

• *Salutate vos invicem in osculo sancto.* • Hæc salutatio ecclesiastica est; **120** quia oscula hæc non carnalia, sed spiritalia sunt, quæ complexu corporum animos copulant non desiderio carnis, sed spiritus. • *Salutant vos sancti omnes.* • Provocat eos ad sanctitatem, ut et ipsi audeant reddere vicem sanctis in salutatione; ideo enim a sanctis salutantur, ut illos imitentur.

• *Gratia Domini nostri Jesu Christi, et dilectio*

A Dei, et communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis. Amen. • *Trinitatis hic complexio est, et unitas potestatis, quia totius salutis perfectio est. Dilectio enim Dei misit nobis Salvatorem Jesum, cujus gratia salvati sumus. Ut possideamus hanc gratiam salutis, communicatio facit sancti Spiritus: hic enim dilectos a Deo, et salvatos gratia Christi tuetur; ut trium perfectio consummatio sit hominis in salutem.*

IN EPISTOLAM BEATI PAULI AD GALATAS.

PROLOGUS.

Omnis credens in Christum, et observans legem factorum, male intelligit Christum: sicut et Symmachiani, qui ex Pharisæis originem trahunt, qui servata omni lege, Christianos se dicunt, more Photini Christum non Deum et hominem, sed hominem tantummodo definientes. Si enim Deum intelligerent Christum, nihil de lege factorum sperarent, id est, de Neomeniis, Sabbato, circumcissione, et discretionem escarum; quia qui Deum et Dominum legis colit, supra legem est: nec potest judicari a lege, qui cum legislatore concordat. Denique non illorum causa lex data est, qui Deum colebant: sed eorum qui male et credebant et agebant ad contemptum Creatoris. Unde dicit ad Timotheum: • *Nec enim justo lex posita est, sed in-*

justis, et male versantibus (I Tim. I, 9). • Et Moyses sic inquit: • *Timentes facietis filios Israel (Levit. xv, 31).* • Unde et Galatæ, vel ii qui eos subvertebant, adhuc erroris nebula contextum cor habentes, non cernunt sensum Isaiaë prophetæ inter cætera dicentis: • *Verbum enim consummans et brevians in æquitate; quia verbum brevium faciet Dominus super terram (Isa. x, 23; Rom. ix, 27).* • Si ergo hæc dicta intelligerent, a lege recederent, scientes a prædicatione Joannis Baptistæ legem jam cessare; ut sola fides sufficiat ad salutem, abbreviata ex lege. In lege enim et de Deo Patre, et de Christo filio ejus, et de Spiritu sancto continetur prædestinatum in tempore, quod manifestatum est in prædicatione; nam si signaculi causa circum-

B 56); • *tempore enim quo simul adhuc erant filii Israel in eremo, antequam vicini essent gentilium, non sunt circumcisi. At ubi commisceri habebant gentibus, tunc a Jesu Nave circumcisi sunt de petra (Josue v, 3), quæ significat Christum (41):* • *Quia petra, inquit, erat Christus (I Cor. x, 4),* • *ut designaret per Christum futuram circumcisionem cordis, sicut dixerat Moyses, et Jeremias propheta:* • *Circumcidite vos Deo, et circumcidite præputium cordis vestri (Deut. x, 16; Jerem. iv, 4);* ut amputata caligine, per remissionem acceptam peccatorum digni fierent videre gloriam Dei, quam sub lege positi videre nequiverant causa peccati. Ut ergo et Christum Deum signaret, et non se ab homine ea didicisse quæ docebat, assereret, ita incipit:

CAPUT PRIMUM.

(Vers. 1.) • *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis.* • *Apostolum se non ab hominibus electum, et missum ad prædicandum testatur, sicut erant quidam, 210* qui electi ab apostolis mittebantur ad Ecclesias roborandas; neque sicut alii, qui a Judæis mittebantur ad disturbandas Ecclesias, quos pseudoapostolos vocat: sed a Filio Dei missum se, quem in hac causa idcirco hominem negare videtur; quia præcepta quasi Deus dedit, non quasi homo et quem elegit (42), divino judicio elegit. Per quod idoneum et firmum se prædicatorem significat; quia multo utique melior est, quem Deus elegit, quam quem homo. • *Neque, inquit, per hominem,* • *sicut arbitrabantur de Christo, qui hos cogebant circumcidi; sed per Dominum Jesum Christum, id est per eum qui Deus et homo est. Quod statim aperit, cum dicit:* • *Et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis.* • *Hoc dicto, duas hæreses damnavit, et Manichæi et Photini; quia Manichæus Christum hominem negat, et non negat crucifixum: et Photinus Christum Deum esse non concedit; et tamen ipsum se, hoc est corpus suum, excitasse a mor-*

(41) Rom. edit., *circumcisi sunt cultris de petra... ut significaretur per Christum, etc.*

(42) Codex Vall., *et quoniam divino judicio elegit.*

tuis negare non audet : ut Manichæus, cum crucifixum non negat, stulte eum hominem non fateri videatur : et Photinus impietate quadam Deum negare, quem se ipsum a mortuis excitasse fatetur. Legit enim dixisse Dominum : « Solvite templum hoc, et ego tribus diebus excitabo illud. Hoc autem dicebat de templo corporis sui (*Joan.* II, 19). » Igitur ipse excitans se a mortuis, corpus suum significat se a mortuis excitasse; et nihilominus tamen a Patre suo dicitur excitatus, propterea quod omnis virtus Filii de Patre est; ut gesta Filii facta sint Patris, ex quo sunt omnia.

(Vers. 2.) « Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesiæ Galatiæ. » Postquam auctoritatem suam commendavit, adhuc auget ad causam; ut cæteros qui secum erant, omnes commotos adversus eos ostenderet. Quamvis sufficeret auctoritas ejus, ne posset refutari; tamen ut gravet factum illorum, quo a prima fide destiterant, multos secum accensos ad errorem illorum arguendum designat. Facile enim poterit quis intelligere errare se, si a multis se videat reprehendi.

(Vers. 3.) « Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo. » Utriusque beneficio, tam Patris quam Filii, genus hominum sublevatum ostendit. Nec minorem Filium significat, cum eum Dominum nostrum vocat: neque Patrem majorem, quia eum Deum nostrum appellat; quia non erit verus Deus Pater, nisi et Dominus sit: neque verus Dominus Filius, nisi et Deus sit. Si ergo una gratia Patris et Filii erga nos est, quid est, inquit, ut de Filio minus sentientes (43), legem illi æquetis, ut partim Christo, partim legi serviatis, cum legeritis Dominum dicentem: « Quia Dominus est Filius hominis etiam Sabbati (*Luc.* VI, 5) ? » ut per hoc videant quanta contumelia ab eis Domino irrogetur, quando comparant Dominum famulæ.

(Vers. 4.) « Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris. » Aperte ostendit nihil prodesse legem, quando Christum dicit obtulisse se, ut pro nobis pateretur, ut nos justificaret, quos lex reos tenebat; ut eruti a lege per fidem Christi, jam non peccatores essemus; sed justificati secunda natiuitate, filii Dei appellati. Cum enim in ditione diaboli genus (44) hominum 211 teneretur, Salvator obtulit se volenti diabolo; ut illudens eum potestate virtutis suæ (accipere enim voluit, quem detinere non potuit) auferret ei, quæ malo jure tenebat obnoxia. Exspoliatis itaque inferis, tropæum animarum pertulit ad Patrem, ex quo sunt omnia; quod lex utique facere non potuit. Quanquam profutura data sit, nobis tamen peccantibus conversa est, ut fieret inimica; et cœpit occidere, non vivificare. Christus autem donans delicta, non solum vivificavit nos, sed et sibi sociavit; ut filii

(43) Mss. aliquot, ut de Filio hominis sentientes.

(44) Nonnulli mss., in conditione diaboli velut; quidam vel, in servitute gens, etc.

A Dei vocemur facti per fidem. Quantus ergo error est post gratiam reverti sub lege, hoc est, post acceptam libertatem velle servire; ut ereptus gladio immemor beneficii denuo se vendat lanistæ? Accusator est enim emptoris, qui, relicto eo, rursus ad priorem dominum redit. « Ut liberaret nos de præsentis sæculo maligno. » Hoc dicit, quia ideo morti concessit se Dominus, ut nos ab errore sæculi liberaret, id est, ut ab intelligentia hujus sæculi, quod curriculis senescente ætate devertit in finem, alieni facti, futuri sæculi quod occasum nescit, participes simus in sensu unius Dei. Præsentis enim sæculi hæc est malignitas, quia non reddit congruam reverentiam creatori Deo, et restauratori Christo; dum multos sibi deos confingit error humanus, aut dum Christo a credentibus debita honorificentia non reservatur.

(Vers. 5.) « Secundum voluntatem Dei et Patris nostri, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. » Ut firmum sit et plenum auctoritate, quod dicit quia Christus nos liberavit; addit quia istud Patris fecerit cum voluntate.

(Vers. 6.) « Miror quod sic tam cito transferimini ab eo, qui vocavit vos per gratiam Christi, in aliud Evangelium. » Evangelium bonum nuntium est, ac per hoc et lex vetus Evangelium est, excepta lege factorum (45): sed hoc potius in quo, quod promissum est, solutum est, per quod peccatores ad indulgentiam convocantur. Mirari ergo ideo se dicit, quia de optimo et maximo beneficio decedentes, manciparunt se legi factorum; ut perderent quod fuerant consecuti, ut de accepta libertate ruerent in servitutem, cito eversi: cum mos sit ut paulatim aliquis de malo transeat ad bonum, hi autem de bono facile traducti sunt ad opera carnis, quæ sunt gravia. Raro enim contingit ut quis de lætitia confugiat ad exitia: ac per hoc admiratur hebetudinem illorum qui, in securitate positi, labori se subjecerunt inani. Tale est, si nauta insanus stans in portu, de tempestate securus, laxet navim in altum, ut perturbetur diversis procellis: ita et hi per stultitiam subjecerunt se; ut dolores paterentur pudoris desecti, et jugum servitutis legis suscipere, nulla hujus rei spe prædicata. In aliud ergo evangelium vocati fuerant, quam quod hi prædicabant, qui eos subverterant; non tamen aliud ab eo, quod apostoli annuntiabant, quod hi pseudoapostoli aliud esse asserebant ad invidiam Apostoli, qui eos instruxerat. Et ut Galatas per hanc fallaciam circumvenirent, necesse erat ut Evangelium apostoli aliud esse dicerent, quam quod ratio Salvatoris docebat: hoc autem esse verum, quod ab eis cum legis veteris concordia prædicabatur. Hi sunt qui quæstiones fecerunt Paulo et Barnabæ de hac re, sicut continetur in Actibus apostolorum (*Act.* xv, 2); isti enim docebant ex gentibus cre-

(45) Omnes edit. et nonnulli mss., accepta lege factorum. Non recte.

dentes quia nisi circumcidarentur more Moysis, et judaizarent, salvi esse non possent.

(Vers. 7.) « Quod non est aliud, nisi aliqui sunt, qui conturbant vos, et volunt convertere Evangelium Christi (46). » Apertum est quia hoc agebant, ut converterent Evangelium Christi immutantes traditiones, ut sub nomine Christi essent Judæi; et hoc est convertere Evangelium Christi in legem.

(Vers. 8, 9.) « Sed et si vos, aut angelus de cælo evangelizaverit vobis, præterquam quod evangelizavimus, anathema sit, sicut prædiximus, et nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit, præterquam quod accepistis, anathema sit. » Nemo miretur Apostolum, qui feritatem morum mansuetabat, sic esse commotum: pro Galatarum enim salute indignatur adversus inimicos disciplinæ christianæ. Indignatio enim hæc ostendit non leve peccatum esse post acceptam fidem converti ad legem; nam tam firmum atque verum Evangelium, quod eis prædicaverat, asserit; ut etiam seipsos, id est apostolos, immutati forte aliter prædicarent, non audiri doceret, quorum utique fama quod essent apostoli Christi, peragraverat omnem locum. Aut si forte diabolus angelum Dei se fingens, ut facile possit audiri, de cælis appareret contra hæc prædicans, sciretur esse contrarium, et ut abominatio haberetur. Si ergo apostolos Christi, quorum tam præclara opinio in signis et prodigiis erat faciendis, et angelum de cælo, quem possit spiritalis ratio commendare, aliter docentes, quam ab apostolo Paulo edocti erant, anathematizari præcepit; quanto magis quos nullum testimonium ad seducendum potest commendare? Ideo autem iterat contestationem, ut confirmet eos in prima traditione; iterata enim lex sollicitiores reddit negligentes.

(Vers. 10.) « Modo enim hominibus satisfacio, aut Deo? » hoc est, numquid hominibus satisfacio, suadendo vobis reverti ad gratiam Christi, an Deo? Non hominibus utique, sed Deo; ut per satisfactionem revertantur ad Deum, quem spreverant. Denique statim subjicit: « Aut quæro hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, servus Christi non essem. » Significat igitur hos a quibus fuerant eversi, non Deo, sed hominibus placere in Galatarum subversione, sicut et semetipsum jamdudum, quando Ecclesiam, ut Patrum traditionem vindicaret, persequabatur. Ut enim a Judæis laudari possent, secundum voluntatem illorum, legem servandam dicebant; ne si verum Evangelium Christi prædicarent, inimicos eos facerent. Hic autem apostolus Paulus, qui omni devotione Deo placere docebat, non timebat homines offendere, dummodo Dei gloriam commendaret; omnia enim præsentia postponens futuris, se commendabat spebus (47), ut Christi idoneus servus; idonei autem servi esse non possunt, qui sub nomine Domini propriis lucris student.

(46) Rom. edit., et volunt invertere. Et infra, ut invertent Evangelium.

(47) Mss. nonnulli, se commendabat speciebus.

A Sed forte contra aliquis dicat: Ergo qui legem prædicabant, quam Deus dicitur dedisse, hominibus serviebant. Quomodo ergo idonea lex esse dicitur, cujus prædicatio secundum hominum voluntates narratur temperata? Ante adventum Domini lex juxta Dei voluntatem prædicabatur; tempus enim ei debebatur, ut servaretur: at ubi venit Dominus promissus in lege, cessare oportuit legem, juxta prædictam sententiam prophetarum. Unde dicit Dominus: « Lex et prophetæ usque ad Joannem (Luc. xvi, 16); » nec enim dignum erat ut præsentem Domino legis auctoritas servaretur. Ideoque si quis de cætero legem servandam putat, jam non Domini voluntati obtemperat, sed repugnat; similibus enim suis satisfacit.

B (Vers. 11, 12.) « Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium, quod prædicatum est a me, quia non est secundum hominem; neque enim ego ab homine accepi illud, aut didici; sed per revelationem Jesus Christi. » Nunc principia epistolæ aperit; ipsum enim sensum vult manifestare, quia ea quæ docebat, non ab homine didicerat; ne forte dubitaretur de iis quæ docebat. Neque secundum humanum judicium aptata erat ejus prædicatio: ut indigna divina auctoritate videretur: sed a Dei Filio dicit se didicisse per revelationem, cum jam post resurrectionem esset in cælis, sicut præmemoravi; et ea quæ didicit, convenire voluntati majestatique ejus, a quo se didicisse testatur. Spiritalia enim sunt, quæ servata meritum collocant apud Deum: illa enim carnalia sunt, quæ tempore suo servata, nec meritum nec immeritum præstiterunt apud Deum: non servata obfuerunt: quia et qui non facerant legem, sub maledicto erant: et qui fecerant, non justificabantur apud Deum, quia justus ex fide vivit. Illa enim ut oneri essent, servanda mandata sunt, non dignitati.

C (Vers. 13.) « Audistis enim conversationem meam aliquando in Judaismo, quia supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam eam, et proficiebam in Judaismo super multos coætaneos meos ingenere meo, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum. » Propositum suum, quo prius juxta carnem vigeat, repugnans Ecclesiæ, breviter memorat: sed ut famulus Christi esset, hoc se reliquisse dicit. Magis enim se devotum, quam illos in vindicando legem fuisse designat; non tamen propter hominum favorem, sed hoc putans utile apud Deum. Per ignorantiam enim, cum humanitati placeret, Deo se servire putabat, liberam habens conscientiam; nesciebat enim jam tempus asserendæ legis (48) non esse, doctrinam secutus patrum, aut in errore, aut in malevolentia constitutorum; et omni industria et fervore mentis id agebat, ut cæteris coequalibus sibi æmulatione legis præstantior videretur, sic insaniens contra

(48) Rom. edit., jam tempus asservandæ legis, etc.

disciplinam Christi, ut nulli hominum parceret fidei fœdera assecuto. Sed cum Dei revelatione laborem hunc 213 inanem esse didicisset, et magis contrarium; destitisse ab eo, et se fidei gratiæ subdidisse, ut profectus ei esset apud Deum, memorat. Si ergo hic qui Israelita est, et qui dignitate doctoris fultus erat apud Judæos, eruditus a Gamaliele, viro prudentissimo, locum habens cum optimis vita hominibus, reliquit legem; quanto magis ii, qui extra legem erant, legi se subicere non debuerant? Et si hic gaudet exisse se de sub jugo servitutis, quid est ut libertatem suam obligaverint vinculis legis?

(Vers. 15, 16.) « Cum autem placuit ei qui me segregavit de utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam revelare Filium suum in me, ut evangelizarem eum in gentibus; continuo non acquievi carni et sanguini. » Cum in lege haberet fiduciam, inscius jam tempus legis servandæ non esse, et omni aviditate contenderet, putans Dei se voluntate hoc agere, ut resisteret Evangelio Christi; videns Deus æmulationem ejus bonam, sed scientiam ei deesse, placuit ei vocare illum ad gratiam suam, sciens jam idoneum hunc esse ad prædicandum Evangelium Filii ejus in gentibus; quia si in re minima tam velox et fidus erat audacia conscientiæ, non adulatione cujusquam; quanto magis in prædicando dono Dei futurus esset constantior spe promissi præmii? Præscientia ergo Dei segregatus est de utero matris suæ, id est, antequam nasceretur, vel statim natum scivit Deus futurum bonum, sicut dicit ad Jeremiam prophetam: « Priusquam te formarem in utero, novi te, etc. (Jerem. i, 5); » ita et apostolum Paulum, sciens quis esset futurus, prævenit eum; ut antequam converteretur, vocaret eum, quia erat necessarius. Denique statim suscepit dispensationem doni Dei, omni postposita cura carnali; nec enim consilium cujusquam petiit, aut ad aliquem retulit quid esset acturus: sed protinus prædicavit Christum, quia hic est Filius Dei. Nam sicut futuri mali frequenter ante sunt boni: ita et solent futuri boni prius esse mali.

(Vers. 17.) « Neque veni Hierosolymam ad præcessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum regressus sum Damascum. » Non fuisse dicit necessitate electum se a Deo pergendi ad præcessores suos apostolos, ut aliquid forte disceret ab eis; quia Deus ei revelavit per Filium suum quomodo doceret. Hoc ideo loquitur, ut ostendat non aliud tenendum esse, quam quod docet: nec hominibus credi, sed Deo, a quo se didicisse testatur; ac per hoc eos, qui illos in legem induxerant, esse doctores falsos; quia non a Deo traditum erat, quod docebant. A Damasco ergo in Arabiam profectus est, ad prædicandum, ubi nullus erat apostolorum; ut ipse hic fundaret Ecclesias, ne subreptibus pseudoapostolis (49), Judaismus seminaretur. Et

A inde iterum regressus est Damascum, ut visitaret quibus rudis prædicaverat Evangelium gratiæ Dei.

(Vers. 18.) « Deinde post annos tres ascendi Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum dies quindecim. » Dignum fuit ut cuperet videre Petrum, quia primus erat inter apostolos, cui delegaverat Salvator curam Ecclesiarum: non utique ut aliquid ab eo disceret; quia jam ab auctore didicerat, a quo et ipse Petrus fuerat instructus: sed propter affectum apostolatus, et ut sciret Petrus hanc illi datam licentiam, quam et ipse acceperat. Veniens ergo ad eum, hospitio receptus est, et apud eum mansit dies quindecim, quasi unanimus coapostolus. Hæc ideo manifestat, ut ostendat concordiam se cum apostolis habuisse, nec in aliquo dissensisse, sicut susurrabant de eo pseudoapostoli; ut eum apud Ecclesias gentium deformarent, et sur mala simplicioribus insererent, dicentes ea convenire cum doctrina apostolorum majorum.

(Vers. 19.) « Iterum reversus sum Damascum, alium autem ex apostolis vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini. » Jacobum vidit Hierosolymæ, quia illic erat constitutus ab apostolis episcopus, qui et ipse prius fuerat incredulus, sicut dicit evangelista: « Quia nec fratres ejus, inquit, adhuc credebant in eum (Joan. vii, 5). » Hic Jacobus filius fuit Joseph, qui ideo frater Domini appellatus est, quia et Joseph pater ejus, etiam Domini pater nuncupatus est. Sic enim dicit Maria ad Jesum in Lucæ Evangelio: « Quid fecisti nobis, fili? Ego et pater tuus mœsti et tristes quærebamus te (Luc. ii, 48). » Et in Evangelio Joannis dicit Philippus ad Nathanael: « Quem scripsit Moyses 214 in lege, et prophetæ, invenimus Jesum a Nazareth, filium Joseph (Joan. i, 45). » Hoc ergo modo dictus est Dominus frater Jacobi et cæterorum, quo et filius nuncupabatur Joseph. Quidam enim ducti insania hos veros Domini fratres de Maria natos, impia assertionem contendunt, cum Joseph non verum ejus patrem dicant appellatum. Si enim hi veri erant fratres ejus, et Joseph erit verus pater; quia qui dixit patrem ejus Joseph, idem dixit et fratres ejus Jacobum et cæteros.

(Vers. 20.) « Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior. » Quo ad commendationem ejus pertinet locuturus, testem Deum dat, quia ita se habent, quæ dicturus est, ne forte videretur compositum; cum personæ ejus non conveniat aliquid fingere. Sed cum se commendat, hos vult proficere; commendatio enim hæc istis proficit, ut sciant ea, quæ ab hoc dicuntur, esse verissima.

(Vers. 21-24.) « Deinde veni in regiones Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ erant in Christo: solummodo audiebant, quia qui persequabatur nos aliquando, nunc prædicat fidem, quam aliquando expugnabat; et

(49) Mss. nonnulli, ne subripiantibus pseudoapostolis.

in me magnificabant Deum. » Hoc dicit, quia cum A
Judaismum defenderet contra fidem, sicut et hi
a quibus Galatæ fuerant eversi, a Deo electus est,
et doctus dissimulare a Judaismo, et novam legem
prædicare : ita ut gauderent in eo ex Judæis cre-
dentes, quos pridem persequeretur, Deo agentes
gratias, qui de persecutore fecit defensorem; ut
perinde scirent Galatæ circumventos se, ut sub no-
mine Christi Judæos se profiterentur, circumci-
dentes carnem præputii sui, cum Christi lex aliud
imperet, quam Judaismus; illic enim circumcisio
carnis est, hic cordis: illic sub elementis servitur
neomeniis et Sabbato, hic soli Deo in spiritu, quia
corde creditur: illic conditio est causa peccati, hic
libertas ex remissione peccatorum. Multa itaque
distantia est.

CAPUT II.

(Vers. 1, 2.) « Deinde post annos quatuordecim
iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assum-
pto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem,
et exposui illis Evangelium (50), quod prædico in
gentibus, secreto autem: his qui aliquid esse vi-
debantur; ne forte in vacuum currerem, aut cucur-
rissem. » Quoniam multo tempore fama ejus cre-
brescebat apud omnes Judæos, facie autem non
videbatur, perambulabat enim fundare et roborare
Ecclesiam (51) solita constantia inter gentes: a
Judæis autem causa legis mala illi fiebat opinio,
quasi discordaret a prædicatione cæterorum apo-
stolorum; et hinc fiebat multis scrupulus, ita ut
gentes possent perturbari, ne in aliud induceren-
tur ab eo, quam tradebant apostoli, qui cum Do-
mino fuerant. Nam ipsa occasione subversi sunt
Galatæ a Judæis, dicentibus quia aliud tradebat
Petrus, quam Paulus; hinc factum est ut admo-
nitus revelatione Domini ascenderet Hierosolymam
cum testibus prædicationis suæ, id est Barnaba
et Tito, uno ex Judæo, et altero ex gentili; ut si
qui de eo haberent scandalum, horum testimonio
tolleretur, adaperiens illis sensum prædicationis
suæ. Cum apostolis vero secreto contulit: ut sci-
rent non illum discordare a regula evangelica, hoc
est, ne putarent illum in vacuum currere aut cucur-
risse, sicut aestimabant aliquanti ex Judæis cre-
dentibus. Nec enim aliquid ab eis discere poterat;
quia a Deo fuerat instructus: sed propter con-
cordiam et pacem Dei nutu factum est: ut tollere-
tur scrupulus aut suspicio fratribus et coapostolis
ejus, et ut gentibus proficeret, cognoscentibus quia
concordabat Evangelium ejus cum apostolis. Præ-
terea cum legem dedissent (52) non molestari eos,
qui ex gentibus credebant: sed ut ab his tantum
observarent, id est, a sanguine et fornicatione et

idololatria (Act. xv, 29). Nunc dicant sophistæ
Græcorum, qui sibi peritiam vindicant, subtilitate
ingenii se naturaliter vigere, quæ tradita sunt gen-
tibus observanda? Quæ ignorabant, an quæ scie-
bant? Sed quomodo fieri potest, ut aliquis ea di-
scat, quæ novit? Ergo hæc illicita esse ostensa sunt
gentibus, quæ putabant licere: ac per hoc non uti-
que ab homicidio prohibiti sunt, cum jubentur a
sanguine observare. Sed hoc acceperunt, quod Noe
a Deo (53) didicerat, ut observarent se a sanguine
edendo cum carne (Gen. ix, 4). Nam quomodo fieri
poterat ut Romanis legibus imbuti, quorum tanta
auctoritas in servandis mandatis est, nescirent ho-
micidium non esse faciendum: quippe cum adulte-
ros et homicidas, 215 et falsos testes, et fures, et
B maleficos, et cæterorum malorum admissores pu-
niant leges Romanæ? Denique tria hæc mandata ab
apostolis et senioribus data reperiuntur, quæ ig-
norant leges Romanæ, id est, ut abstineant se ab
idololatria, et sanguine, sicut Noe, et fornicatione.
Quæ sophistæ Græcorum non intelligentes, scien-
tes tamen a sanguine abstinendum, adulterarant
Scripturam, quartum mandatum addentes, et a
suffocato observandum: quod, puto, nunc Dei nutu
intellecturi sunt, quia jam supra dictum erat, quod
addiderunt.

(Vers. 3.) « Sed neque Titus, qui mecum erat, »
hoc est, illo ipso tempore quo fui, inquit, Hieroso-
lymis, « Titus, qui mecum erat » compulsus, non
est circumcidi. Cum utique inter apostolos, et eos
C qui ex Judæis crediderant, essemus, nemo eum de
his, id est Titum, compulit circumcidi. Et subin-
telligitur: Quid est ut vos circumcidamini, cum Ti-
tus ab apostolis, qui videbantur aliquid esse, non
est compulsus circumcidi, sed susceptus est incir-
cumcisus?

(Vers. 4, 5.) « Propter subintroductos (54) autem
falsos fratres, qui subintraverunt explorare liber-
tatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut
nos in servitatem subjicerent, ad horam cessimus
subjectioni, ut veritas Evangelii permaneat apud
vos. » Titum, quia Græcus erat sicut Galatæ, negat
circumcisum. Quo dicto, hos arguit, qui paterentur
se circumcidi, cum essent Græci. Sed ne forte op-
poneretur ei, quia ipse circumciderat Timotheum
D (Act. xvi, 3), nunc causas exponit cur fecerit
quod faciendum negabat, dicens: « Propter subin-
troducitos autem falsos fratres, qui subintraverunt
explorare libertatem nostram, quam habemus in
Christo Jesu, ut nos in servitatem subjicerent, ad
horam cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii
apud vos permaneat. » Græci e contra dicunt: Nec
ad horam cessimus, et hoc aiunt convenire causæ;

sola, abstinerent, id est, a sanguine, et fornicatione,
et idololatria.

(53) Rom. edit., a sanguine abstinere. Nam hoc
acceperunt a Noe, quod a Deo, etc.

(54) Mss. non pauci constanter hic et infra scri-
bunt, subintroductos.

(50) Rom. edit., et contuli cum illis Evangelium.

(51) Eadem edit., fama Apostoli percrebrescebat...
facie autem non agnoscebatur... fundando et robo-
rando Ecclesias.

(52) Vet. edit. et mss. aliquo, cum legem didi-
cissent; Rom. edit., cum lege didicissent; alii mss.
melius, cum legem dedissent. Infra vero edit. Rom.

quia qui fieri prohibebat, non oportebat, inquit, dicere se fecisse; ne probaret esse faciendum. Sed apostolus vir divinus sciens posse hoc opponi ipse illud proponit, ut præveniat calumniosos: et reddit causas quibus compulsus est facere quod nolebat. « Propter subintroductos autem, inquit, falsos fratres. » Subintroductos dicit, quia cum dolo intraverunt, ostendentes se fratres, cum essent inimici. « Qui subintraverunt, hoc est, qui cum humilitate intraverunt fingentes amicitiam. « Explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu, ut nos in servitum subjicerent. » Explorare est sic intrare, ut aliud fingat, et aliud quærat. Quo possent accusare « libertatem nostram, quam habemus in Christo Jesu. » Libertas in Christo Jesu hæc est, non subjici legi. « Ut nos in servitum subjicerent; » hoc est, ad hoc intraverunt cum dolo et fallacia, ut nostram libertatem servituti subjicerent, cogentes nos subjici legi circumcisionis. « Ad horam cessimus subjectioni, » hoc est, ad horam nos subjicimus servituti, humiliantes nos legi, ut circumciso Timotheo, cessaret dolus et scandalum Judæorum. Parati enim erant, sicut datur intelligi, commovere illi tumultum et seditionem. Fuit enim causa, quomodo haberent aditum calumniæ faciendæ; Timotheus enim erat matre quidem Judæa, patre autem Græco: unde factum est, ut secundum legem circumciscus infans non esset. Volens autem Apostolus eum assumere, ut ordinaret illum episcopum, sicut fecit (quia testimonium ei, inquit (Act. xvi, 2), bonum perhibebant omnes loci illius), insidias passus est Judæorum. Explorabant enim si filium Judææ incircumciscum susciperet, parantes seditionem, quia si de Græcis contradicebat non esse circumcidendos, sicut et epistola ab apostolis de hac re fuerat data (Act. xv, 23-29), vel filios Israel circumcisci non vetaret; quia nihil de his in epistola eadem significaverant apostoli: ex cujus auctoritate plus insæviebant credentes Judæi, quia non prohibebat Judæos filios suos circumcidere ipsa epistola. Tunc, inquit, accipiens eum circumcidit propter Judæos qui erant in locis illis (Act. xvi, 3). De gentilibus autem scandalum non habebant, unde Titus non est compulsus circumcisci. Ad horam ergo cessit, ut veritas Evangelii; permaneat apud gentes, cum non subjiciunt se circumcisioni. Apud Judæos autem non erat veritas Evangelii; quia credentes circumcidebant filios suos; in Christo enim Jesu neque præputium, neque circumcisio aliquid valet: sed fides per dilectionem operans (Galat. iv, 15; v, 6). Nam non solum historia, sed et litteræ hoc indicant, quia cessit. Nam supra dicit Titum, cum esset Græcus, non esse compulsus circumcisci; et subjicit, dicens: « Propter subintroductos 216 autem falsos fratres. » Quid jam sonat, nisi quia cessit ad horam propter subintroductos falsos fra-

A tres? Si quominus, quomodo verba aut sensus sequerentur? Titum certe negat compulsus circumcisci; propter subintroductos autem falsos fratres, quid sonat, nisi quia cessit? Si autem propter subintroductos falsos fratres non cessit, non voluntate non cessit; nam cessurum se significavit, si hoc est: sed propter subintroductos falsos fratres non cessit. Si ergo cedendum non fuit, quare falsi fratres dicuntur, quorum beneficio non fecit, quod faciendum non erat? Itaque si hoc est, beneficium præstiterunt Apostolo, quia horum causa non cessit, quod cedere habebat. Cur igitur exploratores dicti sunt, si hoc illum facere nolebant, quod facturus erat: sed propter istos non fecit? Si autem non erat facturus, sine dubio propter istos fecit: aliud enim non est. Litteræ enim hoc indicant, quia cessit, et historia factum exclamat. Quomodo enim ad horam negaret se cessisse, cum probetur propter Judæos Timotheum circumcidisse, quod est ad horam cessisse, et secundum legem purificatum in templum ascendisse (Act. xxi, 26). Ille enim posset dicere nec ad horam se cessisse, qui nunquam inveniretur cessisse. Aut enim cessurus, propter falsos fratres non cessit: aut non cessurus, propter fratres falsos cessit. Unum ergo e duobus accipite. Falsi fratres autem dicuntur, qui credentes judaizabant.

(Vers. 6.) « Ab his vero qui existimantur aliquid esse, quales aliquando fuerunt, nihil mea interest, Deus personam hominis non accipit. » Hoc significat, quia apostoli prius simplices homines erant et imperiti, nullius dignitatis in lege, sed hoc non obesse. Quis enim accuset eum, quem Deus excusat? Quia non quæritur quis quid fuerit, sed quid sit. Præterita enim nec condemnant nec vindicant (55). Sed tamen vult intelligi quia et peritus erat in lege, et clarus vita: ac per hoc et dispensatione Evangelii præcipuus minister. « Mihi enim, qui existimantur aliquid esse, nihil contulerunt. » Nihil dicit se ab apostolis consecutum, sed a Deo; quia qui imperitis sensum tribuit disciplinæ Christianæ, ipse et mihi, inquit, cum essem legis peritus, dignatus est impertiri sensum rationis hujusmodi. Quomodo ergo fieri poterat, ut hic ab his disceret, quem peritum inveniens, peritiorem fecit gratia Christi?

D (Vers. 7, 8.) « Sed e contra, cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii, sicut Petro circumcisionis; qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcisionis, operatus est et in me ad gentes. » Petrum solum nominat, et sibi comparat, quia primatum ipse acceperat ad fundandam Ecclesiam: se quoque pari modo electum, ut primatum habeat in fundandis gentium Ecclesiis: ita tamen, ut et Petrus gentibus prædicaret, si causa fuisset, et Paulus Judæis. Nam uterque invenitur utrumque fecisse: sed tamen plena auctoritas,

(55) Codex Vall., nec condemnant, nec judicant.

Petro in Judaismi prædicatione data dignoscitur, et Pauli perfecta auctoritas in prædicatione gentium invenitur. Unde et magistrum se gentium vocat in fide et veritate (*II Tim. 1, 11*); unusquisque enim pro viribus suis dispensationem sortitus est. Difficilius enim fuit eos qui longe a Deo erant, ad fidem suam attrahere et suadere, quam proximos.

(Vers. 9, 10.) « Et scientes gratiam Dei, quæ data est mihi, Petrus et Jacobus et Joannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi et Barnabæ communionis; ut nos ad gentes, ipsi vero in circumcisionem; tantum ut pauperum memores essemus, quod et sollicitè curavi hoc ipsum facere. » Ab apostolis qui clariores inter cæteros erant, quos et firmitatis causa columnas appellat, quique cum Domino semper in secretis fuerant, gloriam ejus digni in monte respicere (*Matth. xvii, 2*); ab his itaque probatum dicit donum, quod accepit a Deo; ut dignus esset habere primatum in prædicatione gentium, sicut et habebat Petrus in prædicatione circumcisionis. Et sicut dat Petro socios, viros egregios inter apostolos: ita et sibi jungit Barnabam, qui divino judicio ei adjunctus est (*Act. xiii, 2*); gratiam tamen primatus sibi soli vindicat concessam a Deo, sicut et soli Petro concessa est inter apostolos: ita ut apostoli circumcisionis dextras porrigerent apostolis gentium ad concordiam societatis demonstrandam; ut utrique scientes perfectionis spiritum in dispensatione Evangelii se a Domino consecutos, in nullo se invicem legere ostenderent. Hoc solum tamen inter se convenisse; ut quod non ex præcepto vel dono Domini fuerant instructi, quia facile erat **217** hoc ex lege cognoscere, hos quibus prædicabant, pauperum memores esse juberent; ut misericordiam, per quam a Deo redempti sunt, colerent. Idcirco igitur hæc, quæ inter se et apostolos facta sunt, manifestat; ut sciant Galatæ quia quod ab eo acceperant, hoc verum est et probatum.

(Vers. 11.) « Cum autem venisset Petrus Antiochia, in faciem illi restiti; quia reprehensus erat. » Post concordiam societatis, et honorificentiam primatus, quam sibi invicem per gratiam Dei detulerunt; nunc interveniente causa negligentiae vel erroris, dissidere inter se videntur apostoli, non in propria causa, sed in sollicitudine Ecclesiae. « In faciem, inquit, illi restiti. » Quid est hoc, nisi in præsentia ei contradixi? Et qua causa subjunxit dicens: « Quia reprehensus erat? » Reprehensibilis utique ab evangelica veritate, cui hoc factum adversabatur. Nam quis eorum auderet Petro primo apostolo, cui claves regni cælorum Dominus dedit, resistere; nisi alius talis, qui fiducia electionis suæ sciens se non imparem, constanter improbaret, quod ille sine consilio fecerat.

(Vers. 12, 13.) « Prius enim quam venissent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos quierant ex circumcisione. Et simulaverunt cum

A illo et cæteri Judæi, ita ut et Barnabas consentiret simulationi eorum. » Hi omnes Judæi, qui consenserunt simulationi Petri et Barnabæ, bonæ fidei fuerunt: sed propter scandalum illorum, qui veniebant ab Jacobo (erant enim æmulatores legis, qui et legem et Christum æquo jure venerarentur: quod contra fidei disciplinam est) præsentibus eis non commiscebantur gentibus. Timebant enim impetum audaciæ eorum, qui æmulabantur legem. Quod si solum fuisset, non erat reprehensibile: sed in quo erratum est, in subjectis ostendit. Nam et ipse utique cessit animositati et audaciæ Judæorum, timens ne per hoc quod facile est, subreperet scandalum, quod difficile sedaretur; quia et secundum legem purificavit se coactus (*Act. xxi, 26*), et Timotheum circumcidit invitus (*Act. xvi, 3*).

(Vers. 14.) « Sed cum vidissem quod non recta via incederent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus. » Ideo in solum Petrum invehitur, ut in eo qui primus est, discerent cæteri. « Si tu cum sis Judæus, gentiliter vivis, quomodo gentes cogis Judaizare? » Nunc aperit causam reprehensionis; non enim aliquid fuisset erroris, si præsentibus Judæis dissimulasset a gentilibus, timens scandalum: sed hic tota causa reprehensionis est, quia advenientibus Judæis ab Jacobo, non solum segregabat se ab eis, cum quibus gentiliter vixerat, sed et compellebat eos judaizare, causa timoris illorum; ut quid horum verum esset, ignorarent gentiles. Sciebant enim ipsum secum non quasi Judæum vixisse: post autem audientes ab eo quia Judæorum instar sequendum erat, hæsitabant utique quid esset verum. Si enim hoc verum erat ut judaizarent, ipsum prævaricatorem tenebant, quia gentiliter vixerat: si autem illud melius erat et verum, ut simpliciter viverent, eversio erat gentilem per ejus ignaviam, quibus adempto bono, res laboriosa et inefficax tradebatur. Apostolus autem Paulus, quando ad horam cessit non hoc et suasit, sed rem se superfluum et inanem facere clamavit, propter furorem Judæorum. Cui quidem rei non succubisset, nisi causa interfuisset, qua audacia Judæorum plurimorum se jactaret. Erat autem Timotheus filius mulieris Judææ, patre autem Græco (*Act. xvi, 1*); unde factum est, ut infans secundum legem minime circumcideretur. Insidiabantur ergo, explorantes si eum, qui Judæus natus erat, incircumcisum assumeret: quod illicitum putabant generi Judæorum, occasionem quærentes, qua eum eversorem tenerent legis; hac causa ad horam cessit furori eorum.

(Vers. 15, 16.) « Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores. Scientes autem quia non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; et nos in Christum Jesum credimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis. » Manifesta ratione circumventos eos ostendit, ut servarent legem; in qua nemo justificatur apud Deum; quippe cum hi ipsi qui natura Judæi sunt,

volentes justificari, relicta lege, confugiant ad fidem Christi. « Quoniam ex operibus legis non justificatur omnis caro. » Nullum hominem justificatum dicit ex operibus legis; quicumque enim justi sunt, **218** et fide justificati sunt, sicut Abraham et Isaac et Jacob et cæteri sancti.

(Vers. 17.) « Si autem quærentes justificari in Christo, invenimur et ipsi peccatores; num ergo Christus peccati minister est? Absit. » Quomodo Christus peccati minister potest esse, qui donat peccata? Ideo, *absit*, inquit. Sed si justificari volentes per fidem Christi, legi servimus, sub peccato nos esset profitemur; quia fides extrahit hominem a lege, ut justus sit. Ergo si damus nos legi, peccatores invenimur; quia qui sub lege sunt, sub maledicto sunt.

(Vers. 18.) « Si enim quæ destruxi, hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo. » Absolutum est quia accedens ad Christum, relinquit legem; de servo enim fit liber (56). Quod si iterum redeat ad legem, ipse sui accusator existit: quia factum suum condemnat.

(Vers. 19.) « Ego enim per legem legi mortuus sum, ut Deo vivam. » Hoc dicit, quia per legem fidei mortuus est legi Moysis; moritur enim legi, qui liberatur ab ea: et vivit Deo, cujus fit servus emptus a Christo. « Christo confixus sum cruci. » Hic cruci configitur Christo, qui æmulus vestigiorum ejus, nulla mundi concupiscentia capitur; ut Deo vivens, mundo mortuus videatur. Qui enim non agit quæ mundi sunt, vel erroris, mortuus est mundo.

(Vers. 20.) « Vivo autem, jam non ego, sed vivit, qui in me est, Christus. » Non est ambiguum, in eo qui per fidem liberatur a morte, Christum vivere; morte enim digo dum donat peccata, ipse vivit in illo; ejus enim præsidio ereptus est morti. « Quod vero nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me, et tradidit se pro me. Non sum ingratus gratiæ Dei. » Quoniam futura vita promissa est Christianis, ideo qui nunc in hac vita auxiliis Dei munitus vivit, in fide vitæ promissæ vivit. Hic enim imaginem ejus contemplatur, quasi pignus habens vitæ futuræ, quæ per Dei nutum Christi amore nobis quæsita est. Hic ergo non est ingratus Christo, qui in fide ejus perdurat: sciens nullius se habere beneficium, nisi hujus: et ad contumeliam ejus proficere, si alterum ei compararet, cujus auxilium habere non potuit.

(Vers. 21.) « Si enim per legem justitia, ergo Christus gratis mortuus est. » Nihil tam apertum; quia si per legem potuisset homo justificari, Christum non oportuerat mori. Sed quia lex dare remissionem peccatorum non poterat, neque secundam mortem detriumphans exspoliare captivos, quos tenebat causa peccati; idcirco Christus mortuus est, ut ea præstaret, quæ lex non poterat: ac per

(56) Sic edit. Amerb. et mss. plures: Eras. autem et seq. edit. cum mss. nonnullis, qui enim accedens... de servo fit liber.

hoc non gratis mortuus est; mors enim ejus justificatio peccatorum est.

CAPUT III.

(Vers. 1.) « O insensati Galatæ! quis vos fascinavit? » Irascentis cum miraculo verba sunt; quia sic fuerant depravati, ut nec se agnoscerent circumventos. Proœmio usus est (57); omnis enim qui fascinatur, de bono transit in malum, sicut et hi de libertate et securitate ad servitium et sollicitudinem transierunt. « Quorum ante oculos Christus Jesus proscriptus est, et in vobis crucifixus. » Manifestum est quia stultorum oculis Christus proscriptus videtur, id est exspoliatus vel condemnatus; prudentium vero oculis et sensibus non solum non condemnatus, sed ipse mortem cruce sua damnasse videtur; passio enim Domini vita nostra est, et destructio mortis. Sed quia hi indigne cœperant sentire translati ad legem, idcirco mentibus eorum Christum condemnatum videri conqueritur; ideoque subjicit: « In vobis crucifixus. » Hoc est, sensu vestro crucifixus est, quasi homo; in quo enim spes plena non est, homo est. Ideo hi non putabant plenam salutem esse in Christo, quia legem illi æquabant. In his vero qui congrue intelligunt Christum, vivit in eis Christus, in Photino crucifixus est. Hic enim vere mortuus est, in quo Christus dicitur crucifixus; quia istud loco accusationis objicitur.

(Vers. 2.) « Hoc solum volo discere a vobis: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic sine intellectu estis? » Adhuc cum stomacho loquitur; dolet enim valde super errore eorum, quia fabricam suam, qua eos per Evangelium ædificaverat, videbat esse destructam. Non sic de Corinthiis motus est, quia quamvis carnales eos appellet (*I Cor. III, 2*), non tamen usque adeo fuerant mente capti, ut circumcidi se paterentur. Ideo et hi stulti et sine intellectu esse dicuntur; quia nec dolori carnis suæ consulere valuerunt. Usque ad hoc enim solet quis induci, quod delectat, aut dolorem non præstat. **219** Interrogantis ergo verba sunt, et quod interrogat ex parte confirmantis, cum dicit: « Hoc solum volo discere a vobis: Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? » Hoc ab eis quærit, in quo et gloriabantur, et negare non poterant quia Spiritum sanctum per fidem acceperant, non per legem; ut resipiscentes agnoscerent quia donum Dei, in quo gloriabantur, non ex opere legis acceperant, sed credentes in Christum; ut vel sic grati Christo, legem quam sibi in nullo prodesse didicerant, relinquerent. Hoc proponit, quod illo in tempore negari non poterat, Spiritum Dei inesse credentibus; ad rudimenta enim fidei commendanda, donum Dei hoc manifestabatur hominibus; sicut inter ipsa initia

(57) Ultimæ edit. Paris. *Parœmia usus est*. Non male, si qua mss. fide niteretur.

factum est in apostolis et cæteris discipulis, nec non et in illis duodecim, quos (quia in adulterino baptismo (58) sub nomine baptismi Joannis fuerant non tincti, sed sordidati) Paulus apostolus in Trinitatis nomine baptizari præcepit, quibus impositis manibus, decidit in eos Spiritus sanctus, et diversarum linguarum ministrabat eloquia cum interpretatione earum; ut nullus auderet negare Spiritum sanctum inesse eis. Quamobrem sine intellectu Galatas esse appellat, qui hujus rei gnari et conscii, degradantes se, carnis curæ se subjecerunt.

(Vers. 3.) « Incipientes spiritu, nunc carne consummami ? » Hoc dicit, quia cum ab inferioribus ad summa fidei ascensus sit, hi contra de summis in ima delapsi sunt. Per fidem enim spiritales effecti, conversi ad legem, perdiderant gratiam Spiritus quam fuerant consecuti; consummatio enim perditionem significat, id est fidem.

(Vers. 4, 5.) « Tanta passi estis sine causa, si tamen sine causa. » Multa eos passos pro fide significat ab infidelibus; tunc enim qui credebant, cæteris opprobrio erant, sive domesticis, sive extraneis: nam digito signabantur quasi rei majestatis. Unde similiter Galatæ multa passi sunt insaniore experti, cujus rei meritum perdiderant mittentes se sub legem. Sed quia adjecit: « Si tamen sine causa, » ostendit sperare se posse reformari illos. « Qui ergo præbet vobis Spiritum, et operatur virtute in vobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei ? » Idem sensus est, cui adduntur virtutis insignia, quæ testimonium præbent fidei, quod sit spes fida et rationabilis. Legem autem nulla virtus comitatur, quæ attrahat ad ejus spem; quia quæ videntur, non sperantur, sed sunt temporalia, sicut lex factorum, quam supra ostendimus.

(Vers. 6.) « Sicut scriptum est: Credidit Abraham Deo, et æstimatum est ei ad justitiam (Gen. xv, 6). » Ostendit exemplo Abrahamæ, qui pater fidei est, justitiam non ex operibus legis imputari, sed per fidem; credens enim justificatus est: ac per hoc stulte et improvide legi eos se subjecisse, quæ non ad justificationem data est.

(Vers. 7.) « Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahamæ? » Verum est quia credentes filii sunt Abrahamæ; quia si Abraham ex fide justificatus est primus, quotquot post hunc credunt, filii ejus sunt, sive ex Judæis, sive ex gentibus.

(Vers. 8.) « Providens autem Scriptura quia ex fide justificat gentes Deus, prænuñtiavit Abrahamæ: Quia benedicentur in te omnes gentes (Gen. xii, 3). » Hoc dicit, quia forma est Abraham omnium credentium, ut hi benedicti in eo sint, qui credunt; sequentes enim fidem ejus, participes fiunt benedictionis ejusdem.

(Vers. 9, 10.) « Ergo qui ex fide sunt, benedicuntur, ex fidei Abraham; quotquot enim ex ope-

ribus legis sunt, sub maledicto sunt. » Manifestum est quia fideles cum fidei benedicuntur, quo modo infideles cum infidelibus puniuntur. Nam qui sub lege agunt, sub maledicto sunt: quia transgressores legis sunt.

« Scriptum quippe est: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea (Deut. xxvii, 26.) » Hoc scriptum est in Deuteronomio, quia si quid legis præterisset aliquis, maledictus haberetur. Et tanta mandata sunt, ut impossibile sit servari ea. Unde et Petrus apostolus in Actibus apostolorum ait: « Quid imponitis jugum fratribus, quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare (Act. xv, 10)? » Negligenti enim et superbo populo hæc data erant (59), ut per omnem conversationem legem haberent.

(Vers. 12.) « Quod autem in lege nemo justificatur apud Deum, manifestum est; quia justus ex fide vivit (Habac. ii, 4). » Ac per hoc recedendum a lege docet, ne justitia per fidem quæsita depereat. « Lex autem non est ex fide, sed quid fecerit ea, vivet in eis (Ezech. xi, 21). » Non est ex fide lex; quia nihil mandat credendum. Omnia enim ejus manifesta sunt, ut servans legem, vivat: si quominus, necesse est plectatur; quia quod scivit vitandum, admisit. Potest opponi e diverso, et dici: Si in lege nemo justificatur, quid est ut maledicatur, qui aliquid præterit legis? Verum est quia nemo per legem justificatur, sed apud Deum: justificatur autem apud mundum, ut securus sit in vita præsentis. Si autem apud Deum justificari vult, ut illi ad meritum proficiat in die judicii, Dei sequatur fidem; alioquin hic securus, reus erit in futurum. Prodest ergo lex, sed quæ in tabulis scripta est; nam cætera, sicut dixit, ut oneri essent, data sunt.

(Vers. 13.) « Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum. » Quoniam nemo poterat implere legem, rei erant omnes maledicto legis, ut vindicaret in eos: Christus autem homo natus, oblatus a Patre pro nobis, redemit nos a diabolo. Morti enim volentem offerens illum pro iis qui maledicto legis erant obnoxii, maledictum illum fecit hoc modo, sicut in lege hostia pro peccatis oblata peccatum nuncupabatur: propterea pro maledictis oblatus, factus est maledictum; nam et Judæis factus est maledictum, dum quasi peccator occiditur. Ideo non dixit: Factus pro nobis maledictus, sed maledictum; is enim qui propter peccatum proprium morti offerebatur, maledictus fiebat, in sua enim causa moriebatur. Et si propius aspicias, videbis Christum maledictum eorum factum, a quibus occisus est; crux Salvatoris peccatum et maledictum est Judæorum. « Quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno (Deut. xxi, 23). » Hoc Moyses dixit in Deuterono-

(58) Codex Laud., in altero baptismo.

(59) Idem codex Laud., populo hæc dicta erant.

mio de reis mortis; ut sufficeret suspensus in ligno A illic esse usque ad vesperam, et deponi in sepultu-
ram. Quia, « Maledictus, inquit, qui pendet in li-
gno; » ut reo mortis sufficeret hoc, quia suspen-
sus moriebatur in ligno; ne diutius si esset sus-
pensus, majus haberet opprobrium mors ejus, quam
deberet: et fieret macula generi ejus, si amplius
mors ejus publicaretur. Ac per hoc Salvator inno-
cens suspensus in ligno, non est maledictus, sed
maledictum illorum, a quibus suspensus est. Quan-
tum tamen ad Judæos pertinet, quasi peccatorem
illum occidendum Pilato offerentes, maledictum
illum fecerunt, ut quasi reus occideretur, cum esset
innocens, quia dignus morte maledictus est juxta
legem. Videntes enim multos aggregari doctrinæ
ejus, zelati sunt dicentes: « Ecce totus mundus B
abiit post illum (Joan. xii, 49), » ac per hoc pro
nobis occisus dicitur, et duplici genere pro nobis;
cum enim putant illum occidi debere, ne doceret,
nihil profecerunt; quia et doctrina ejus crevit, et
mortem evacuavit in passione sua. Descendens enim
ad inferos, genus hominum liberavit; qua causa et
occidi se permisit, sciens pro nobis esse, et contra
diabolum.

(Vers. 14.) « Ut in gentibus benedictio Abrahamæ
fieret per Christum Jesum: et benedictionem Spi-
ritus accipiamus (60) per fidem. » Hoc dicit, quia
exprobratis et maledictis Judæis, cum sibi de justi-
tia legis blandirentur, occiso Salvatore quasi Sab-
bati violatore (61) promissionis benedictio Abrahamæ
transitum fecit ad gentes per fidem Christi Jesu.
Unde dicit Dominus Judæis: « Tolletur a vobis C
regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus
(Matth. xxi, 43). »

(Vers. 15.) « Fratres, secundum hominem dico. »
Hoc dicit, quia exemplo humanæ causæ commen-
dare vult rationem divinæ promissionis. « Hominis
testamentum, confirmatum tamen, nemo irritum
facit, aut superordinat. » Verum est quia testamen-
tum defuncti jure factum non potest scindi.

(Vers. 16.) « Abrahamæ dictæ sunt promissiones,
et semini ejus. Non dicit: Et seminibus, quasi in
multis; sed quasi in uno: Et semini tuo, quod est
Christus. » Hoc est, quod scriptum est in Genesi
ad Abraham: « Et in semine tuo benedicentur om-
nes gentes (Gen. xxi, 18). » Quod utique impletum
est in Christo, in cujus nomine omnes gentes bene-
dicentur per fidem. Ideo non in multis, sed in uno
firmata est promissio, qui est Christus. Hac dispu-
tatione sua Apostolus quasi reos falsati testamenti
designat, qui credentes in Christum, etiam de lege
aliquid sperant; ut non solum salus promissa in
Christo, sed et in lege sit. Ideo probat promissionem
benedictionis in solo Christo factam.

(60) Rom. edit., et promissionem Spiritus accipe-
remus.

(61) Vet. edit. cum mss. aliquot, quasi Sabbati
violati reo.

(62) Rom. edit., Lex quæ post.... data est, non
irritum facit, ut evacuet promissionem.

(Vers. 17.) « Hoc autem dico, Testamentum con-
firmatum a Deo in Christo, quæ post quadringentos
et triginta annos facta est 221 lex, non infirmata
ad evacuandam promissionem (62). » In solo Christo
firmatam benedictionis promissionem docet, ut
legem post quadringentos et triginta annos datam
ostendat; constituta enim promissione postea data
est lex, quæ non utique infirmaret promissionem,
sed quod futura, et quando ventura esset, significa-
ret.

« Si enim ex lege hæreditas, jam non ex pro-
missione: Abrahamæ autem per repromissionem do-
navit Deus. » Duas causas sibi contrarias defendunt
(63) Judæi; nullo enim pacto, nulla ratione suaderi
potest Judæis Abrahamæ promissionem evacuatam per
legem, et recte: sed aliud adversum improvida
præsumptione defendunt, putantes justificationem
sine opere legis provenire non posse; cum sciant
Abraham, qui forma ejus rei est, sine operibus
legis per solam fidem justificatum. Sed æmulatione
quadam cæcati (64), non intelligunt, neque con-
siderant quia si per legem justificatio, excluditur
promissio: et si exclusa fuerit promissio, sine du-
bio frustrabitur fides Abrahamæ quod ne audire qui-
dem se patiuntur Judæi, scientes quia promissio
ex fide est Abrahamæ. Quæ promissio per fidem justi-
ficat, non per legem; sicut et Abraham justificatus
ex fide est. Hi ergo hæredes sunt promissionis
Abrahamæ, qui illi succedunt, suscipientes fidem in
qua benedictus et justificatus est Abraham. Testi-
monium ergo promissionis Abrahamæ testamentum
appellatur, ut post mortem ejus hæredes essent
in promissione, filii ejus facti per fidem. Quæ
causa cucurrit usque ad Christum Abrahamæ repro-
missum, ut post mortem Christi credentes, hæredes
essent fidei Abrahamæ per testamentum sanguinis
Christi. Donum ergo quod promissum est Abrahamæ,
filiis ejus in Christo solutum est; quamvis et ipse
Abraham consecutus sit donum hoc illic, ubi inven-
tus est.

(Vers. 19.) « Quid ergo lex (65) factorum posita
est, donec veniret semen cui promissum est? »
Lex factorum, id est Moysi, posita est in medio
inter cœptam promissionem et semen, cui facta
promissio est inter Abraham et Salvatorem. Ideo
longe data post factam promissionem, ut ipsa dis-
tinctione aliud lex, et aliud promissio videretur;
ut populum Dei a gentibus segregatum erudiret sub
Dei timore, ut dignus fieret ad excipiendam pro-
missionem, quæ est Christus. Lex tamen factorum
ideo dicitur, quia docet quæ, Deo jubente, corpo-
raliter fiant de sacrificiis, de primogenitis, de deci-
mis, et de cæteris talibus. « Disposita per angelos
in manu Mediatoris. » Angelos dicit Dei nuntios,

(63) Rom. edit., Duo sibi contraria defendunt.

(64) Codex Vall., Sed æmulatione quidam cæcati.

(65) Rom. edit., Quid ergo lex? Propter trans-
gressiones posita est.... ordinata per angelos in manu
mediatoris. Quid ergo lex, etc.

id est, Moysen, et Jesum filium Nave et cæteros A de fratribus vestris (*Deut. xviii, 15*). » Hoc de prophetas usque ad Joannem Baptistam, de quo Deus dicit: «Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam (*Malach. iii, 1*). » Per hos ergo lex ordinata, disposita est a Deo in manu, id est potestate Salvatoris; ipse est enim mediator vel reconciliator Dei et hominum (*I Tim. ii, 5*), ut salvet quos vult ex iis qui legem per supramemoratos angelos acceperunt. Ipse enim ait: «Sicut Pater suscitavit mortuos et vivificat: sic et Filius quos vult, vivificat (*Joan. v, 21*). »

(Vers. 20.) « Mediator autem unius non est. » Sine dubio mediator, hoc est, arbiter non est unius, sed duorum; cum enim duo populi invicem adversus se dimicarent, semper dissidentes et inimici diversitate doctrinæ, Salvator horum arbiter venit, amputans utrisque populis per quod discordabant, ut possent esse pacifici. Abstulit ergo gentibus numerum deorum, et famulatum elementorum, quod scandalum erat Hebræis: abstulit et Judæis opera legis, id est neomenias, circumcisionem, et curam Sabbati, et discretionem escarum, et cætera quæ abominabantur gentiles, et sic facti sunt pacifici, qui prius fuerant inimici. Si ergo hæc ita se habent, quid est ut Galatæ hebetudine mentis arbitrium istud corrumpant (66), conversi ad Judaismum? Judicium enim Salvatoris in irritum ducunt, quando post factam pacem, quasi pœnitentes de ea, subjiciunt se illis, quæ prius pacifici fuerant inimica. Juxta sensum ergo Galatarum Christus arbiter non est; quia inducti in legem de duobus populis unum fecerunt, et unius utique C populi arbiter nemo est. Hunc eundem sensum ad Ephesios prosequitur dicens: «Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceris solvens, inimicitiam in carne sua legem mandatorum in decretis evacuans; ut duos conderet in se uno novo homine, faciens pacem (*Ephes. ii, 14, 15*). » Si in uno novo homine facit pacem, ambobus utique abstulit, per quod dissidebant: et hoc eis statuit data sua lege, per quod essent pacifici. Hoc Galatæ 252 irruerunt conversi ad Judaismum: « Deus vero unus est. » Hoc dicit, ne Christum prædicando Deum, quem arbitrum dicit uni Deo, prædicasse putaretur (67) contra legem et prophetas. Arbitrum ergo hunc per assumptionem carnis intelligi docet, sicut dicit ad Timotheum: « Arbiter Dei et hominum homo D Jesus Christus (*I Tim. ii, 6*): » juxta autem quod Deus est, a Patre hunc non separari, sed unum esse cum Patre. Sive enim Pater, sive Filius, Deus unus est; Deus enim naturæ nomen est et potestatis, quam in Patre et Filio individuum manere ipsa nominum ratio docet.

(Vers. 21.) « Lex igitur adversus promissa Dei? Absit. » Absit utique, quia non est lex inimica promissionis, quippe cum confirmet eam. Nam primus Moysus dicit: « Prophetam vobis excitabit Deus

(66) Omnes edit. et moss. aliquot, *arbitrum istum corrumpant*; alii concinnius, ut in textu.

de fratribus vestris (*Deut. xviii, 15*). » Hoc de Christo dictum Petrus apostolus probat in Actis apostolorum (*Act. iii, 22*). « Etenim si data esset lex, quæ posset vivificare, vere ex lege esset justitia. » Justitiam hanc dicit, quæ apud Deum imputatur justitia, id est, fidei, quia et lex habuit justitiam, sed ad præsens, non quæ justificaret apud Deum. Remittere enim peccata non potuit, ut de peccatoribus faceret justos; sed ad hoc data est, ut terrori esset provocans homines ad bonam vitam, irreverentes puniens. Ideoque non est data lex, quæ posset vivificare, sed condemnare.

(Vers. 22.) « Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. » Hunc sensum et ad Romanos posuit, dicens: « Conclusit Deus omnia sub peccato; ut omnium misereatur (*Rom. xi, 32*). » Hoc dixit quod supra memoravi, quia lex ad hoc data est, ut peccatores reos se scirent apud Deum. Manifestatis enim peccatis suis, conclusi sunt, ut se excusare non possent, sed quærerent misericordiam; ut veniens qui promissus erat Abraham, fidem solam ab eis posceret, quam habuit Abraham; ut et malorum suorum veniat, et justificationem mererentur. Hoc enim manifestaverat Deus per Isaiam prophetam, dicens: « Veniet ex Sion, qui eripiat et avertat impietatem ab Jacob, et hoc erit illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum (*Isa. lix, 20*). »

(Vers. 23.) « Prius enim quam veniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eandem fidem, quæ incipiebat revelari. » Hoc est, quod dicit, quia antequam veniret Salvator, sub legis custodia agebamus, ne peccaremus: ut veniente promissione digni essemus. Hac enim spe lex tutos præstabat nos, ut venienti Christo offerret nos, id est Judæos.

(Vers. 24.) « Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo Jesu, ut ex fide justificaremur. » Idem sensus est, quia sub cura legis eramus, donec veniret Christus, qui nos credentes justificaret.

(Vers. 25, 26.) « Veniente autem fide, jam non sub pædagogo sumus; omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu. » Sub pædagogo qui agit, potestatis suæ non est; parvulus enim et lubricus ad peccandum sub pædagogi cura habetur. Veniente autem Christo, qui quasi de minoribus facit majores, liberati de potestate pædagogi, per ablutionem peccatorum facti sumus filii Dei, cum essemus servi peccati.

(Vers. 27.) « Quotquot enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. » Hoc dicit, quia credentes dum immutantur, Christum induunt; quando hoc appellantur, quod credunt.

(Vers. 28.) « Non est Judæus neque Græcus: non est servus, neque libera; non est masculus, neque femina; omnes enim vos unum estis in

(67) Rom. edit., *quem arbitrum constituit, prædicasse putaretur*.

Christo Jesu. » Nullam distantiam dicit credentium, ut nulli præjudicetur quid fuerit, antequam crederet; omnibus enim his unum decretum est donum. Apud Deum enim nulla discretio personarum est, nisi morum et vitæ; ut homines unius fidei meritis distinguantur, non personis.

(Vers. 29.) « Si ergo vos omnes unum estis in Christo Jesu, ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes (68). » Semen Abrahæ sunt omnes credentes, quia Abraham pater est omnium credentium; et si filii sunt, necessario et promissionis ejus hæredes; ut consequantur per fidem, quod promissum est Abrahæ, ut participes simus justificationis ejus in regno cælorum.

CAPUT IV.

(Vers. 1, 2.) « Dico autem quod quandiu hæres parvulus est, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium; sed sub curatoribus et actoribus est usque ad præfinitum tempus a patre. » Verum est quia jus patres ordinarunt, et usque ad quam ætatem subjectus debeat esse adultus, statuerunt; ita ut quandiu parvulus est, libertate sua uti non possit, neque dominari quasi hæres; sed similis prope servis in conditione est curatorum vel actorum. Hoc exemplo probat eos, qui sub lege fuerunt, parvulos fuisse circa meritum, nec libertatem habuisse; quia in conditione legis erant subjecti causa peccati.

(Vers. 3.) « Ita et nos cum essemus parvuli, sub elementis hujus mundi eramus subjecti. » In elementis neomenias significat et Sabbatum; neomeniæ enim sunt dies lunares, quos observant Judæi: Sabbatum vero dies requi ætionis. Antequam veniret ergo promissio, id est, antequam donum gratiæ Dei purificans justificaret credentes, quasi imperfecti et parvuli per legem Dei, subjecti eramus conservis, quasi pædagogis: libertas enim nostra obnoxia erat causa peccati. Nihil tamen de elementis sperabant Judæi, sicut et pagani: sed creatorem Deum venerabantur in creatura.

(Vers. 4, 5.) « At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret; ut filiorum adoptionem reciperemus. » Plenitudo temporis est completum tempus quod præfinitum fuerat a Deo Patre, quando mitteret Filium suum, ut ex Virgine factus, quasi homo nasceretur, subiciens se legi usque ad tempus baptismi; ut formam daret quomodo peccatores abluti, et a jugo legis erepti dignatione Dei, filii ei adoptarentur, sicut promiserat redemptis sanguine Filii ejus. Salvatorem autem necesse erat fieri sub lege, quasi filium Abrahæ juxta carnem; ut circumcisis appareret is esse, qui promissus Abrahæ, veniret gentes justificare per fidem, signum habens ejus, cui

(68) Rom. edit., *vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis et secundum.*

A promissus fuerat. Ideo ultra neminem oportuit circumcidi; quia tandiu cucurrit signum, quoadusque veniret, qui promissus fuerat restaurare fidem, in qua justificatus est Abraham in præputio, ut credentibus non opus sit circumcisio. Abraham autem ideo circumcisis est, quia filium se creditur habiturum, in quo omnes gentes benedicerentur. Ideo tandiu cucurrit signum, donec veniret, qui erat promissus. Si autem hoc crederent, quod creditur Abraham, non stetisset circumcisio; ne forte opponeretur, quia si Abraham creditur et circumcisis est, quare non circumciduntur credentes?

(Vers. 6.) « Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra, clamantem Abba, Pater. » Ab his cœpit, quibus et scribit, dicens: « Quoniam autem estis filii Dei; » et subjungit Judæos, cum ait: « Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra. » Quando autem dixit gentes filios Dei credentes in Christum, qui prius fuerant inimici, dubium non erat Judæos credentes dici filios Dei, quos constat jam pridem hoc nomine nuncupatos. Nomen enim Dei acceperant velut imagine (69), ut postea confirmaretur per Christum; quia sine spiritu non erat plenum. Hoc est, quod dicit et ad Romanos: « Ipse Spiritus reddit testimonium spiritui nostro quod sumus filii Dei (Rom. VIII, 16). » Ut enim probaremur adoptati esse a Deo in filios, Spiritum suum dedit nobis, qui signum Patris ostendat in filios; ut quia hoc non auderemus dicere in infirmitate et indignitate nostra, suggerat ut audeamus dicere: Abba, quod est pater. Denique Judæis hoc jam dudum non est concessum dicere.

(Vers. 7.) « Itaque jam non est servus, sed filius. » Non est servus, quia sublatus est a potestate legis, socius factus benedictionis proprii Filii Dei. « Si autem filius, et hæres per Deum. » Dubium non est quia ideo quis adoptat sibi filium, ut hæredem illum relinquat. Sed hæreditas ex morte alicujus provenit; quid est ergo, ut mortales hæredes ejus dicantur, qui semper vivit? Sed Scriptura more nostro loquitur, ut intelligere possumus; ut enim ostendat daturum patrem filiis de bonis suis, hæc quæ daturus est, hæreditatem appellat.

(Vers. 8.) « Sed tunc quidem ignorantes Deum, iis qui natura non sunt dii, serviebatis. » Quoniam prius per ignorantiam peccabant servientes idolis, facile illis ignotum significat, sicut dicit in Genesi Abimelech ad Deum: « Domine, inquit, numquid gentem ignorantem perdes (Gen. XX, 4)? »

(Vers. 9.) « Nunc autem cognoscentes Deum, imo vero cognitio Deo, quomodo iterum convertimini ad infirma et egena elementa, quibus denuo servire vultis? » Grave illorum admissum adnotat; quia post cognitionem Dei, ea quæ paganorum sunt, sequi cœperant. Et plus addit: « Quia non

(69) Omnes edit. ac nonnulli mss., *Nomen enim olim acceperant velut in imaginem.*

isti cognoverunt Deum, sed magis cogniti a Deo sunt. » Cum enim hi non 224 quærent Deum, advocavit eos ad suam gratiam : et hi ingrati, ad ea converti cœperant, quæ tunc colebant, quando ignorabant Deum; ut venerentur infirma et egena elementa, et non tota mente Christum, in quo omnis inhabitat divinitas. Infirma et egena dicit elementa, quia imperfecta sunt; ad regendum enim mundum invicem egent sui : in Christo autem perfecta salus est.

(Vers. 10.) « Dies observatis, et menses, et tempora, et annos. » Quæ elementa dixerit, nunc declarat. Diem sol facit, menses cursus lunæ : tempora vero sunt ver, æstas, autumnus, hiems : quatuor hæc, completo numero proprio, faciunt annum. Dies ergo observant, qui dicunt, ut puta : B Crastino proficiscendum non est ; post crastinum enim non debet aliquid inchoari : et sic solent magis decipi. Hi autem colunt menses, qui cursus lunæ perscrutatur dicentes, ut puta : Septima luna instrumenta confici non debent ; nona iterum luna servum emptum, ut puta domum duci non oportet ; et per hæc facilius solent adversa provenire. Tempora vero sic observant, cum dicunt : Hodie veris initium est, festivitas est, post cras Vulcanalia sunt. Et talia iterum aiunt : Posterum est, domum egredi non licet. Annos sic colunt, cum dicunt Kalendis Januariis novis est annus, quasi non quotidie anni impleantur : sed ut Jani illius recolant memoriã bifrontis, hac superstitione utuntur, quæ longe debet esse a servus Dei. Si enim C Deus ex toto corde diligatur, ipso propitio, nulla debet esse formido, neque suspicio harum rerum ; prospere enim potest cedere, quidquid simpliciter sub Dei devotione fit.

(Vers. 11.) « Timeo vos ne frustra laboraverim in vobis (70). » Duplici genere subversi fuerant Galatæ; ut post Dei gratiam non solum ad legem converterentur, sed ad errores pristinos. Inducti enim vel eversi, in legem facile declinaverant ad observantiam dierum et mensium ; Sabbati enim observatio et neomeniarum attraxerunt illos ad hæc. Ideo inquit : « Timeo ne sine causa laboraverim (70) in vobis ; » sic enim videbat eos in pejus proficere, ut possent etiam a Christo penitus recedere.

(Vers. 12.) « Estote sicut ego; quia et ego sicut vos. » D Hoc dicit, ut dent operam corrigendi ea; quia non est impossibile ut sint sicut ipse ; quia et ipse hoc erat, id est homo, quod et illi ; et cum fuisset in errore persequens Ecclesiam, correptus convertit se. « Fratres, obsecro vos, nihil mihi nocuistis. » Nunc mitius agit cum eis, et bona eorum incipit memorare ; ut post magnas correptiones bona opera sua (71) audientes recrearentur, et data opera reformarent se; ne objurgationibus diutius pressi aspe-

(70) Rom. edit., *Timeo ne sine causa laboraverim.*

(71) Nonnulli mss., *et bona opera sua.* Non recte. Infra vero, ubi omnes edit. ac pauci mss., *diutius pressi, asperiores fierent exacerbati,* alii mss. melius

rioribus, fierent exacerbati. Nihil tamen sibi nocuisse illos dicit; ipsis enim oberat delictum illorum: Apostolus enim impleverat officium dispensationis sibi creditæ, ut omni cum diligentia prædicaret eis, sicut dicit Dominus ad prophetam Ezechiel : « Tu, inquit, prædica : si te audierint, lucraberis eos ; si quominus, tu salvabis animam tuam *Ezech.* III, 19, 21). »

(Vers. 13, 14.) « Scitis quia per infirmitatem carnis evangelizavi vobis jam pridem : et tentationem vestram in carnè mea non sprevisis, neque respuestis. In memoriam revocat illis tempus, quando primum prædicavit illis Evangelium Dei. Ipso enim tempore injuriis agebatur Apostolus, et cædibus infirmabatur; infirmus enim videtur, qui humiliatur, et non resistit propter Evangelium Dei. Et in hoc laudat constantiam eorum, quia non sunt abstracti a fide : injuriæ enim Apostoli tentatio erat Galatarum, in qua firmi inventi sunt, non dubitantis de fide. Possent enim, scandalum passi, dicere (72): Quæ est virtus aut spes in hac fide, quando minister ejus sic humiliatur? Sed quia jam animum futuris spebus infecerant, præsentis exitus pro Christi nomine non pertimescebant, certi fidem nostram non in terris, sed in cœlis habere dignitatem, et pro his tribulationibus magna rependi præmia. Ruborem illis incutit ; quia post hæc laudabilia circumventi fuerant, aut vituperabiles viderentur. « Sed sicut angelum Dei excepistis me, sicut Christum Jesum. » Hoc magis laudat in eis, quia pressuris non deformatus est apud eos, sed commendatus, scientes pro iis qui credunt, pati illum exitia. Sicut ergo angelum Dei exceperunt Apostolum, credentes donum Dei esse quod prædicat : sic ei deferentes, quasi ipsi auctori Domino Jesu Christo.

(Vers. 15.) « Quæ ergo erat beatitudo vestra (73) ? » Beatos hos fuisse dicit 225 apud cæteras Ecclesias, per id quod apostoli injuriis non frangebantur, sed crescebant in fide. « Testis enim sum vobis quia, si fieri potuisset, oculos vestros eruissetis, et dedissetis mihi. » Votum eorum circa religionem tam plenum ostendit fuisse, ut non solum bene ab eis susceptus sit, sed et fortes in fide inventi sint : et quod ad laudem magis proficit, omnia pene sua illi obtulerunt profliganda. Hinc plus dolet, quia tanta charitas subversa fuerat prava doctrina.

(Vers. 16.) « Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis ? » Hoc dicit, quia non potest fieri ut inimicus, inquit, ego vobis sim, quorum tanta sensi obsequia. Sed quia nemo se argui vult errantem, idcirco inimicus vobis videor ; juste vos reprehendens.

(Vers. 17.) « Æmulantur vos non bene : sed

legunt, ut in contextu.

(72) Mss. *Laudun, scandalum proponere et dicere. Quando Domini servus ejus scit, etc.*

(73) Rom. edit., *Ubi est ergo beatitudo vestra ?*

excludere vos volunt, ut e s æmulemini. » Invidia A Judæorum subversos eos significat ; videntes enim sic illos proficere in Evangelio, et tantam habere charitatem in Apostolo, id egerunt, quatenus illos deciperent. Erant enim legis causa apostolis inimici, ut manente nomine Salvatoris, facerent eos Judæos, gaudentes in eversione eorum ; non enim patiebantur, ut gratiam sibi promissam audirent incircumcisis gentibus datam. Ideo imitatores suos illos voluerunt fieri, ut more eorum circumciderentur.

(Vers. 18.) « Æmulamini autem meliora dona, bonum æmulamini semper (74), et non solum cum præsens sum apud vos. » Meliora dona spiritualia sunt, quæ imitati habebunt effectum apud Deum. Hæc spiritualia bona sunt, quæ vult ut semper imitentur, non ad tempus, sicut pridem, aut se præ- B sente tantum, post autem ad aliud convertantur ; sed vult illos de cætero perseverare in bono.

(Vers. 19.) « Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis. » Primum per fidem illos genuerat in baptismo ; sed quia velut per abortum nati (75), deformati et infirmi inventi sunt ; nunc cum dolore consilii reformat eos in Christum. Concipientes enim fidem, et sensum fidei minime advertentes, formatum Christum animis suis negantur habere ; si enim intellexissent gratiam Dei in Christo, post fidem in judaismum transducti non essent.

(Vers. 20.) « Vellem autem præsens esse nunc apud vos, et mutare vocem meam ; qui confundor in vobis. » Præsens vult arguere illos (76), ut mutet C vocem suam de laude in vituperationem eorum, ut duplici genere confundantur, et de errore suo, et rubore Apostoli, quem patiebatur apud eos, quibus illos prætulera.

(Vers. 21, 22.) « Dicite mihi, qui sub lege vultis esse, legem non legistis ? Scriptum est enim quia Abraham duos filios habuerit : unum de ancilla, et unum de libera. » Hoc in Genesi habetur, quia cum Sara generare non posset, erat enim sterilis, Agar ancillam suam obtulit viro suo Abrahæ in concubinam ; ut quod generasset, adoptaret sibi. Sic factum est ut de Agar nasceretur Ismael. Post autem nutu Dei promissus est Abrahæ filius de Sara uxore ejus, quæ erat sterilis : hæc peperit Abrahæ Isaac. Tunc cœpit Abraham duos habere filios, unum de ancilla, et unum de libera.

(Vers. 23, 24.) « Sed is quidem qui de ancilla, secundum carnem natus est : qui autem de libera, per repromissionem ; quæ sunt per allegoriam dicta. » Ismael, qui ex ancilla Agar natus est, secundum carnem natus ; quia juxta consuetudinem natus est ; Isaac vero quia per repromissionem (77), non secundum consuetudinem, sed secundum providentiam Dei virtute natus est ; quippe cum Sara et anus esset et sterilis. In typum enim Christi

(74) Rom. edit., *meliora dona in bono semper.*

(75) Mss. aliquot, *velut abortivi nati.*

(76) Rom. edit., *Præsens vult agere cum illis.*

natus est Isaac ; ideo hæc per allegoriam asserit dicta, ut aliud ex alio significant personæ Ismael et Isaac. Ismael enim Judæorum significat nativitatem, vel eorum qui servi peccati sunt : Isaac vero Christianorum, quia in libertate nascuntur ; liber enim fit, qui accipit remissionem peccatorum.

« Nam hæc sunt duo Testamenta. » Moyses accipiens sanguinem vituli in cratera, aspersit populum dicens : « Hic est sanguis Testamenti, quod disposuit Deus ad vos (Exod. xxiv, 8). » Hoc est quod dixit : « Unum quidem a monte Sina, in servitute generans, quæ est Agar. » Lex enim in monte Sina data est, quam Moyses recitans populo, librum hunc Testamenti appellavit, et tunc aspersit populum sanguine, sicut dixi. Hæc lex reos tenuit peccatores, et cœperunt servi esse peccati, facti filii Agar quasi ancillæ.

228 (Vers. 25.) « Sina autem mons est in Arabia, qui conjungitur huic, quæ nunc est, Jerusalem, serviens cum filiis suis. » Causam Agar significare dicit Jerusalem terrenam, id est Synagogam, quæ in servitute generat ; quos enim generat, sub peccato sunt.

(Vers. 26.) « Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est : quæ est mater nostra. » Hæc, quam matrem nostram dicit, regula est mysterii Domini, per quam renascimur in libertatem, sicut et ipsa libera est. Ideo et cœlestis dicitur, quia cœlum sedes ejus est : et quos generat, ibi erunt cum ea, sicut dicit Dominus : « Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego fuero, et hi sint mecum (Joan. xvii, 24). » Hac est et vita ; quia immortalitate donantur, qui credentes renascuntur per eam. Sic etenim de Domino dictum est quia, « quod factum est in ipso, vita est. Sicut enim Pater habet vitam, ita dedit et Filio vitam, et vita erat lux hominum (Joan. i, 3, 4 ; v, 26). » Hæc vita et lux mater fidelium est. In Isaia hoc habetur, quod subjectum est :

(Vers. 27.) « Scriptum est enim : Lætare, sterilis, quæ non paris : erumpe et clama, quæ non parturis ; quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum (Isa. xlv, 1). » Hanc terrenam Jerusalem virum habere dicit ; quia secundum carnem generat : illam autem cœlestem Jerusalem, quam dicit matrem nostram, sterilem appellat ; quia non parit secundum carnem, nec dolores partit, hoc est, non parturit. Generat autem sine passione spiritualiter exclamans in lætitia ; quia deserta aliquando (a quo autem, nisi ab Adam, qui deserta vita secutus est mortem), nunc plures filios habet, quam hæc quæ habet virum, id est, quæ carnaliter generat. Multo enim plures sunt Christiani Judæis, sicut dicitur in Apocalypsi : « Et vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omni tribu et gente (Apoc. vii, 9). »

(Vers. 28.) « Vos autem, fratres, secundum Isaac

(77) Abest a mss. quibusdam, *quia per repromissionem.*

promissionis filii estis. » Hoc est non carnis filios esse, sed Dei; quia Isaac in typum natus est Filii Dei, et vult eos subintelligere quia facti filii Dei, conversi sunt, ut essent filii carnis: si vero respiciant, sunt filii Dei.

(Vers. 29.) « Sed quomodo tunc qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum; ita et nunc. » Non solum Ismael secundum carnem natus est, sed et Esau; quia et ipse in populi Judaici typum natus est. De quo in Malachia propheta scriptum est: « Jacob dilexi, Esau vero odivi (*Malach.* I, 2, 3). » Hic persequebatur Jacob (*Gen.* xxvii, 41), qui in populi Christiani figura natus, vocatus est Israel, hoc est, homo videns Deum. Similiter et Judæos per invidiam persequi significavit Christianos; unde data opera Galatas everterant carnali astutia.

(Vers. 30.) « Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio meo Isaac. » Hæc verba Saræ sunt, quæ typum habet Jerusalem cœlestis, de promissione generans Isaac, ut ejecto filio ancillæ, id est, Judæo populo, incredulitatis causa abjecto (servi enim peccati sunt, quibus data remissio peccatorum non est), hæres sit filius liberæ illius Jerusalem supernæ, qui est populus novus regni cœlorum.

(Vers. 31.) « Itaque non sumus ancillæ filii, sed liberæ, qua libertate Christus nos liberavit. » Fuimus igitur ancillæ filii, dum peccatis eramus obnoxii: sed accepta remissione peccatorum a Christo, liberati sumus.

CAPUT VII.

(Vers. 1.) « State ergo, et nolite iterum servitutis jugo contineri. » Standum monet in accepta gratia, ut non redeuntes ad vetera, amittant donum libertatis quod fuerant consecuti.

(Vers. 2.) « Ecce ego Paulus dico vobis, quia si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. » Nunc apertæ veritatis et auctoritatis suæ vim non tacet, dicens: « Ecce ego Paulus dico vobis, » id est, ego magister gentium, cujus opus estis in Christo, palam vobis dico: « Quia nihil proderit vobis Christus, si circumcidamini. » Ipse enim Dominus ait: « Lex et prophetæ usque ad Joannem; ex quo regnum cœlorum prædicatur (*Luc.* xvi, 16). » Antequam ergo nova inciperet prædicatio, oportuit circumcidi: nunc autem lege fidei succedente, ea sequenda sunt, quæ rudis veritas jubet; quia vetus et novum admisceri non debent, auctoritate Domini prædicantis; ait enim: « Nemo additamentum panni rudis assuit vestimento veteri; tollit enim fortitudinem ejus a vestimento, et major fit scissura (*Matth.* ix, 16). » Ac per hoc non solum nihil proderit fideli addita 227 circumcisio, sed et oberit; majus enim malum est ex libero servum fieri, quam nasci.

(Vers. 3.) « Testificor autem omni homini circum-

cidenti se, quia debitor est universæ legis faciendæ. » Possunt aliqui legem aliquatenus servare, et non circumcidi: nam multi Romanorum in Judæa servabant legem incircumcisi. Unde dicit Paulus apostolus ad Agrippam regem Judææ: « Scio, rex Agrippa; credis prophetis, scio quia credis (*Act.* xxvi, 27). » Et centurio cujus servus erat moriturus, qui, mittens ad Jesum, rogabat ut veniret, et sanaret servum ejus; cui testimonium perhibentes Judæi dicebant ad Jesum: « Dignus est ut hoc præstes ei; diligit enim gentem nostram, et Synagogam ipse ædificavit nobis (*Luc.* vii, 4, 5). » Nemo tamen circumcisis non totam legem servat; debitor est enim, quia circumcisis data est lex. Hoc ideo dixit, quia tam hebetes se ostendebant, ut digni essent omnia onera legis portare.

(Vers. 4.) « Evacuati estis a Christo. » Quibus nihil prodest Christus, evacuati sunt a Christo; erant enim gratia ejus pleni, qua recedente, evacuati sunt. His enim loquitur, qui post acceptum donum gratiæ Dei, circumcidi se maluerunt. « Qui enim in lege gloriimini (78), a gratia excidistis. » Justitia legis est, si servantur, quæ data sunt. Ideoque qui in his justificari se vult post fidem, amittit gratiam; quia ad hoc venit donum Dei, ut cessantibus oneribus legis, justificaret credentes apud Deum.

(Vers. 5, 6.) « Nos autem spiritu ex fide spem justitiæ exspectamus; nam in Christo Jesu neque circumcisio quidquam valet, neque præputium: sed fides, quæ per charitatem operatur. » Apertum est quod dicit, quia spes justificationis in fide est per spiritum, non per opera legis; in fide enim spiritaliter Deo servitur devotione mentis, et puritate cordis. Unde dicit Dominus ad Samaritanam: « Deus spiritus est, et adorantes eum, in spiritu et veritate adorare oportet (*Joan.* vi, 24). » Ac per hoc neque præputium valet quidquam, neque circumcisio: sed sola fides opus est in charitate ad justificationem; fides enim charitate fraterna debet muniri, ut perfectio sit credentis. Denique Salvator quod primum mandatum esset interroganti scribæ respondit: « Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, et proximum tuum tanquam te ipsum. In his, inquit, duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ (*Matth.* xxii, 37, 39, 40). » Imperfecta sunt itaque cætera, quando in his duobus mandatis perfectio continetur.

(Vers. 7.) « Currebatis bene, quis vos impedivit veritati non obedire? » Exercitum illorum in opera fidei bonum fuisse testatur, sed nequitia malorum hominum detentos, ne cursum suum efficacia perseverante, consummarent. Unde ut respiciant hortatur, de cætero nulli eorum credentes, qui ut opera legis servanda suaderent, evangelicæ veritati non eos obedire sinebant.

(Vers. 8.) « Suasio vestra non est a Deo, qui vocat vos. » Verum est, quia humano consilio hæc

(78) Ita mss. plures ac potiores; aliqui tamen, et omnes edit., in lege justificamini.

agebant Judæi, ut mitterent eos sub legis jugum : **A** delictorum (82), liberati sunt. « Tantum ne libertatem in occasionem carni detis. » Hoc dicit, ne acceptam libertatem occasio carnis adimat : ad hoc enim circumcidi eos volebant, ut in conditionem legis intrarent. Ideo monet, ne dent occasionem consentiendo eis. « Sed per dilectionem spiritus servite vobis invicem. » Non per affectum carnis charitatem habendam, sed per dilectionem spiritus exhortatur, ut invicem sibi subjecti sint.

(Vers. 9.) « Modicum fermentum totam massam corrumpit. » Hoc dicit, quia licet quidquam legis admiscentes fidei, violant fidem, ne habeat fructum, aut sit acceptabilis. Hoc ideo adjecit, ne forte incolumem se putarent habere gratiam fidei (79), si pauca legis observarent.

(Vers. 10.) « Ego confido in vobis in Domino, quia nihil aliud sentietis. » Hac spe se dicit fidere de iis ; quia non sponte, sed circumventi erroris viam intraverant. Ideo ostenso vero itinere, facile eos posse reverti confidit. « Qui autem conturbat vos, portabit judicium, quicumque est ille. » Quomodo qui errantem converti facit, remunerandus est, dicente Jacobo apostolo in epistola sua : « Qui converti fecerit peccatorem, salvabit animam ejus a morte (80), et operiet multitudinem peccatorum (Jacob. v, 20) ; » ita et qui recta incedentem via, iter in devium cogit flectere, damnationem consequitur, quicumque fuerit. Hoc propter hos subjicit ; ne qui sibi meritum defenderent, eo quod filii essent Abrahæ juxta carnem. Denique exaltantes se dicunt ad Jesum : « Nos filii Abrahæ sumus (Joan. viii, 33). »

(Vers. 11.) « Ego autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior ? » Apertum est, quod dicit ; ideo enim quasi inimicus Judæis habebatur, et non desinebant a persecutione ejus ; **228** quia circumcisionem jam non stare debebat. Denique Judæis compellentibus, et sæpenu-mero falsas accusationes contra eum deferentibus, obliquum judicem videns, coactus appellavit Cæsarem (Act. xxv, 11). « Ergo evacuatum est scandalum crucis. » Scandalum erat Judæis prædicatio crucis, quia Sabbatum et circumcisionem evacuabat. Si autem admitteret circumcisionem, non esset scandalum, et pacifici essent nobis Judæi. Nam dicebant de Salvatore : « Non est hic homo a Deo, qui Sabbatum non custodit (Joan. ix, 16). »

(Vers. 12.) « Utinam et abscendantur hi, qui vos subvertunt ! » Tale est hoc, quale et illud ad Corinthios in prima : « Qui non, inquit, amat Dominum Jesum, sit anathema (I Cor. xvi, 22). » Ex ipso grege morbido sunt et hi quos sociat sententiæ eorum ; ut abscendantur a misericordia Domini (81), qui Galatas Dei gratia exuerunt : et non solum spiritualiter, sed et carnaliter, hos maledicit ; ut quia circumcidi Galatas cogebant, ipsi abscinderentur, ut multiplicaretur his dolor corporis.

(Vers. 13.) « Vos enim in libertatem vocati estis, fratres. » In libertatem vocati sunt ; quia cum peccatis essent obnoxii, Dei gratia accipientes remissam

(79) Mss. nonnulli, *habere gratiam Dei*.

(80) Dictio a morte e cod. non paucis restituitur.

(81) Mss. aliquot, a mente Domini ; unus, a mandatis Domini ; reliqui et edit., a misericordia Dei.

(82) Omnes edit. ac pauci mss., *Dei gratiam ac-*

ceptam libertatem occasio carnis adimat : ad hoc enim circumcidi eos volebant, ut in conditionem legis intrarent. Ideo monet, ne dent occasionem consentiendo eis. « Sed per dilectionem spiritus servite vobis invicem. » Non per affectum carnis charitatem habendam, sed per dilectionem spiritus exhortatur, ut invicem sibi subjecti sint.

(Vers. 14.) « Universa enim lex in vobis in uno verbo impletur : Diliges proximum tuum sicut te ipsum (Levit. xix, 18). » Hoc scriptum est in Levitico, quod supra dictum est, quia perfectio salutis per dilectionem operatur ; quia qui non diligit fratrem non diligit Deum, dicit Joannes apostolus (I Joan. iv, 20).

(Vers. 15.) « Quod si mordetis invicem, et criminatis (83) ; videte ne ab invicem consumamini. » Manifestum est quia dissensio fratrum inimica est dilectionis ; ideo monet ut pacifici sint proficientes in bono. Contentiones enim generant jurgium, cujus fructus est vitæ consumptio.

(Vers. 16.) « Dico autem, spiritu ambulate, et concupiscentiam carnis non perficietis. » Postquam a lege factorum eos prohibuit, in qua sunt præcepta carnalia, nunc ut a vitiis carnis se contineant, præcipit. Hic enim spiritu ambulat, qui fugit peccata.

(Vers. 17.) « Nam caro concupiscit adversus spiritum, spiritus vero adversus carnem ; hæc enim sibi invicem adversantur, ut non ea quæ vultis, faciatis (84). » Duas leges proponit, sicut facit et in epistola ad Romanos (vii, 23), quæ invicem adversæ sunt : unam Dei, alteram peccati. Quæ ideo in carne significatur, quia visibilibus oblectatur, cupida peccatorum ; ut his sibi abversantibus, medius homo non ea quæ vult, agat. Divina enim lex premit et fugat legem peccati, consulens homini, ut vigorem naturæ suæ custodiat, ne capiatur illecebris : illa e contra in insidiis agens, lacessit hominem blanditiis, ut spernat præceptum legis divinæ. Cum ergo consenserit homo legi Dei, contradicit lex peccati, suadens homini ne faciat quod imperat lex divina : e diverso autem lex Dei revocat hominem ; ne faciat quod suggerit lex peccati. Quod quidem homo non videt esse absurdum ; scit enim naturæ suæ congruere, si faciat quod imperat lex Dei. Denique gaudet, quando hæc agit : cum ea operatur, quæ suggerit lex peccati, videt se turpem, et horret post factum. Ideoque legis spiritus præcepta servanda sunt, et carnalia fugienda ; ipsa enim conscientia accusat, si ei consentiat, sciens horrore esse, quæ suggerit lex peccati.

(Vers. 18.) « Quod si spiritu ducimini (85), non estis sub lege. » Non est obscurum, quia qui ducem accipientes, remissa delictorum, etc. Infra vero Rom. edit. sola, et in ditionem legis, etc.

(83) Rom. edit., *mordetis invicem et comeditis*.

(84) Eadem Rom. edit., *ut non quæcumque vultis, faciatis*.

(85) Nonnulli mss., *si Spiritu Dei ducimini*.

habet Spiritum sanctum, non errat; lex enim errantibus dominatur, sicut alio loco dicit: « Justo non est lex posita (I Tim. I, 9.) »

(Vers. 19, 20, 21.) « Manifesta sunt autem opera carnis, quæ sunt adulterium, fornicatio, impuritas, obscenitas, idololatria, veneficia, inimicitia, contentiones, simulationes, iræ (86), simultates, dissensiones, hæreses, invidia, homicidia, ebrietates, comessationes, et quæ sunt his similia, quæ prædico vobis, sicut et prædixi, quod hi qui talia agunt, regni Dei hæreditatem non consequentur. » Hæc omnia et his similia legis peccati membra sunt, 229 quæ Apostolus opera carnis appellat: quia errores isti ex mundo sunt, ex quo et caro. Omnia namque peccata de foris oriuntur ex parte carnis, non ex parte spiritus; ideo non absurde opera carnis dicuntur.

(Vers. 22, 23, 24.) « Fructus vero Spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, spes, lenitas, continentia, castitas, bonitas: adversus hujusmodi non est lex. Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis et concupiscentiis. » Non dicit: Opera spiritus charitas est, sed *fructus spiritus*; lex enim spiritus hæc, quæ supra memoravit, fructificat, ut ex his hæreditas regni cælorum quærat: qui enim Christo devoti sunt, hos dicit Christos, id est unctos. Hi carnem, id est mundum, crucifigunt, quando hæc ex quibus errores oriuntur, condemnant. Hunc sensum et Joannes apostolus secutus, ait: « Nolite diligere hunc mundum, neque ea quæ in hoc mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas Patris in illo; quia omne quod in hoc mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum (I Joan. II, 15, 16). » Qui ergo mundum, et quod in mundo est, non concupiscit, hic carnem crucifigit, Neque enim corpori humano hæc vitia ascribenda sunt, id est idolatria, veneficia, hæreses, invidia, inimicitia, iræ et talia: sed ideo carnalia dicuntur, quia ex parte mundi sunt, sicut supra memoravi. Interea non amplius quam decem res posuit, quas fructus spiritus significat; ut in his omnia complexus videatur secundum tabulas Testamenti Dei, in quibus non amplius quam decem verba mandatorum tradita sunt.

(Vers. 25, 26.) « Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus. Non simus inanem gloriam sectantes, invicem provocantes, invicem invidentes. » Hoc dicit, quia si bene et honeste vivimus, bonos debemus habere et mores; hoc est enim spiritu vivere, incontaminatam vitam habere: et sic spiritu ambulamus, si paci studeamus; hæc enim parit charitatem. Inanis autem gloria est velle vincere, ubi præmium non est; ut quis studium habeat contentionis et æmulationis, sciens quia hæc generant discordis et lites: « Servum autem, inquit, Domini non oportet litigare (II Tim. II, 24). »

(86) Rom. edit., *contentiones, æmulationes iræ.*

(87) Rom. edit. sola *etsi circumventus fuerit.* Eadem cum vet. edit. et mss. quibusdam, *humi-*

A Bonæ enim vitæ fructus aridos facit, perdens spem promissam castæ conversationis; bona enim et casta vita moribus ornanda est, et benevolentia locupletanda.

CAPUT VI.

(Vers. 1, 2.) « Fratres, etsi præoccupatus fuerit (87) homo ab aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu mansuetudinis, considerans temetipsum, ne et tu tenteris, invicem onera vestra portate. » Nunc hos alloquitur, qui firmiores erant, ne inflatione bonæ vitæ eum, qui forte a peccato circumventus fuisset, spernendum putarent et abjiciendum, ideoque consulendum his. Cum mansuetudine enim provocandi sunt ad reformandos se, quia si acrius ex auctoritate fuerint correpti, non se patientur argui, sed et defendere se incipient, ne turpes videantur, et incipiunt peiores fieri. Tolle enim ho minem a contentione et audacia, et habebis eum subjectum; humilitas enim etiam superbos solet inclinare. Et ut cum tota animi lenitate fieri, adjecit: « Ne et tu tenteris; » ut vel hac causa non sperneret peccatorem, sciens et se posse peccare. « Et sic implebitis legem Christi; » lex enim Christi omnes salvos vult fieri: ac per hoc qui fratri peccanti consulit, ut redeat ad propositum, implet voluntatem Christi.

(Vers. 3, 4.) « Si enim quis videtur sibi esse aliquid, cum nihil sit, se ipsum seducti. Opus autem suum probet unusquisque; et tunc in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero. » C Verum est, nec latet quemquam, quia si actus nostros et mentem consideremus, nulli nos antepo- nimus, et nec facile quemquam judicamus. Qui enim extollitur quasi aliquid sit, errat; nescit enim quia de humilitate crescit. Verba enim Salvatoris et gesta ante oculos non habet, qui cum sit omnium Dominus, humiliavit se (Philipp. II, 8); ut nobis formam daret quid sequi deberemus, si crescere velimus: et si nos erigeremus, inclinaremur, quod facit imperitia cordis inflati; ut apud homines commendatior videatur. Spernens enim et despicens peccatores, justum se videri contendit, sicut et pharisæus ille, quem Dominus denotat (Luc. XVII, 40, 41). Numquid non vere hic imperitus est, qui præsentis gloriæ cupidus est? Numquid non vere de futuris desperat, qui mercedem justitiæ in præsentem vult consequi? Quare? Quia non est 230 justus in opere, sed per fallaciam fingit justitiam; qui enim vult justus esse, alterum sibi præponit, ut vere justus sit. Unusquisque enim plus mala sua novit, quam alterius.

((Vers. 5.) « Unusquisque enim suam sarcinam portabit. » Ad postremum hoc voluit innotescere superbis, quia non coinquinatur quis alieno peccato, dummodo dissentiat, ut nemo versatur se *liate hujusmodi*; at cæteri mss. magis commode, *instruite hujusmodi.*

jungere peccatori, aut accedentem ad se suscipere, ut eum lucretur.

(Vers. 6.) « Communicet autem is, qui catechizatur verbo (88) » (id est, qui verbum Dei audiens est). « ei qui catechizat, in omnibus bonis. » Hoc dicit, ut doctoribus audientes communicent in omnibus bonis. Si autem aliter agant quam docent, in his illis non communicandum, sed dissentendum, ut magis lux tibi dux sit, quam homo. Sibi enim oberit, non tibi: quia quæ docuerit, observas.

(Vers. 7.) « Nolite errare, Deus non deridetur. Nemini dubium est Deo imposturam fieri non posse, sed hoc ab eo unumquemque consequi, quod meretur.

(Vers. 8.) « Quod enim quis seminaverit, hoc et metet. Qui enim seminaverit in carne sua, ex carne metet corruptionem. » Hic carnalia vitia, quæ in carne admitti solent, significat, ut qui carnem suam corruperit, sciat se corructelæ futurum obnoxium. Corruptit autem corpus, qui inconcessa præsumit. « Qui vero seminaverit in spiritu de spiritu metet vitam æternam. » Homo Christianus spiritu constat et carne; homo enim ad comparationem sancti Spiritus, caro est. Cum ergo spiritui dat assensum, cohibens se ab iis quæ contraria sunt, spiritaliter seminat; ut possit metere vitam æternam. Testimonium enim Spiritus accipit, et immortalitatem (89) loco mercedis. Sicut enim qui corrumpit de honestans corpus suum, non ad æternitatem, sed ad corruptionem pertinebit; ita et qui incontaminatum se custodit, vitam æternam consequetur. Hæc est enim æterna vita, vivere sine pœna, et habere gloriam. Nam si hic ad præsens qui in solitudine est, negat se vivere; quanto magis ubi alienus a Deo, ignem tortorem patietur (90)!

(Vers. 9.) « Bonum autem facientes non deficiamus; tempore enim proprio metemus infatigabiles. » Hoc dicit, quia qui fortis est ad seminandum, fortis erit et ad metendum, id est, sic recipiet, quomodo facit. Ideo promptos nos ad benefaciendum esse hortatur, nec fastidium pati debere, securos quia pro parvis magna recipiemus, et pro terrenis æterna, tempore quo promisit Deus.

(Vers. 10.) « Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. » Gentiles tempus habent operandi malum; homines enim sine Deo, quomodo possunt operari bonum? Christiani autem facti, tempus habent operandi bonum ad omnes homines, ut post acceptam fidem bonum opus proficiat mercedi promissæ. Tempus enim idcirco conceditur vitæ, ut jam juste versemur, exemplum dantes gentilibus. « Maxime autem ad domesticos fidei. » Verum est quia faciliores et propensiores in bono circa fratres esse debemus; quia invicem sumus

(88) Hanc parenthesin Rom. edit. prætermiserat.

(89) Cod. nonnulli, *Testimonio enim Spiritus accipiet immortalitatem.*

(91) Nonnulli mss., *ignem torrentem patietur.*

membra. Huic ergo rei inserviendum, quæ prodest; non circumcisioni, rei nunc inani.

(Vers. 11.) « Scitote (91) qualibus litteris scripsi vobis mea manu. » Auctoritatem dat epistolæ suæ; cum enim dicit: « Ego scripsi mea manu, » obediri vult litteris his. Ubi enim holographa manus est, falsum dici non potest, ne forte circumventi excusarent de epistola, quasi aut falsa esset, aut non esset Apostoli, nolentes se reprehendi.

(Vers. 12.) « Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi, tantum ne crucis Christi persecutionem patiantur. » In carne placere, hominibus placere significat. Ut enim Judæis propitiis, aut non infestis viverent, quos pseudoapostolos dicit, sic Christum prædicabant, ut et legem servandam docerent: quod Apostolus nunquam metuit, sed constanter quod verum est, non tacuit, et sibi et his providens, quos docebat. Denique: « Ego, inquit, non solum ligari, sed et mori paratus sum in Hierosolyma pro nomine Domini nostri Jesu Christi (Act. xxi, 13). »

(Vers. 13.) « Neque enim ipsi qui circumcisisunt legem custodiunt: sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne gloriantur. » Tale est hoc, quale et illud dictum ad apostolum Petrum: « Si tu cum sis Judæus, gentiliter vivis, quemodo compellis gentes judaizare (supra. ii, 14) ? » Ita et hi cum ipsi legem non custodirent, conversantes injuste, circumcisionem zelabantur, ut proinde vindices et amatores legis viderentur: cum constet hunc legem defendere et custodire, qui justitias ejus exsequitur, et mandatum, quod ad vitam pertinens datum est, non prætermittit. Talis ergo Galatarum excusatio erat (92). Hæc dicit, ut vel sic intelligant, quia illudebantur velut stulti et hebetes, de quorum doloribus gloriarentur.

(Vers. 14.) « Mihi vero absit gloriari (93), nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. » Quomodo pseudoapostoli tribulationes pro nomine Christi quasi nihil profuturas per hypocrisim redimebant, erubescens in his; ita et Apostolus gloriabatur de his, sciens magnam pro istis fore mercedem: quemadmodum et coapostoli ejus, sicut scriptum est in Actibus apostolorum: « Tunc, inquit, cæsi exierunt apostoli de concilio, gaudentes quia digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati (Act. v, 41). » Cujus ergo omnis spes in Christi est, hic gloriatur in cruce ejus, huic et mundus crucifixus est, certus amorem crucis Christi vitam esse, mundi vero amorem parere mortem. Invicem ergo sibi mortui sunt, et mundus Apostolo, et Apostolus mundo; dum nihil concupiscit Apostolus mundi, et dum nihil habet

(91) Ms. Vall., *Videte qualibus litteris, etc.*

(92) Codex Vall., *clades; quidam alii, cladis, ergo Galatarum exsultatio eorum erat.*

(93) Rom. edit., *Mihi vero non contingat gloriari.*

mundus suum, quod agnoscat in Apostolo, sicut et Dominus ait : « Ecce, » inquit, « princeps hujus mundi venit, et in me inveniet nihil (Joan. xiv, 30). »

(Vers. 15, 16.) « In Christo enim Jesu neque circumcisio quidquam est, neque præputium; sed nova creatura. Et quotquot hanc regulam sequuntur, pax super illos et misericordia, et super Israel Dei. » Nova creatura est regeneratio nostra, hæc est quæ dat profectum permanentibus; super istos enim est pax Dei. Qui enim cum Deo pacificus est, nullius inimicitiam metuit; **232** tutus enim est protectione et misericordia Dei, quæ promissa est, et manet super Israel Dei, non super Israel hominis; Judæi enim non credentes Israelitæ sunt secundum carnem. Duas ergo partes significavit, super quas manet pax et misericordia Dei, Judæorum credentium, et gentilium fidelium.

(Vers. 17.) « De cætero nemo mihi molestus sit. » Molestias sibi noluit de cætero fieri, ut iterum forte cogere scribere: sed jam correctiores illos vult fieri; ut amputatis erroribus, post tanta tædia

(94) Rom. edit., *Magna enim constantia, etc.*

pausam haberet. Si autem duriores se præstarent, et inflexibiles in convertendo, cessarent ab eo; ut illis operas suas et efficaciam impenderet, de quibus mercedem aut lucrum speraret. « Ego enim stigmata Domini Jesu Christi in corpore meo porto. » Hoc dicit iratus, quia passiones quas credentium causa patiebatur, inefficaces in illis videbat; quoniam constantia (94) et fide doctrinæ suæ pro Christo plagas et vincula pati non timuit, sed passus est amore credentium cicatrices plagarum habere se in corpore; quo non minus fideliter eis prædicaret, sicut et pseudoapostoli, qui Galatas deceperant. Neminem itaque vult sibi molestum esse, qui huic rei devotus non est; ista enim stigmata, id est, cicatrices plagarum, testimonia sunt credentium eorum, qui patiuntur, quod digni sunt futura promissione.

(Vers. 18) « Gratia nostri Domini Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. » Non legis gratiam dicit, sed Domini nostri Jesu Christi esse cum spiritu illorum, quos spiritales fratres appellat; neque enim penitus omnes fuerant eversi.

IN EPISTOLAM B. PAULI AD EPHESIOS.

231 PROLOGUS.

Ephesios Apostolus non fundavit in fide, sed confirmavit, multa mala pro his passus a perfidis, sicut dicit: « Si enim, secundum hominem, ad bestias pugnavi Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt (I Cor. xv, 32)? » Et quoniam pugnam suam non sine effectu perfectionis (95) illorum prævidet, gaudens in eis, ad meliora scriptis hortatur de urbis Romæ custodia; quia veniens ab Hierosolymis in custodia sub fidejussore intelligitur degisse, manens extra castra in conductu suo (Act. xxviii, 30).

CAPUT PRIMUM.

(Vers. 1.) « Paulus apostolus Christi Jesu per voluntatem Dei sanctis omnibus, qui sunt Ephesi; et fidelibus in Christo Jesu. » Solito more scribit, apostolum enim se esse Christi Jesu Dei voluntate testatur. Non solum fidelibus scribit (96), sed et sanctis; ut tunc vere fideles sint, si fuerint sancti in Christo Jesu. Bona enim vita tunc prodest ac creditur sancta, si sub nomine Christi habeatur: alioqui contaminatio erit, quia ad injuriam proficit creatoris.

(Vers. 2.) « Gratia vobis et pax a Deo Patre no-

(95) Vet. edit., *non sine effectu perfectionis*; Rom. *profectus*; miss. *perfectionis*.

(96) Rom edit. præmissis duobus primis Apostoli versibus ita resumit, *Paulus apostolus Jesu Christi.*

PATROL. XVII.

stro, et Domino Jesu Christo. » Gratiam Dei cum sanctis dicit esse et fidelibus, quem Patrem nostrum appellat; quia ab ipso sunt omnia et condita et restaurata: Christum autem Dominum nostrum, quia redemit nos, offerens se pro nobis.

(Vers. 3.) « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spiritali, » id est, non mundana, sed celesti benedictione: neque corruptibili, sed æterna; quia gloria Christianorum non in terra, sed in celo est, et est in Christo. Omne enim donum gratiæ Dei in Christo est; ut si quis, spreto Christo, benedici se a Deo putet, errare se sciat. Aliter tamen benedicitur Deus, et aliter homines. Unum quidem benedictionis nomen est, sed pro merito personæ debet intelligi; nam et facere dicitur Deus, et homines faciunt: sed Deus nutu solo impassibiliter facit; homines autem manu, conatu, labore, sudore efficiunt. Deus ergo benedicitur, cum laudibus dignis extollitur: homines autem sic benedicit Deus, ut donum **232** gratiæ suæ eis impertiat, non secundum merita eorum, sed secundum misericordiam suam. Et ideo dixit: « Qui nos benedixit in benedictione spiritali; » ut ostenderet perfectam benedictionem dari celestium credentibus

Solito more scribit. voluntate testatur. Sanctis omnibus, qui sunt. . . in Christo Jesu. Non solum fidelibus scribit.

in Christo, ut pleni sint gloria cœlesti, supra potestates subvecti cœlorum. Quia « ubi ego, inquit, ero, illic et minister meus erit (*Joan. xii, 26*). »

(Vers. 4.) « Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, ut essemus sancti et immaculati coram eo in charitate. » Præsciis omnium Deus scit qui credituri essent in Christum, sicut dicit ad Romanos: « Quos præsciit et vocavit nos (*Rom. viii, 29, 30*); » non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus. Quos ergo Deus vocare dicitur, perseverant in fide: hi sunt quos elegit ante mundum in Christo; ut sint incontaminati coram Deo in charitate, hoc est, ut amor Dei sanctam illis faciat conversationem. Nemo enim melius alicui obtemperat, quam qui ex charitate obsequitur.

(Vers. 5.) « Prædestinans nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum. » Hoc dicit decrevisse Deum, ut credentes in Christum adoptarentur in filios a Deo, et caput ipsorum sit Christus verus Dei Filius.

(Vers. 6.) « Secundum placitum voluntatis suæ in laudem claritatis suæ (97). » Tale placitum dicit Deum habuisse; ut ad laudem claritatis ejus proficeret gratia data hominibus; ut salus nostra gloria Dei sit. « Qua gratificavit nos in dilecto Filio suo. » Deus nobis gratiam dedit, propter quod credidimus in Filium ejus Christum; diligens enim unigenitum suum, amatoribus ejus divina munera largitur.

(Vers. 7.) « In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum. » Duplicem gratiam flagitat; quia et redemit nos sanguine suo, et peccata nobis non imputavit, id est, redemit et manumisit.

(Vers. 8.) « Secundum divitias gratiæ suæ, quæ superabundavit in nobis, in omni sapientia et prudentia. » Addit ad gratiam; quia post supra memorata beneficia donum accedit sapientiæ et prudentiæ rerum spiritualium.

(Vers. 9, 10.) « Ut notum nobis faciat mysterium voluntatis suæ, juxta beneplacitum suum, quod proposuit in eum, in dispensationem 233 adimplentionis temporum; restaurans omnia in Christo, quæ in cœlis sunt, et quæ in terra. » Hoc placuit Deo, cujus consilium retractari non potest: ut ostenderet in Christo mysterium voluntatis suæ tempore, quo revelari illud voluit in agnitionem creaturæ. Voluntas autem ejus hæc fuit, ut tunc propitius fieret omnibus, qui in errore erant, sive in cœlis, sive in terris, quando Christum manifestavit hoc donum esse credentium, ne illis imputarentur peccata suscipientibus fidem Christi. Omnis ergo creatura in cœlis et in terris, dum discit agnitionem Christi, restauratur ad id quod est condita. Cum enim ad unius Dei fidem imbuitur, cognito mysterio Salva-

(97) Rom. edit., *Secundum beneplacitum.... claritatis gratiæ suæ*; vet. ac mss. inter se conveniunt, nisi quod horum nonnulli pro *claritatis* efferunt *charitatis*.

A toris, ab errore quem cœperat, restauratur, pro certo habens creatorem suum unum esse Deum et Dominum. Hinc est unde et Joannes in Apocalypsi dicit: « Vidi Michael et angelos ejus in cœlo pugnare cum dracone et cum exercitu ejus (*Apoc. xii, 7*). » Hæc repugnantia partim de errore est, partim de usurpatæ tyrannidis præsumptione.

(Vers. 11, 12.) « In quo et nos sortiti sumus (98), prædestinati secundum propositum Dei, qui universa creavit secundum consilium voluntatis suæ; ut simus in laudem gloriæ ejus nos, qui ante speravimus in Christo. » Hoc est, quod dicit, quia dispensatio prædicationis his decreta est a Deo, qui ex Judæis crediderunt in Christum. Unde nullus ex gentibus ad apostolatam electus est; dignum enim erat ex his eligi prædicatores, qui ante speraverunt salutem, quæ illis promissa erat in Christo.

(Vers. 13, 14.) « In quo et vos, cum audissetis verbum veritatis Evangelii salutis vestræ, credentes signati estis Spiritu promissionis sancto; qui est pignus hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius. » Laus gloriæ Dei est, cum multi acquiruntur ad fidem (99), sicut gloria medici est, si multos curet. Ideoque ad gloriam Dei pertinet, quia gentes vocavit, ut salutis suæ medelam consequerentur per fidem promissam Judæis, signum habentes redemptionis atque hæreditatis futuræ, Spiritum sanctum datum post baptismum. Redempti enim hæredes designati sunt, si in regeneratione perdurent; ut fides prima veniam, sancta vero conversatio perdurans cum fide, coronam mereatur.

(Vers. 15, 16.) « Propterea et ego, audita fide vestra in Domino Jesu, et dilectione in omnes sanctos, non cesso gratias agendo pro vobis, commemorationem vestri facere in orationibus meis. » Quoniam juxta decretum Dei, quo statuit gentes participes fieri promissionis Judæorum, audito Ephesii verbo Dei, susceperunt fidem Christi, diligentes omnes sanctos, sicut mandavit Dominus; hac causa Deo gratias agit pro conversione et charitate eorum, qui dignatus est gentes concorporare Judæis.

(Vers. 17, 18, 19.) « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi, Pater claritatis, det vobis spiritum sapientiæ et revelationis in agnitione ejus, illuminatos habere oculos cordis vestri; ad hoc ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus, et quæ divitiæ hæreditatis gloriæ ejus in sanctis. » Manifestum est quia ideo se orare dicit pro eis, ut fidei suæ spem cognoscant in remuneratione cœlesti; quia cum plene scierint qui fructus est credentium, propensiores fient circa excolendam religionem. Jam enim in hujusmodi profectus fore videtur, quia si antequam sciant promissionis gloriam, tam devoti sunt; propensio-

(98) Rom. edit., *et nos sorte constituti sumus*.

(99) Mss. nonnulli, *cum multi concurrunt ad fidem*.

res fient necessario, cum cognoverint. Claritatis tamen (1) Patrem vocat Deum, et Christi Deum, cum verus Pater Christi sit Deus, et Deus creaturæ. Sed et ipse Dominus eadem dicit: « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum (Joan. xx, 17). » Totius ergo claritatis Pater est; quia ab ipso est omnis claritas, et potestas, et dignitas. Est et Pater Christi, sed aliter; quia hic verus Filius est, et Deus omnium, sed non ita Christi Deus est. Sic enim Deus Christi est; quia Deus de Deo Christus est: cæterorum autem Deus est causa terroris, sicut ipse dicit in Malachia propheta: « Si Deus ego sum, ubi est timor meus (Malac. i, 6) ? »

(Vers. 20, 21.) « Et quæ est excelsa magnitudo virtutis ejus in vos, qui creditis, secundum operationem potentiae fortitudinis ejus, quam operatus est in Christo; suscitans illum a mortuis, et collocavit ad dexteram sibi in cœlestibus super omnem Principatum et Potestatem, et Virtutem, et Dominationem, et omne nomen, quod nominatur non solum in hoc sæculo, sed et in futuro. » Exemplum salutis credentium et gloriæ in resurrectione Salvatoris consistere profitetur, ut ex ea cognoscant fideles, 234 quid eis promissum est. Simili enim modo extollentur supra cœlos futuri cum Christo; sicut ipse dicit: « Pater, volo ut ubi fuero, et hi mecum sint, et videant gloriam meam (Joan. xvii, 24). » Hoc propter incarnationem Filii Dei, ut etiam homo factus super omnes cœlos esse dicatur, et super cunctam creaturam sedens ad dexteram Dei, habens nomen Dei per naturam, non per adoptionem; ut cognoscant illum esse Filium Dei qui illum crucifixerunt. Honor enim quem illi dedit Pater per generationem, tunc manifestatus est, cum natus homo passus est, et victa morte resurrexit, ascendens unde descenderat, super omnes cœlos. Unde dictum est, quia « veritas de terra orta est (Psal. lxxxiv, 12). » Quia enim omne iudicium Pater Filio dedit (Joan. v, 22), idcirco ad dexteram Dei sedere dicitur, quasi iudex. Denique ipse dicit ad discipulos: « Usque modo nihil petistis in nomine meo: petite, et ego faciam (Joan. xvi, 24). » Unde ait Judæis: « A modo videbitis Filium hominis sedentem ad dexteram virtutis Dei, et venientem cum nubibus cœli (Matth. xxvi, 64). » Ex eo enim quod innotuit, adiri cœpit et postulari, quasi iudex.

(Vers. 22, 23.) « Et omnia subiecit sub pedibus ejus, et ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam, quæ est corpus et plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur. » Patrem dicit Filio omnem creaturam subiecisse, ut quia omnia per ipsum fecit (Joan. i, 3), ipse omnium capus sit et Dominus. Tunc illi omnia subiecit, quando illum ante omnia genuit; ut per ipsum faceret, quæ non erant. Om-

(1) Mss. aliquot, cum cognoverint claritatem ejus. Tamen, etc.

(2) Vet. edit. et mss. non pauci, voluptates car-

nem Ecclesiam dicens, summatim totum comprehendit, quod in cœlo est et in terra; ut in novum hominem membra ejus efficiantur, dum confitentur hunc esse, per quem facti a Deo sunt. Subjiciuntur enim illi quasi capiti membra, ex quo trahunt originem; ut omnia in omnibus adimpleantur. Cum enim regressi fuerint ad confessionem unius Dei, flectentes genu Christo, adimpletur in omnibus ut sit omnia, quia ab ipso sunt; ac per hoc ipse in eis est, quia virtute ejus subsistunt; recedentes enim a Deo, evacuare illum videntur. Unde alio loco dicit: « Ut crescant omnia in incrementum Dei (Coloss. ii, 19). »

CAPUT II.

(Vers. 1, 2.) « Et vos cum essetis mortui delictis et peccatis vestris, in quibus aliquando ambulastis secundum sæculum hujus mundi. » Mortuos dicit, quia errores sæculi sequuntur; quidquid enim ab unius Dei professione recedit, mortuum habetur; quia non manet in radice, ex qua trahit originem. « Secundum principem potestatis aeris hujus, spiritum qui nunc operatur in filiis diffidentiae. » Principem potestatis, id est, diabolum, significat sæculi intelligentiam corrupisse; ut ab uno Deo recederent, multorum deorum opinionem suscipientes, ut socios illos suæ conspirationis efficeret, dum in eadem impietate inveniuntur, negantes unum Deum. Principem ergo hunc erroris ideo aeris dicit spiritum, ut ostendat quia hanc partem sibi usurpavit ad exercendam dominationem. Aliud est enim aer, et aliud princeps: sed quia in mundo vel in aere dominatur, spiritus aeris appellatur.

(Vers. 3.) « In quibus et nos aliquando conversati sumus in desideriis carnis nostræ, facientes voluntatem carnis (2) et consiliorum ejus: et eramus natura filii iræ, sicut et cæteri. » Perfidiam significat, dum desideria carnis memorat. Voluntas enim carnis est visibilibus oblectari, ut elementa quæ Deus gubernacula mundi instituit, deos appellet; cum hoc nomen uni Deo debeatur, ex quo sunt omnia; ut sicut nullum participem habet ex his in virtute, ita nullum habeat consortem in nomine. Christo autem idcirco hoc nomen non negatur, quia sicut communis eis natura est, ita erit et nomen. Hoc tamen inter Patrem et Filium interest, quia Pater a nullo hoc accepit: Filius autem per generationem omnia Patris accepit; ut in virtute et substantia et nomine nihil distet Filius a Patre. Unde dicit: « Omnia quæ habet Pater, mea sunt; et mea Patris (Joan. xvi, 15). » Non ergo indignum neque contrarium est, si et Christus Deus dicatur, sed de Deo Patre; ut unius Dei auctoritas conservetur. Nam si quis aliud putat significare, cum voluntatem carnis flagitat, sciat et Apostolum mundam vitam habuisse; quia secundum justitiam legis conversatus est sine querela. Sed quia perse-

nis. Sed antiquis scriptoribus solemne esse, ut voluntatem et voluptatem inter se confundant, jam non semel admonuimus.

cutus est fidem Christi, idcirco « conversati, inquit, sumus in desideriis carnis nostræ. » Omne enim peccatum caro dicitur, maxime perfidia, quæ est totius sceleris mater. Nulli opera bona et castitas proderit, si sit perfidus; perfidia enim hæc omnia maculat. Hinc est, quod subdidit: « Et eramus natura filii iræ, 235 sicut et cæteri. » Naturæ enim cum mala voluntas supponitur, fit naturæ iræ, id est, quæ ultioni subjicienda sit, immutata non substantia, sed mala voluntate. Hoc enim deputatur naturæ, quod sequitur; unde ait in Isaia: « Semen pessimum (Isa. I, 4). » Et quare sit semen pessimum, subjecit: « Reliquistis enim Dominum, ait, et ad iracundiam incitastis Sanctum Israel (Ibid.); » ut natura quæ deserit Deum, pessimum semen dicatur. Degenerare enim est ab auctore recedere: et cum malum exemplum cæteris præbet, malum est semen; fructus enim pessimos facit. Si vero redeat ad Auctorem, bona erit natura, secundum Apostolum, qui immutatus dum agnoscit Creatorem suum, vas electionis appellatur (Act. IX, 15).

(Vers. 4.) « Deus autem, qui dives est in misericordia propter multam charitatem suam, qua misertus est nostri. » Hæ veræ divitiæ sunt misericordiarum, ut non quærentibus ultro misericordia præstaretur, sicut dicit Isaias: « Palam factus sum non quærentibus me (Isa. LXV, 1); » hoc enim est abundare misericordia, ut et non postulantes tribuatur. Hæc tamen charitas Dei est erga nos, ut quia fecit nos, nolit perire nos; diligit enim opus suum. Idcirco enim fecit, ut amaret, quod fecit; nemo enim laborem suum odio habet.

(Vers. 5.) « Et cum mortui essemus peccatis, convivificavit nos in Christo. » A Deo alienati mortui eramus: gratia autem sua revocavit nos, hoc est, vivificavit nos in Christo. Quia enim per ipsum nos fecit, iterum per ipsum nos reformavit in ipso, id est, ut ejus membra simus; ipse est autem caput nostrum; ipsum enim habemus, Deo præstante, auctorem vitæ nostræ, sicut dicit Petrus apostolus: « Auctorem vero vitæ interfecistis (Act. III, 15). »

(Vers. 6.) « Cujus gratia salvi facti estis. » Huic dono addit et gentes; significans salvatos nos esse (3) gratia Christi.

(Vers. 7.) « Et simul suscitavit, et simul condescendere fecit in cœlestibus in Christo Jesu. » Hoc dicit, quod supra memoravi, illic futuros sanctos etiam ex gentibus, ubi et Christus est caput eorum.

(Vers. 8.) « Ut ostenderet in sæculis supervenientibus superabundantes divitias gratiæ suæ in bonitate super nos in Christo Jesu. » Hoc significat, quia in futuro sæculo immortale donum Dei apparebit in remuneratione fidelium; quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus eum (I Cor. II,

(3) Rom. edit. sola, *salvatos nos omnes esse*, etc.

A 9). Hæ sunt superabundantes divitiæ, ut tantum detur credentibus, quantum investigare non potest mens.

(Vers. 9, 10.) « Gratia enim salvi facti estis per fidem. » Gratia fidei data est, ut credentes salventur. « Et hoc non ex vobis; Dei enim donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur. Nam ipsius sumus figmentum, creati in Christo Jesu in opera bona; quæ præparavit Deus ut in illis ambulemus. » Verum est, quia omnis gratiarum actio salutis nostræ ad Deum referenda est, qui misericordiam suam nobis præstat; ut revocaret errantes ad vitam (4), et non quærentes verum iter. Ideoque non est gloriandum nobis in nobis ipsis; sed in Deo, qui nos regeneravit nativitate cœlesti per fidem Christi, ad hoc ut bonis operibus exercitati, quæ Deus nobis jam renatis decrevit, promissa mereamur accipere.

(Vers. 11, 12.) « Memoria retinentes, vos qui aliquando eratis gentes, in carne, qui dicimini præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta; quoniam eratis illo in tempore sine Christo, alienati a conversatione Israel, et hospites testamentorum, et promissionis eorum spem non habentes, et sine Deo in hoc mundo. » Commonet gentes, ut reminiscentes quid fuerint (erant enim carnales, et sine spe, nullam promissionis communionem habentes Judæorum in Christo; Judæis enim promissus erat Christus, non gentibus), ut propensius gratias agant Deo per Christum, qui misericordia sua fecit illos participes spiritualium, cum essent carnales. Ideo tamen circumcisio, ait, in carne manufacta, ut significaret aliam non manufactam spiritalem.

(Vers. 13.) « Nunc autem in Christo Jesu vos qui aliquando longe eratis, facti estis prope per sanguinem Christi. » Adhuc donum et gratiam Dei commendat, cui nos semper velut obnoxios gratias vult referre; idcirco enim in sanguine Christi proximos nos Deo factos memorat, ut quantum affectum circa nos habeat Deus, ostenderet, qui pro nobis Filium suum mori permisit; ut et nos in fide ejus durantes, omnibus exitiis pro illo nobis illatis non cedamus, scientes plus illum de nobis mereri, quam quæcunque ab inimicis possunt inferri: ille enim cum sit Dominus, et nullius egeat, obtulit se 236 pro nobis; ut non illi, sed nobis proficeret. Nos enim etiamsi nobis non proficeret, forte cogemur mori pro ipso domino servi: quanto magis cum non solum illius, sed et nostra mors nobis præstet effectum!

(Vers. 14.) « Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua. » Pacem fecit inter circumcisionem et præputium passio Salvatoris. Inimicitiam enim, quæ velut paries media erat, et dividebat circumcisionem a præputio, et præputium

(4) Nonnulli mss., *errantes omnes ad fidem*.

a circumcissione, hanc solvit Salvator, dans legem A ut neque Judæus præsumens de circumcissione reprobarer gentilem, neque gentilis fidus de præputio, id est, de paganitate, abominaretur Judæum; sed ut ambo innovati, unius Dei fidem sequerentur in Christo. Omnia enim quæ docuit Salvator, tunc firmavit, cum resurrexit a mortuis. Parietem tamen, qui medius erat, dividens inter legem factorum et gentilitatem, maceriam sive sepem significavit, id est, non parietem stabilem, neque robustum; quia neque gentilitas firma res erat, quasi ab homine inventa, neque circumcisio, et neomeniæ, escarum, et sacrificiorum, vel Sabbatorum stabilis et fixa observatio; sic enim data sunt, ut cessarent, adveniente Christo. Quamvis enim Deus hæc dederit, sed ad tempus: fidei autem firma et sine successore est prædicatio.

(Vers. 15.) « Legem mandatorum in decretis evacuans, ut duos conderet in seipso, in uno novo homine faciens pacem. » Hoc est quod supra summam memoravi; quia legem, quæ data erat Judæis in circumcissione, et in neomeniis, et in escis, et in sacrificiis, et in Sabbato, evacuavit, hoc est, cessare jam jussit; quia oneri erant, et sic fecit pacem. Unde Petrus apostolus dicit in Actis apostolorum: « Quid imponitis jugum supra cervicem fratrum, quod neque patres nostri, neque nos potuimus portare (Act. xv, 10) ? »

(Vers. 16.) « Ut exhiberet et reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem. » Sublata inimicitia, morte sua Christus prius populos inter se reconciliavit, deinde Deo Patri pacificos fecit; ut homines naturæ unius, quia diversi facti fuerant per errorem, membra efficerentur unius corporis novi, cujus caput Christus est.

(Vers. 17, 18.) « Interficiens inimicitias in semetipso, et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe, et pacem iis, qui juxta; quia per ipsum habemus accessum utrique in uno Spiritu ad Patrem. » Idem sensus est; interfecit enim inimicitiam in se, dum pro omnibus tam Judæis quam gentilibus mortuus est. Omnibus enim proficit mors Salvatoris; resurgens enim a mortuis, damnata morte, quæ tenebat omnes, ostendit quam spem haberent credentes in eum. Hinc mandavit prædicationem, qua omnes convocarentur ad Deum Patrem in unitate Spiritus, scissa discordia, ut sive Judæi (qui prope ideo dicuntur, quia ipsorum patribus facta promissio est), sive gentiles (qui ideo longe dicuntur, quia Dei legem non receperunt datam per Moysen), sublato præterito ritu, susciperent fidem Christi, per quam efficerentur unum.

(Vers. 19.) « Ergo jam non estis hospites et incolæ (5), sed estis cives sanctorum, et domestici Dei. » Admonet illos, ut memores sint beneficiorum Dei; quia cum longe essent a cognitione et timore Dei, misericordia ejus adjuncti sunt; ut fierent

participes eorum, qui prope Deum erant, concives facti filiorum Dei. Sicut enim quæcunque gens Romanorum pacem sequi desideravit, oblatis donis suscepta est; ut essent cives Romani, quemadmodum Tharso-Cilicienses, unde Apostolus civem Romanum se dicit (Act. xxii, 25): ita et quicumque fidei se Christianæ sociaverit, fit civis sanctorum et domesticus Dei.

(Vers. 20.) « Superædificati supra fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu. » Hoc est supra novum et vetus Testamentum collocati. Quod enim apostoli prædicaverunt (6), prophetæ futurum dixerunt; quamvis dicat ad Corinthios: « Deus, inquit, primum posuit in Ecclesia apostolos, secundo prophetas (I Cor. xii, 28). » Sed hi alii prophetæ sunt; illo enim loco de ordinatione Ecclesiæ disputat, hic vero de fundamento Ecclesiæ: prophetæ enim disposuerunt; nam apostoli fundamenta jecerunt. Unde dicit Dominus ad Petrum: « Super istam petram ædificabo Ecclesiam meam (Matth. xvi, 18), » hoc est, in hac catholice fidei confessione statuam fideles ad vitam; nam et David disposuit domum Dei, et signavit locum ubi fieret: Salomon vero fundavit eam.

237 (Vers. 21, 22.) « In quo omnis structura, compacta, crescit in templum sanctum in Domino, in quo et vos coedificamini in habitaculum Dei in spiritu. » Hic sensus est, unde Dominus ait: « Super istam petram ædificabo Ecclesiam meam. » Duos enim populos in se suscepit Salvator, et fecit unum in Domino, sicut et lapis angularis duos parietes continet, in unitate domus firmatos; fideles enim superficies sunt templi Dei, in spiritu conversantes; ut possint hæredes fieri cœlestis habitationis.

CAPUT III.

(Vers. 1.) « Hujus rei gratia ego Paulus victus Christi Jesu pro vobis fratribus. » Quoniam dispositionem divinæ clementiæ, quæ fuerit ante mundum erga salutem gentium ostendit; nunc se legatione hujus doni fungi Dei provisione, Christo mittente, declarat. Dominus enim post resurrectionem suam apostolos suos vice sua misit prædicare (Matth. xxviii, 19), hunc dirigens ad conversionem gentium; sic enim dixit ad eum: « Vade, ego longe ad gentes mittam te (Act. xxii, 21). » Dominico ergo usus verbo est, cum dicit: « Pacem vobis qui longe, et iis qui juxta. »

(Vers. 2, 3, 4.) « Si tamen audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est nobis in vos. » Vult eos scire quia Dei judicio a Christo missus est prædicare gentibus mysterium gratiæ Dei. « Secundum revelationem notum mihi factum est mysterium, sicut antea scripsi in modico, prout potestis legentes intelligere prudentiam meam in mysterio Christi. » Ostensam sibi significat revelationem my-

(5) Rom. edit., *Non estis advenæ atque peregrini.*

(6) Mss. nonnulli, *Apostoli prædixerunt.*

sterii Dei, de quo prius breviter se memorat scripsisse, hoc est, temperate prout poterant capere prudentiam Apostoli in in sacramento Christi.

(Vers. 5, 6.) « Quod in aliis sæculis non fuit notum filiis hominum, sicut nunc revelatum est sanctis ejus et prophetis in spiritu, gentes esse cohæredes, et concorporatas, et participes promissionis ejus in Christo Jesu (7). » Hoc asserit ostensum a Deo tempore Christi, quod latebat; quia gentes participes futuræ essent gratiæ promissæ in lege. Quod ostensum dicit prædicatoribus sanctis et prophetis, id est, apostolis et legis explanatoribus, non prophetis veteribus. Quamvis enim admitterentur prius ad legem gentiles, sed circumcidi jubebantur; et prophetæ scierunt gentes participes futuras doni Dei (nam et hoc significaverunt multis in locis); sed hoc latuit, quod sine circumcissione, et Sabbathis, et Neomeniis, et cæteris talibus, gratiæ Dei futuræ essent participes, et absque lege susciperent fidem Christi, et salvarentur. Hoc est quod dicit: « In spiritu esse gentes cohæredes, et concorporatas, et participes promissionis ejus in Christo. » Qui enim spiritu Deum colit, opere legis opus non habet.

(Vers. 7.) « Per Evangelium ejus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus. » Per prædicationem ministerii sui cognitum asserit donum, quod disposuit Deus gentibus juxta virtutis suæ operationem. Operatio enim virtutis ejus est, quia Christum suscitavit a mortuis, devicta morte, in qua omnes salvavit. Dispensatio tamen Evangelii ejus hæc est, qua agnita est voluntas Dei: qua gentes sine opere legis salvare decrevit.

(Vers. 8.) « Mihi omnium sanctorum minime data est gratia hæc. » Humiliat se, cum se minimum dicit, sciens humilitatem profectum habere. Nam tantam gratiam sibi datam dicit, ut donum hoc quod ante ignotum fuit præteritis sæculis, sibi asserat concessum, ut hoc manifestaret gentibus. Unde enim minimus sanctorum omnium videri potest qui, antequam baptizaretur, vas electionis appellatus est (*Act. ix, 15*)? « Ut in nationibus evangelizem inæstimabiles (8) divitias Christi. » Electum se probat ad prædicandum donum Dei in divitiis incomprehensibilibus Christi, quas gentibus jam desperatis largiri dignatus est; ut sine opere salvarentur per fidem. Et manifestum est quia nemo; egregium et maximum munus per indignam mittit personam. Ostendens ergo quantum a Deo mereatur, humiliat tamen se, ut meritum ejus concreascet.

(Vers. 9.) « Et illuminem omnes, quæ dispensatio mysterii absconditi a sæculis in Deo, qui universa creavit. » Missum se dicit duplici modo docere

(7) Vocibus in Christo Jesu subjungit Rom. edit., per Evangelium. Sed versiculum seq. sic exorditur: Cujus factus sum minister, etc.

(8) Eadem edit. Rom., Ut in gentibus evangelizem incomprehensibiles, etc.

(9) Mss. nonnulli, quod aperta salutis. At versu

A gentes mysterium, quod fuit in Deo; ex quo sunt omnia; ut per eum discant ac intelligant Christum semper in Deo, et apud Deum, et quia sine circumcissione et cæteris legis mandatis disposuit salvare gentes. 238 Indigni enim inventi sunt Judæi tantum ac talem habere doctorem; sic enim Judæi credebant in Christum, ut legem tamen servarent; quod odibile est apud Deum. Denique dicunt apostoli ad coapostolum suum Paulum: « Vides, frater, quot millia sunt in Judæis credentium, et omnes isti æmulatores sunt legis (*Act. xxi, 20*). » Unde factum est, ut vas electionis ad gentes docendas missus esset, ut vel ipsi fidei suæ spem plenam haberent, nihil de lege; sed in solo Christo sperantes. Manifestato enim sacramento, Christi tale donum datum est, quod perfectæ salutis (9) haberet effectum; sicut enim in magna vota maxima dantur apophoreta, ita et magnifico manifestato mysterio, gaudii et lætitiæ causa tam egregio munere donati sunt homines, quod illis satis sit ad copiam salutarem.

(Vers. 10.) « Ut nota fiat Principibus et Potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientiæ Dei. » Tam bene de hoc sensit Deus, ut non solum gentibus hunc magistrum daret, verum etiam ut per eum veritas Christi innotescat spiritibus in cœlestibus, qui sunt Principes et Potestates. Potestates ideo, quia potentiores sunt inter cæteros spiritus; Principes autem, eo quod principentur Potestatibus; ut agnoscentes per Ecclesiam, quæ multifarie ad vitam attracta est, in Christo unius Dei manere mysterium, desinant ab errore. Id enim agitur, ut prædicatio ecclesiastica etiam his proficiat, et deserant assensum tyrannidis diaboli, qua se adversus Dei unius fidem impia præsumptione armavit. Qui sensus psalmo vicesimo tertio præscriptus est, ubi Deus universitatis Dominus demonstratur, dicente Dei Spiritu per David: « Domini est terra, et plenitudo ejus, orbis terrarum, et universi qui habitant in eo (*Psal. xxiii, 1*). » Et in subjectis: « Tollite portas Principis vestri (10), et elevamini portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Quis est iste Rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est Rex gloriæ (*Ibid. 7-10*). » Dicitur ergo his Principibus, qui in errore sunt in cœlestibus, sive ministris ejus in terris, ut auferant portas principis sui, id est diaboli de mentibus suis, per quas multorum deorum asserendorum error intravit. Sunt enim temporales; quia omnis fallacia tempore clauditur: « Iter (enim) impiorum peribit (*Psal. i, 6*). » Ut autem æternas portas elevent, hortante justitia, admonentur; quia veritas in sempiterna sæcula

proximo, ubi nos cum ant. edit. ac pluribus mss., in magna vota; Rom. edit. præfert, in magnis votis, et quidam mss., in magna vita.

(10) Mss. aliquot: Tollite portas, Principes, vestras, etc.

perseverat. Unde ait in psalmo centesimo decimo septimo : « Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Psal. cxvii, 20). » Manifestum est enim quia justi per fidem intrant in cœlos, in regnum Dei, quod nunquam corrumpitur, sicut Daniel propheta testatur, dicens inter cœtera : « Exsurget regnum aliud incorruptibile (Dan. ii, 44) ; » impii autem propter incredulitatem intrant infernum tartareum. Hic ergo Rex gloriæ Christus est, qui devicta morte resurgens apparet Dominus esse et Rex gloriæ. Virtute enim potestatis suæ, qua subegit inferos, manifestatur ; quia ipse est Filius Dei, qui unius Dei regnum in cœlis et in terris esse ad condemnationem tyrannidis diaboli prædicavit.

(Vers. 11, 12.) « Secundum propositum sæculorum in Christo Jesu Domino nostro, in quo habemus libertatem in confidentia per fidem ipsius. » Manifestatum dicit Christum sæculo, quo proposuit Deus ostendere mysterium suum pro salute humana, ut cognitio mysterii Dei mortalibus conferret salutem ; ut quasi dedicatio regni Christi hanc gratiam credentibus pro apophoretis largiretur. Licet enim jam olim factum sit, novum tamen videtur ignoranti creaturæ.

(Vers. 13.) « Propter quod peto ne deficiatis (11) in tribulationibus meis pro vobis, quæ sunt in gloria vestra. » Manifestata spe, quæ est in mysterio Christi, commonet ne scandalum patiantur propter tribulationes, quæ sanctis a perfidis irrogantur. Ad gloriam enim pertinet illorum, si in tribulatione magistri non fuerint scandalizati discipuli, hac spe firmati ; quia fidelium pressuræ futuri sæculi gloria erigentur ; hæc enim fidelium probatio est, si fidei suæ spem advertant.

(Vers. 14, 15, 16.) « Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis paternitas in cœlis et in terra nominatur ; ut det vobis secundum divitias majestatis suæ virtutem confirmari in Spiritu suo (12). » Hoc flexis genibus precari se dicit, ut quia dignatus est advocare gentes ad cognoscendum mysterium voluntatis ejus, hoc etiam donet, quia dives est, ut nutu ejus firmentur in Spiritu, hoc est, ut 239 non illos perturbent carnalia exitia illata a perfidis ; sed sint stabiles, expectantes in futuro hujus rei mercedem.

(Vers. 17.) « In interiore homine Christum habitare per fidem in cordibus vestris. » In eo petit eos magis firmari, ut non ambigant, sed magis credant Christum habitare in se, quem non vident his oculis ; ut Spiritus datus hoc eis per Dei donum infundat, ut certi sint de Christo quod vivit, et Filius Dei est, et habitat per fidem in cordibus nostris, ut cum fidem ejus habemus in cordibus nostris, ipsum habere videamur. Quod eo proficit, ut securi simus de auxiliis ejus ; quia non deserit

nos, sed semper adest propter fidem suam, quam videt in nobis : quippe cum ideo Spiritus ejus, qui et Dei Patris est, detur nobis, ut vice ejus tutos præstet nos, si ei assentiamus, ut et occulta revelet ; per quem utique ipsum in nobis habitare ambigere non debemus. Est enim hic alius paraclitus, inter quos personarum distantia est, non naturæ ; quia et de eo accepit, et a Deo procedit (Joan. xv, 26). In quibus enim naturæ unitas est, invicem sui sunt ; unde dicit Dominus : « Omnia Patris mea sunt, et mea omnia Patris (Joan. xvi, 15). »

(Vers. 18.) « Ut in charitate radicati et fundati, possitis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum. » Hoc præstare dicit habitantem Christum vel Spiritum in nobis, ut fundati simus in charitate Dei, devincti beneficiis ejus, et possimus cum sanctis, qui sunt apostoli et prophetæ, immensum et inestimabilem cognoscere Deum, omnia excedentem majestate virtutis suæ. Cum enim dicit : « Latitudo, et longitudo, et altitudo, et profundum, » hoc utique significat, ut sicut in sphæra tanta longitudo est, quanta latitudo, et tanta altitudo, quantum et profundum ; ita et in Deo omnia æqualia sint immensitate infinitatis. Sphæra enim definito modo concluditur : Deus autem non solum implet omnia, sed et excedit ; nec enim clauditur, sed omnia intra se habet, ut solus ineffabilis et infinitus habeatur : et gratiæ huic insufficienter agantur, quia cum tantus sit, dignatus est per Christum hominem visitare peccatis et morti subjectum.

(Vers. 19.) « Cognoscere quoque supereminentem scientiæ charitatem Christi. » Post Dei Patris infinitam et incomprehensibilem cognitionem et inenarrabilem clementiam, Christi quoque agnoscere nos vult charitatem ; quia supereminentis est scientiæ, et subintelligitur humanæ ; ut super scientiam hominum habeatur dilectio Christi. Quis enim potest colligere mysterii hujus charitatis rationem, ut et Deus hominis causa homo nasceretur, deinde moreretur pro hominibus, pro servis dominus, pro creatura creator, pro impiis pius ? Propter quid ita dilexit nos ? aut ut quid nostrum haberet, qui nullius indiget ? numquid non charitas hæc super scientiam hominum est ? aut quis hominum hanc poterit charitatem alicui exhibere ; quanquam impar sit, ac per hoc supereminet humana commenta ? Hoc ego vult nos scire, quia sensus noster assequi non potest, nec perspicere profunditatem beneficiorum Christi erga nos ; ut perinde semper ei simus supplices et devoti, et qui debitis nulla ratione satisfacere possumus, vel in fide ejus usque ad mortem perseveremus. Ille enim pro magnificentia majestatis suæ ea gessit pro nobis, quæ sui indigna sunt (13) ; ut et nos in quantum possumus, ei famulemur. « Ut impleamini in omnem plenitudinem

(11) Rom. edit., *Propter quod moneo, ne deficiatis.*

(12) Eadem edit., *per Spiritum suum in interiore homine.* Unde versum 17 ita incipit : *Christum ha-*

bitare, etc.

(13) Nonnulli mss., *quæ sibi digna sunt* ; non satis recte.

Dei. » Quia fides neque in solo Patre integra est, neque in solo Filio perfecta, ideo adjecit : « Ut impleamini in omnem plenitudinem Dei ; » ut confessione et gratiarum actione sicut Patri, ita et Filio honorificentia reservetur : et omnia quæ a Deo Patre sunt, per Filium facta et restaurata credantur ; ut sit plena perfectio divinitatis in professione credentium. Nihil enim deerit Christiano, quando Deum Patrem per omnia immensum esse cognoscit : charitatem quoque Christi ineffabilem et supereminentem scientiæ humanæ profitetur.

(Vers. 20, 21.) « Ei vero qui potest omnia facere, et superabundantius, quam petimus aut intelligimus, secundum virtutem, quæ operatur (14) in nobis : ipsi gloria in Christo Jesu, et in Ecclesia, et in omnia sæcula sæculorum. Amen. » Ad Patris personam hæc refert ; ut quia melius scit quæ utilia, et quæ non petenda sunt, et quando danda, et qualia, et quanta opus sint ; ipse gubernet providentia et virtute sua sibi credentes. Cui ideo « gloria in Christo Jesu, » quia per ipsum omnia præstat nobis : et quia honor Patris in Filio est, et in Ecclesia, 240 id est, in populo, quem sibi adoptare dignatus est. In claritate enim filiorum gloria patris est, dicente Domino : « Sic luceat lumen vestrum coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum, qui in cœlis est (Matth. v, 16). » « In sæcula sæculorum. Amen, » id est in æternum veritas.

CAPUT IV.

(Vers. 1.) « Obsecro itaque vos, fratres, ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione, qua vocati estis. » Hortatur eos, ut recte incedentes in præceptis Domini, ad promissam gloriam possint pervenire. Sicut enim peritus medicus obsecrat infirmos, ut bene se agentes possint salutarem recipere valetudinem ; ita et magister gentium hortatur, ut fidei suæ digna opera facientes, possint percipere quæ promissa sunt sanctis, sciens gloriæ suæ esse hujus rei profectum.

(Vers. 2, 3.) « Cum omni humilitate animi et modestia, cum magnanimitate, sufferentes invicem in charitate, sollicite servantes unitatis spiritum (15) in vinculo pacis. » Nunc dissensionem prohibet, charitati autem studendum monet, ne spiritum unitatis et pacis amittant : ac per hoc ut invicem se sufferant cum patientia. Modestia enim profectum parit ; quia cum se invicem tolerant, cum lenitate animi monentes, corriguntur ad effectum, et pax in eis manebit, per quam filii Dei non immerito vocabuntur ; quia dixit Dominus : « Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur (Matth. v, 9). » Perturbatio enim vel inquietudo contentionem facit, quæ solet etiam ea, quæ mala novit, velle defendere ; ne cedere videatur. Hinc oritur discordia, quæ corrumpit pacis fœdera.

(14) Mss. aliquot, *secundum veritatem, quæ operatur.*

(Vers. 4.) « Unum corpus, et unus spiritus, ita ut vocati estis in una spe vocationis vestræ. » Propter pacem et concordiam hæc subiecit ; ut quia unum corpus est Ecclesia, unum sapiat populus ; quia unum est, quod creditur.

(Vers. 5, 6.) « Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium, qui super omnes est, et per omnes, et in omnibus nobis. » Adhuc unitatem commendat, ut quia unitas est ad quam vocamur, in nullo dissentiamus. Si enim unus est Dominus, id est Christus, sicut et ipse ait in Evangelio : « Quia magister vester unus est Christus (Matth. xxiii, 10) ; » una fides, unum baptisma, unus Deus et Pater omnium, qui super omnia est, et per omnes, et in omnibus credentibus unus debet esse et animus, et cor populi ; quia hæc quæ enumerat, unitatis sunt, concordant enim in omnibus. Patrem tamen Deum, quia nulli debet quod est, super omnia esse dixit, et per omnes. Ideo per omnes, quia ex eo omnes : et necesse est ut super hæc omnia sit, quæ ex eo sunt. « Et in omnibus nobis, » id est fidelibus. In nobis est enim per confessionem ; quia eum fatemur, et quia Spiritum suum dedit nobis, per quem sine dubio in nobis est : in paganis non est, quia Pater Christi negatur esse ab illis.

(Vers. 7.) « Unicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Domini nostri Jesu Christi. » Nunc ne, quia diversa in hominibus dona sunt, putarentur officere unitati, hoc purgat non esse contrarium ; quia in donis officiorum diversitas est, non naturæ. Unicuique autem tantum dicit dari gratiæ quantum donare dignatus fuerit Dominus ; non tamen sine æquitatis mensura, quia unicuique pro viribus tribuit ; ut tantum hauriat, quantum sitit.

(Vers. 8.) « Propter quod dicit : Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus (Psal. lxvii, 19). » Hoc est scriptum in psalmo sexagesimo septimo. Dona tamen hæc post triumphos cœpit largiri ; vincens enim mortem, exaltatus est in cruce, sicut ipse dixerat. Ait enim : « Cum exaltatus fuero a terra, omnia traham ad me (Joan. xii, 32). » Exspoliavit inferos, cum captivos quos ex prævaricatione Adæ, aut propriis captos peccatis in conditione tenebant, abstulit consentientes sibi, et ascendens inde in cœlos induxit. Ex quibus aliquanti resurgentes in corporibus (Matth. xxvii, 53), multis apparuerunt ad testimonium evictæ mortis ; ut qui forte Christi resurrectionem credituri non essent, ex horum resurrectione, quos mortuos scirent, rei fierent ; hos enim viderunt, quos agnoscerent dudum vixisse. Quamvis captivi, inviti et alieni ducantur ; Salvator tamen et suos duxit, et voluntarios. Apparentia enim sua dum lacessit desiderantes liberari, cepisse illos dicitur.

(15) Rom. edit., *Cum omni lenitate... cum patientia sufferentes... servantes unitatem spiritus.*

(Vers. 9.) « Quod autem ascendit, quid est, nisi quia etiam descendit prius in inferiora terræ? » Verum est quia ideo descendit, **241** ut ascenderet; et non sicut homines, quia ad hoc descenderunt, ut illic remanerent. Ex sententia enim tenebantur apud inferos, quæ sententia Salvatorem tenere non poterat; quia vicit peccatum. Triumphato ergo diabolo, descendit in cor terræ; ut ostensio ejus prædicatio esset mortuorum, et quotquot cupidi ejus essent, liberarentur. Nec poterat non ascendere, quia ad hoc descenderat, ut vi potestatis suæ, calcata morte, cum captivis, quorum causa pati se permisit, resurgeret.

(Vers. 10.) « Qui descendit, ipse est qui et ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia. » Hoc est, quod dicit Dominus: « Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Filius hominis, qui est in cælo (Joan. III, 13). » Quod quidem et in psalmo continetur; ait enim: « A summo cælo egressio ejus, et regressus ejus usque ad summum ejus (Psal. XVIII, 7). » Hic ergo descendens e cælis in terram, homo natus est: post mortuus descendit ad inferos, ex quibus tertio die resurgens, ante omnes mortales ascendit super cunctos cælos; ut illam mortem ostenderet creaturæ.

(Vers. 11, 12.) « Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, quosdam autem prophetas, alios vero evangelistas, quosdam vero pastores et magistros ad consummationem sanctorum in opus ministerii. » Apostoli episcopi sunt (Act. XX, 28); prophetæ vero explanatores sunt Scripturarum; quamvis inter ipsa primordia fuerint prophetæ, sicut Agabus, et quatuor virgines prophetantes, sicut continetur in Actibus apostolorum, propter rudimenta fidei commendanda (Act. XXI, 9, 10), nunc autem interpretes prophetæ dicuntur. Evangelistæ diaconi sunt, sicut fuit Philippus (Act. VIII, 5); quamvis non sint sacerdotes, evangelizare tamen possunt sine cathedra, sicut et beatus Stephanus et Philippus memoratus. Pastores possunt esse lectores, qui lectione saginent populum audientem; quia « non in pane tantum vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit ex ore Dei (Matth. IV, 4). » Magistri vero exorcistæ sunt, quia in Ecclesia ipsi compescunt et verberant inquietos: sive ii qui litteris et lectionibus imbuendos (16) infantes solebant imbuere, sicut mos Judæorum est, quorum traditio ad nos transitum fecit, quæ per negligentiam obsolevit. Inter istos post episcopum plus esse intelligitur, qui propter reseratum occultum Scripturarum sensum prophetare dicitur; præsertim quia futuræ spei verba depromit, qui ordo non potest esse presbyterii. Nam in episcopo omnes ordines (17)

(16) Vet. edit. ac plerique mss., et lectionibus imbuendi infantes: Rom. edit. resecauit vocem imbuendi, at nobis videtur satius cum Vat. cod. legere imbuendos.

(17) Nonnulli mss., Nam in Christo omnes ordines.

(18) Mss. aliquot, neque Petrus clericos habuit.

A sunt: quia primus sacerdos est, hoc est, princeps est sacerdotum, et propheta, et evangelista, et cætera adimplenda officia Ecclesiæ in ministerio fidelium. Tamen postquam in omnibus locis Ecclesiæ sunt constitutæ, et officia ordinata, aliter composita res est, quam cœperat. Primum enim omnes docebant, et omnes baptizabant, quibuscunque diebus vel temporibus fuisset occasio; nec enim Philippus tempus quæsivit, aut diem quo eunuchum baptizaret (Act. VIII, 38), neque jejunium interposuit: neque Paulus et Silas tempus distulerunt, quo Optionem carceris baptizarent cum omnibus ejus (Act. XVI, 33); neque Petrus diaconos habuit (18), aut diem quæsivit, quando Cornelium cum omni domo ejus baptizavit (Act. V, 48): nec ipse, sed B baptizare jussit fratribus, qui cum illo ierant ad Cornelium ab Joppe; adhuc enim præter septem diaconos nullus fuerat ordinatus. Ut ergo cresceret plebs et multiplicaretur, omnibus inter initia concessum est et evangelizare, et baptizare, et Scripturas in Ecclesia explanare; at ubi omnia loca circumplexa est Ecclesia, conventicula constituta sunt, et rectores, et cætera officia in Ecclesiis sunt ordinata; ut nullus de clericis auderet, qui ordinatus non esset, præsumere officium, quod sciret non sibi creditum vel concessum. Et cœpit alio ordine et providentia gubernari Ecclesia; quia si omnes eadem possent, irrationabile esset, et vulgaris res et vilissima videretur. Hinc ergo est, unde nunc neque diaconi in populo prædicant, neque clerici C vel laici baptizant, neque quocunque die credentes tinguntur, nisi ægri. Ideo non per omnia conveniunt scripta Apostoli ordinationi, quæ nunc in Ecclesia est; quia hæc inter ipsa primordia sunt scripta. Nam et Timotheum presbyterum a se creatum episcopum vocat; quia primi (19) presbyteri episcopi appellabantur; ut recedente eo, sequens ei succederet. Denique apud Ægyptum præbyteri consignant, si præsens non sit episcopus. Sed quia cœperunt **242** sequentes presbyteri indigni inveniri ad primatus tenendos, immutata est ratio, prospiciente concilio, ut non ordo, sed meritum crearet episcopum, multorum sacerdotum judicio constitutum, ne indignus temere usurparet, et esset multis scandalum. In lege nascebantur sacerdotes D ex genere Aaron Levitæ (Exod. XXVIII, 43): nunc autem omnes ex genere sunt sacerdotali, dicente Petro apostolo: Quia estis genus regale et sacerdotale (I Petr. II, 9): ideoque ex populo potest fieri sacerdos. « In ædificationem corporis Christi. » Ecclesiæ ordinationem ad compaginationem humani corporis (20) in professionis unitate dicit compositam; ut diversi dignitate in Christo omnes sint

(19) Edit. Rom. cum uno cod. Vat., quia primum presbyteri; aliæ edit. ac mss. melius, quia primi, etc.

(20) Vet. edit. ac mss. non pauci, ad compaginationem humani generis; melius Rom. et alii mss. ut in contextu.

unum, unum caput habentes Christum, hoc est auctorem vitæ.

(Vers. 13.) « Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionem Filii Dei. » Tandiu dicit manere ordinationem, quandiu cuncti destinati ad vitam unius sint fidei in cognitionem Christi. « In virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. » Ita elaborandum hortatur, ut perfectio fidei apprehendatur: cujus hæc ratio est, ut Christum perfectum et plenum Deum teneat fides, nec mensura humana metiatur, sed in plenitudine divinitatis quasi perfectus Deus habeatur. Nec enim perfectum dicens, virum temporali ætate et mensura significat; sed per hoc dictum perfectos nos vult fieri in plenitudine intellectus divinitatis Filii Dei.

(Vers. 14.) « Ut ultra non simus parvuli, neque fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia, ad remedium erroris. » Fundatos et stabiles esse nos vult in disciplinæ fidei catholicæ, quam Petrus apostolus, revelante Deo, professus est (*Matth.* xvi, 16); nec ventilari nos oberrantes per diversarum hæresum pestilentiosas asseverationes nequitia humana inventas; ut per has fallentis inimici sub veri nomine error possit afferri. Hoc enim remedium est falsitatis, ut sub prætextu veritatis inducat errorem; et non solum sub veri nomine, sed et ne, sicut ante acceptam fidem sensu humiles vagabamur per diversos errores, fideles facti discurreremus fragiles, et dubii de spe promissa, commonet; quia jam Christiani facti, fundati esse debent, quia ambiguitas in fide nostra non est; commendatur enim virtute prodigiorum.

(Vers. 15.) « Veritatem autem facientes in charitate, augeamur in ipso per omnia, qui est caput Christus. » Hanc dicit esse veritatem, ut amorem Christi respicientes, quo dilexit nos, et tradidit se pro nobis, omnia subjiciamus ei, scientes quia omnium auctor est vitæ, ut quasi capiti membra subdantur; ut si alii errore vel malevolentia non farentur omnia caput habere Christum, quia ab ipso facta sunt voluntate Patris; nos tamen qui catholicæ fidei adhæremus, hoc omni devotione et cura agere debemus, ut huic fidei non damnum, sed lucrum afferamus, perseverantes in hac asseveratione; ut comprimantur pravæ mentis colloquia adversus

(Vers. 16.) « Ex quo totum corpus compactum et connexum per omnem juncturam subministrationis secundum operationem in mensuram uniuscujusque partis, incrementum corporis facit ad ædificationem sui in charitate. » Qua ratione Christum caput esse omnium dixerit, docet; ex ipso enim, inquit, totum corpus, id est, omnis chorus Archangelorum et Potentiarum, Principatum et Potestatum subsistit. Quamvis enim singula hæc

numeros proprios habeant, et sint legiones, ut ipse Dominus dixit (*Matth.* xxvi, 53); quia tamen ab uno et per unum sunt, simul omnia unum corpus appellat. Sicut enim membra cum sint unius corporis, diversa tamen sunt actu et dignitate: et ita creatura condita est a Deo per Christum, ut a Cherubim et Seraphim potentiis, quæ sub sede Dei sunt, et Angelis quos ipse Dominus sanctos appellat (*Marc.* viii, 38), quasi quædam concatenatio sit, usque ad firmamentum ordinata descendens; ut totum et junctum sit, et meritis tamen discernatur; meritis dico non solum officiorum, sed et naturarum. Nec enim quia juncta dicit omnia, unius erunt naturæ: sed quod in corpore membra faciunt discreta officiis (21), non natura; ita et in his omnibus non membra, sed naturæ ipsæ faciunt distinctiones. Hoc est ergo quod laboratur, ut ad unum sensum redigatur creatura, et in sensu unum sit corpus, dum omnium una professio est, ut concordet in charitate Creatoris ad suum profectum; 243 reedificat enim se in templum Domini, destructa enim fuerat dementia et furore diaboli.

(Vers. 17, 18.) « Hoc ergo dico et testor in Domino, ut non ambuletis, sicut et gentes ambulat in vanitate mentis suæ, obscurati intellectu, alienati a fide Dei propter ignorantiam, quæ est in ipsis. » Manifestato creatore, et ratione ostensa, quam sequi debeat creatura, in fide Dei sui duntaxat, contestatur illos in Deum, ut non aliter incedant vel sentiant, quam docentur; ne similes gentilibus inveniantur, qui nec fidem recipiunt, nec conversationem, quam mandat lex, obscurum habentes sensum, ne contemplantur divini nominis veritatem. Vana enim sectantes, quæ sunt idololatria, infrenantur a diabolo; ne unius Dei iter incedant, ut socios illos suæ perditionis efficiat.

(Vers. 19.) « Et cæcitatem cordis illorum, qui desperantes, semetipsos tradiderunt impudicitis in operationem immunditiæ omnis et avaritiæ. » Gentiles futuræ resurrectionis desperatione cæcitatem cordis habere significat. Quasi enim ultra non futuri vitam suam contaminant turpissima operatione, nolentes se subjicere legi fidei; quia prohibet voluptatem propter spem vitæ futuræ, quam hi idcirco ridendam censent, ut jure dehonestare se, et aliena appetere avida cupiditate videantur, quasi post hanc transpunctionem nulla sit vita.

(Vers. 20, 21.) « Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, et in illo edocti estis, sicut est veritas in Jesu. » Manifestum est Christianos non desperationem post mortem hanc didicisse, sed spem ad utrumque; fidelibus enim vita, perfidis vero promittitur mors, quæ est pœna æterna; ut sive mors, sive vita in Christo discatur; quia qui eum sequitur, per eum resurget ad vitam: qui vero discernit se ab eo, per eum mancipabitur

(21) Rom. edit. sola, *Sed quomodo in corpore membra faciunt discreta officia.*

gehennæ; ipso enim judicante, damnabitur. Et quoniam sunt quidam in Ecclesia, qui sub nomine Christi non sequuntur Christi veritatem, ideoque: « Sicut est, inquit, veritas in Jesu; » ut si ita docti sunt, ut est veritas in Jesu, tunc Christum didicisse, et illum audisse, et in illo edocti esse videantur: Christus enim de se docet quid sit, et quantus credendus sit, et quæ spes in eo sit, et quales debeant esse credentes. Qui enim didicit Christum, scit illum a mortuis resurrexisse, ut forma esset fidelibus, ideoque magna spes est pro ista morte amantibus Deum.

(Vers. 22.) « Ut deponatis secundum priorem conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. » Qui Christum audivit, hoc didicit; ut recederet a conversatione pristina, quam veterem hominem nuncupat propter præteritum ignorantie tempus. Homo itaque unus atque idem est, qui, si pristina vitia sequitur, vetus dicitur: si autem in novitate vitæ ambulat, alienus a sæculari errore, qui est sive in actu, sive in sensu (22), rudis dicitur; non utique substantia carnis aut animæ, sed intellectu et conversatione vitæ. Corruptus tamen vetus homo dicitur, propter adulterum sensum, et turpem vitam.

(Vers. 23, 24.) « Renovamini autem sensu mentis vestræ (23), et induimini novum hominem, qui secundum Deum creatus est in veritate et justitia. » Justam et verum est rectam viam sequi: hic autem rectam viam sequitur, qui devotus Creatori suo in voluntate ejus ambulat, quam gentilitas nescit. Innovatus enim spiritu mentis novum hominem dicitur indutus, qui est Christus; Christum enim induitur, qui per fidem renatus in Christo, æmulus est vitæ, quam tradidit Christus; ut juxta Deum creatus videatur: in eo enim quis creatus est, in quo sapit; et ideo veritas et justitia Dei a gentilibus ignoratur. Cum enim credentes Deum agnoscunt Creatorem, servantes mandata ejus, in justitia et veritate creantur.

(Vers. 25.) « Propter quod deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo (Zach. VIII, 16); quoniam sumus invicem membra. » Quia in veritate et justitia creati sumus, renati in baptisate; idcirco ut in eo maneamus, mendacium deponere jubemur, assumpta veritate, nec dolo aliquid cum fratre agere: ut quia unius corporis membra sumus, causis nostris in veritate invicem faveamus.

(Vers. 26.) « Irascimini et nolite peccare. » Quoniam irasci quis non potest prohiberi (quippe cum ira motus sit naturalis, conceptus ex causis, qui solet ad profectum pertinere delinquentis), 244 idcirco irascendum dicit (Psal. IV, 5), sed commonet ne per iram peccetur. Solemus enim modum

A egredi, dum irascimur, et invenimur ipsi peccare, qui peccantes arguimus, dum plus irascimur, et amplius oneramus peccantem, quam meretur. Hoc ergo docet, ut ipsa ira cum moderatione sit, neque nimium quis justum se præbeat delinquenti: quia solent quidam sic peccare, ut tantis plagis afficiendi videantur, quantas non possunt ferre: et qui poterat forte corrigi, tollitur de vita, non sine peccato irascentis. Hinc est unde Salomon: « Noli, inquit, justus esse multum; quia est qui perit in suo justo (Eccle. VII, 17). » Sed imitatores Dei esse debemus qui temperatam habet justitiam; cum enim justum esset plecti iniquos, patientia sua suffert eos, ut aliqui ex eis corrigantur. Nos ipsos servos suos peccantes patitur, nec cito aliquem percutit.

B (Vers. 27.) « Sed non occidat super iracundiam vestram: nolite locum dare diabolo (24). » Iram transire vult, nec retineri in pectore, ut die orta, cum die decidat, quia si in animo manserit, dat occasionem diabolo gloriandi. Necesse est enim iratus animus mala cogitet, quod cupit diabolus; invenit enim mentem paratam ad malum, cui se inserens, affectu suo decipit hominem factum ad vitam; quia hominis cogitare est, diaboli implere.

(Vers. 28.) « Qui furabatur, jam non furetur: magis autem laboret, operando manibus quod bonum est; ut habeat, unde tribuat necessitatem patientibus (25). » Ut novi hominis conversatio maneat, hortatur ne rursus ad præterita vitia et peccata redeatur; nam nihil proderit novum dici, quando vetus esse homo malis operibus approbatur. Non solum ergo Christianus aliena non tollere jubetur, sed et de labore suo penuriam patientibus subministrare; ut bonis operibus deditus, rependat quæ prius abstulerat, et de cætero thesaurizet sibi in futurum; qui enim cessat a furto, veniam potest habere, non gloriam. Quid enim magnum, aut cujus meriti est ab alienis temperare? Ad meritum enim proficit, cum quis de proprio tribuit egenis.

(Vers. 29.) « Omnis sermo malus de ore vestro non procedat; sed si quis bonus ad ædificationem fidei, ut det gratiam audientibus. » In Dei servo omnia debent bona videri, nec ex aliqua parte puritas ejus debet maculari. Quid enim prodest mundam vitam habere, et os sordidum; cum dicat Dominus quod unusquisque verbis suis aut justificabitur, aut condemnabitur (Matth. XII, 37)? Nec credibile potest videri bene vivere eum, qui male loquatur; male enim loqui ad multa trahit vitia. Potest enim male loqui, qui turpiter fatur, et qui bonis detrahit, et qui cum dolo fabulatur, et qui mentitur. Hæc horrorem præstant (26); bonæ enim

(22) Rom. edit., sive in affectu, sive in sensu.

(23) Eadem edit., spiritu mentis vestræ.

(24) Omnes edit., cum ms. uno vel altero, neque locum detis diabolo: mss. vero prope ad unum, ut in textu.

(25) Edit. Rom., unde subministret necessitatem patienti.

(26) Ita mss. melioris notæ: alii autem atque edit., Hæc errorem præstant. Non satis recte.

et sobriæ fabulæ dant gratiam et exemplum audientibus, ut honorificent Deum in verbis ejus, ædificati in fide Christi.

(Vers. 30.) « Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis. » Cum bene agimus, gaudet in nobis Spiritus sanctus, datus nobis, videns monita sua proficere utilitatibus nostris, sicut dictum est a Domino: « Ita gaudium erit in cœlo in uno peccatore pœnitentiam agente (*Luc. xv, 10*). » Gaudet ergo Spiritus sanctus salutis nostræ, non sibi, qui non indiget lætitia; ita, e contrario, si obediens ei non fuerimus, contristatur, quia non habet profectum in nobis: vult enim nos pertinere ad vitam. Non tamen sic contristatur, ut patiat, quippe cum impassibilis sit; sed cum eum contristatum dicit, nostri causa hoc significat, quia deserit nos eo quod læserimus eum, contemnendo monita ejus. Contristatio itaque ejus indignitas nostra est, quæ filios nos Dei prohibet appellari; ipse enim est Spiritus sanctus, qui sanctificat (27-28) filios Dei, manens in nobis.

(Vers. 31.) « Omnis amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia auferatur a vobis cum omni malitia. » Omnia hæc quæ perniciem possunt præstare animis, amovenda memorat; per iram enim fit indignatio, per indignationem clamor, quasi vox insanientis, quæ aliena est a Dei servo: per clamorem superbit blasphemia, quæ non potest non mala esse. Hæc amaram præstat vitam, trahens ad mortem: ideoque ab his omnibus cavendum; timor enim Dei temperare debet et modum imponere accidentibus causis. Sed quia possunt aliqui, pressa in animo ira et clamore, retinere malitiam ad retributionem nacta occasione; idcirco 245 subjecit hæc auferri cum omni malitia; quia non solum blasphemare malitia est, verum etiam fingere pacem in facie, et in animo meditari discordiam.

(Vers. 32.) « Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes vobis invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis. » Exemplo Dei Patris benignos et misericordes invicem fieri exhortatur, sicut et Dominus: « Estote, inquit, misericordes, ut similes sitis Patris vestri, qui in cœlis est (*Luc. vi, 36*). » Si enim Dominus per Filium suum servorum misertus est; quanto magis servi ipsi invicem sui debent misereri, et donare, si alter in alterum peccet? Hæc præcepta ejus sunt, qui miseratus est: qui si in his contemptus fuerit, sine dubio revocabit sententiam, per quam misericordiam fecerat: et ita eveniet, sicut ait Dominus in Evangelio de eo qui, accipiens a Domino misericordiam, in conservum suum impius deprehensus est (*Matth. xviii, 28-34*).

CAPUT V.

(Vers. 1.) « Estote ergo imitatores Dei, sicut

(27-28) Vet. edit. cum mss. nonnullis, qui significat; Rom. edit. cum mss. aliquot, qui signat; melius alii mss., qui sanctificat, etc.

A filii charissimi. » Hoc est quod supra dixit, quia Dei Patris imitatores esse jubemur hac exhortatione; ut si obaudiverimus, filii Dei charissimi habeamur. Hic enim charissimus patris est filius, qui honorum ejus imitator est.

(Vers. 2.) « Et ambulate in dilectione, sicut Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis hostiam et obligationem Deo in odorem suavitatis. » Sicut Dei Patris imitatores nos esse vult in benignitate et misericordia, ita et Christi filii ejus in dilectione; ut sicut ille dilexit nos, tradens se pro nobis, ita et nos invicem pro nobis etiam animas ponere debeamus. Quod etiam Joannes apostolus dixit, exemplo Domini pro fratribus animas ponendas (*I Joan. iii, 16*). Si itaque Christi mors in odorem suavitatis est Deo, mortem ejus libenter Deus accepit. Quod si verum est, non peccaverunt qui illum secundum Dei voluntatem crucifixerunt. Sed non ita est, quia Christus Deo se dicitur obtulisse, dum occidi se passus est, in Dei Patris sui voluntate perdurans; quia qui juste occiditur diabolo se offerens, voluntatem ejus facit, ut occidi mereatur. Ita et Christus dum Dei voluntati adhæret, diabolo displicuit, et ideo illum occidit, quia Deo se obtulit, justitiam exsequendo. In oblatione enim justitia signatur et veritas; hanc enim respicit Deus, et hoc est ejus sacrificium acceptum. Itaque immeritus, qui occiditur, placet Deo; non quia occiditur, sed quia usque ad mortem justitiam conservavit. Suscepit enim hanc mortem Christus ad vitam; unde et odor suavitatis appellatur Deo: ad Romanos tamen dicit quia Deus illum tradidit pro nobis omnibus (*Rom. viii, 32*). Nunc quærendum est quomodo illum Deus tradidit, aut quomodo se ipse obtulit Deo; nam hoc quantum ab verba pertinet, videtur contrarium. Deus illum tradidisse dicitur, dum illum occidi permisit, sicut dicit Dominus ad Pilatum: « Non haberes adversum me potestatem, nisi data tibi esset desuper (*Joan. xix, 11*). » Data est enim ei, sed volenti, potestas, hoc est, permissum est illi facere quod voluit, et hoc est tradere: dum enim dissimulat, tradit; si enim nolisset permittere, non fuisset occisus. Permisit ergo occidi eum, sed ab eis qui eum volebant non coacte, sed sponte occidere. Non ergo immunes a pœna sunt, quia hoc eis permissum est, quod volebant; damnatio enim in eo competit, quia voluerunt. Quod ideo tamen permisit Deus, quia scivit istum adversum diabolum futurum pro multis (29). Dignum enim fuit ut quod inimicus impræsciens futurorum contra se, quasi pro se facere putabat, permetteretur ei; ut impræscientiam suam sibi imputans, facti sui pœnitentia torqueretur. Quod autem Christus ipse se obtulit, aut Deus illum tradidit, unum est; quia amborum una voluntas est.

(29) Rom. edit., adversum diabolum profuturum multis.

(Vers. 3.) « Fornicatio autem, et omnis immunditia aut avaritia, nec nominetur inter vos, sicut decet sanctos. » Manifesta sunt quæ dicit. Quam tamen gravis res sit avaritia, a qua dissimulamus (30), quando fornicationi et immunditiæ comparatur, et sic a nobis videtur, quasi quædam culpa nullius momenti, cum sit grave peccatum. Sancti ergo esse non possunt, in quibus aliquid horum quæ prohibet, fuerit repertum.

(Vers. 4.) « Aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent; sed magis gratiarum actio. » Quoniam quidam solent aliquid turpe agere, aut stultiloquiis jocum movere, quasi non sit peccatum, hoc prohibet, 246 quia Dei servi semper sobrii et modesti debent videri; per stultiloquia enim peccatur. Unde Salomon: « Stultus, inquit, per risum agit mala (Prov. x, 23). » Et Dominus in Evangelio dicit: quia « Omne verbum otiosum quod locuti fuerint homines, reddent de eo rationem in die iudicii (Matth. xii, 36). » Nec inulta possunt discerni, quæ idcirco dicuntur, ut ad alicujus pertineant contumeliam; ideo ad rem salutarem non pertinent hæc. Quare hæc agenda et loquenda monet, quæ ad utilitatem proficiant nostram, et Dei laudem, in cujus lege meditandum est die ac nocte; sicut scriptum est in psalmo (Psal. i, 2). Ex conversatione enim et moribus Dei servi etiam tacentes intelligendi sunt; ut quantum distat verum a falso, tantum distent Dei servi a servis diaboli.

(Vers. 5.) « Hoc enim scitote, quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idololatria, non habet hæreditatem in regno Dei et Christi. » Qua causa amovenda sint hæc, ostendit; quia qui talis fuerit, partem in regno cælorum non habebit, quod est Patris et Filii. Ut avaritiam tamen rem periculosam esse doceret, idololatriam hanc nuncupat, quam nullum peccatum majus est. Videamus ergo cur avaritia idololatria dicatur. Idololatria Dei honorificentiam usurpat, et vindicat creaturæ, cum in nomine deitatis, quod soli conditori competit, participem illi asserit ejus facturam. Avaritia autem idcirco huic exæquata est, quia similiter ea quæ Dei sunt, sibi usurpat et recondit avarus; ut quæ usibus omnium concessit communiter, avaritia deneget; quando idcirco hæc congregat apud se, ne alii utantur; quæ res facit, ut caro venundentur, ne pauperes vivant; si enim minime recondentur, abundantia omnium rerum faceret utilitatem: denique apud veteres quia avaritia non erat, nec charitas. Recte ergo idololatriæ comparata est, qua multos lædit. Creatori similiter inimica; vult enim Deus ac jubet de iis quæ creavit, subveniri pauperibus, avaritia contradicit. Vide an sine diabolo possit esse.

(Vers. 6, 7.) « Nemo vos seducat inanibus verbis; propterea enim venit ira Dei in filios diffidentiae. Nolite ergo effici participes eorum. » Insanes ser-

mones vani sunt; vanitas autem idolorum cultura est, quæ utique non ex Deo initium habet, sed de errore. Docet ergo ne horum verbis assensus præbeatur; perstrepunt enim semper, et seductione quadam fallaciæ contra fidem consuetudinem antiquitatis obtendunt, rationem præsentium, non spem futurorum asserendam judicantes. Ideo venit super hos vindicta de cælis, ut sciant verum esse, quod credere noluerunt. A qua vanitate Dei servos longe docet debere discretos esse, ne participes fiant pœnæ illorum.

(Vers. 8.) « Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. » Tenebræ ignorantia sunt; quia nemo videt in tenebris: ignorantia vero gentilitas est, sive perfidia a qua Dei gratia ad fidem tracti sunt; facti lux, id est, veritas; quia in luce manifestantur, quæ sunt. Denique pagani in tenebris mystica sua celebrantes in spelæo velatis oculis illuduntur. Ex his Christiani facti cognita veritate filii lucis dicuntur, quia Deus lux est, cujus fidem in veritate suscipiunt.

(Vers. 9.) « Ut filii lucis ambulate, nam fructus lucis in omni bonitate, et justitia, et veritate est. » Hoc dicit ut sic conversentur, ut non immerito filii lucis dicantur. Opera enim lucis palam sine timore fiunt; tenebrarum autem opera in occulto, quia illicita sunt; omne enim peccatum palam fieri timet.

(Vers. 10.) « Probate quid sit, quid placet Deo. » Ex magnificentia sanctitatis et bonitatis perpendi potest, quibus Deus operibus delectetur; ipse enim dixit: « Sancti estote, sicut et ego sanctus sum, Dominus Deus vester (Levit. xix, 2). » Et Dominus: « Estote, ait, misericordes sicut et Pater vester (Luc. vi, 36). » Hæc placent Deo; in sanctitate enim purificatio, in misericordia vero plena et perfecta justitia est.

(Vers. 11.) « Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum. » Monet ne malorum actibus per consensum polluamur; quia sunt infructuosi erga bonum, et quæstusosi ad malum.

(Vers. 12.) « Magis autem et objurgate; nam quæ in occulto ab eis fiunt, turpe est etiam dicere. » Non solum alienos vult eos esse a malis actibus, sed et arguere mala facta eorum, qui in occulto turpiter operantur. Tunc enim probantur peccata, si 247 arguantur; ut admirentur filios lucis, a quibus cum juste arguuntur, contradicere non poterunt, sed magis eos reverebuntur. « Omnia autem cum objurgantur, a lumine manifestantur. » Verum est, quia tunc videntur peccata, cum objurgantur; quia qui peccat, quandiu non corripitur, minime sibi videtur peccare. « Omne enim quod manifestatur, lux est. » In manifesto ambiguitas non est, neque excusari potest, quod palam delictum est. Sicut enim apparente sole, diem esse jam negari potest; ita et manifestato peccato, objurgatio falsa videri.

(30) Eadem Rom. edit., avaritia, hinc animadvertendum est, quando fornicationi et immunditiæ comparatur, a qua nihilominus dissimulamus, et sic a nobis, etc.

(Vers. 14.) « Propter quod dicit : Surge, qui dormis, et exurge a mortuis, et continges Christum (31). » Dormitionem hanc stuporem mentis significat, quæ alienatur a vera via. Alienatio vero hæc species mortis est, ex qua resurgere commo-
netur : ut resipiscens agnoscat veritatem, quæ est Christus. Perfidi ergo et vitiosi demersi in cœnum sub desperatione vitæ, ut resurgant sive emergant admonentur, et habeant partem cum Christo; ut de tenebris transeant ad lucem et a morte ad vitam.

(Vers. 15, 16.) « Videte ergo quomodo caute ambuletis, non ut insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. » Quoniam superius perfidiam et vitia vitæ a Dei servis arguenda mandavit, nunc ut prudenter ea ipsa arguantur propter scandalum, subiecit; ut inter perfidos cum prudentia conversandum sit, maxime tempore quo perfidi regnant, præsumentes de rege profano; ut si viderit Christianus inquietum et iracundum contradictorem, dissimulet ab eo, et ne eum quidem incitet ad blasphemiam et tempestatem movendam; illic autem verba faciat, ubi datur facultas. Quomodo enim inter potentes perfidos interrogatus quid sit, tacere non debet, nec negare quod est; ita et si metus est inter eos disputare, dissimulandum est; quippè cum detrimentum sit seminare supra spinas. Hoc est enim prudentis, scire quemadmodum unicuique respondeat; est enim qui quamvis perfidus sit, non tamen penitus intractabilis est, ut nec audire se patiat verba fidei. Est iterum ita quo sic fervet zelus perfidiæ, ut non tantum non cum illo, sed nec præsentem illo tractetur de fide; perstreperente enim illo et blasphemante, multis fit scandalum. Unde Paulus et Barnabas cum adversum se blasphemantes audirent, excutientes vestimenta sua, recesserunt ab eis (*Act. xviii, 6; xiii, 46*).

(Vers. 17.) « Ideo nolite effici imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini. » Dominus Jesus paci studendum esse monet. Et vas electionis : « Si potest, inquit, fieri quod ex vobis est, cum omnibus pacem habentes (*Rom. xii, 18*). » Et ad Timotheum : « Servum, ait, Domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes (*II Tim. ii, 24*). » Hæc est voluntas Domini, ut quæ agenda sunt a servis ejus, cum modestia agantur; perturbatio enim et strepitus, sive contentio cum animositate, inimicitiam generat. Hæc ergo propter superiora subdidit, in quibus vult Dei servos corripere delicta hominum peccatorum; ut quia per hoc solet oriri dissensio et rixa, cum temperantia et mansuetudine arguant peccatores; ne ad iracundiam provocati, insiliant ad litem. Ideoque prudenter istud curandum monet, ut sit profectus.

(Vers. 18.) « Et nolite inebriari vino, in quo est

(31) Rom. edit., et continget te Christus. Infra vero ubi Eras. et seq. edit., qua alienatur a vero. Amerb. et mss. aliquot, quæ alienatur a vera; optime autem alii mss. restituunt voculam, via. Postremo ubi Eras. cum edit. seq. et mss. pluribus, hæc species mortis

luxuria. » Sobrii possunt habere fiduciam arguendi; bona enim conversatio terrorem incutit delinquenti: nec poterit qui arguitur, asperere ferre quia reprehenditur, quando scit optimam conversationem momentis se. Nam ubi ebrietas, ibi et luxuria est: luxuria vero provocat turpitudinem. Quamobrem sobrios eos esse convenit, ut bonæ conversationis jura servantur.

(Vers. 19.) « Sed impleamini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis, in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Deo. » Rationabilem vitam diligit Spiritus sanctus; quia si bene vixerimus, implebimur eo, ut memorat, ad confitendum et extollendum Dei donum diverso vocis canore; ut laus in Deum omni lingua canatur. In quo enim est Spiritus, semper spiritualia meditatur; ut non in labiis tantum sit, sed de corde prorumpat propter vetus dictum Domini per prophetam. Ait enim: « Plebs hæc labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (*Isa. xxix, 13*).

(Vers. 20, 21.) « Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri, subjecti invicem in timore Christi. » 249 Deo gratias in omnibus donis ejus agere jubemur, qui etiam adoptare non dignatus est per Christum Filium proprium, per quem cognovimus eum, didicimus in Spiritu Deum (quia Deus Spiritus est) adorandum (*Joan. iv, 24*), alter alteri se subiciens propter timorem Christi, qui humilitatem exsequendam mandavit.

(Vers. 22, 23, 24.) « Mulieres viris suis subditæ sint, sicut domino; quoniam vir caput est mulieris, sicut et Christus caput est Ecclesiæ, ipse salvator corporis ejus. Sed ut Ecclesia subjecta est Christo, ita et mulieres viris suis subditæ sint in omnibus. » Mulieres subditæ esse viris naturali lege jubentur, quia mulieris auctor vir est; unde sicut domino, inquit, ita viris subditæ esse debent. Hinc Sara dominum vocabat Abraham (*Gen. xviii, 12*); sicut enim caput Ecclesiæ Christus est, ita et vir mulieris. A Christo enim Ecclesia sumpsit initium, unde subjecta est illi; ita et viro mulier, ut sit subdita. In eo tamen distat, quia mulier consubstantialis (32) viro est: Ecclesia autem in nomine potest, non in natura participari Christo.

(Vers. 25-28.) « Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum tradidit pro ea; ut illam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo: ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi: sed ut sit sancta et immaculata. Ita et viri debent diligere uxores suas. » Mulieres esse jubentur subditæ, et reverentiam habere viro-

est. Amerb. et alii mss. præferunt, hæc spes mortis est.

(32) Vet. edit. ac mss. aliquot, quia mulier consubstantia; Rom. edit... consubstantiva; alii mss. consubstantialis.

rum: viri vero ita diligere mulieres suas admonentur, ut etiam animas suas pro illis ponant, causa dilectionis zelum habentes circa effectum earum et disciplinam, ut religiosæ et sanctæ sint. « Suum corpus diligit (33), qui uxorem suam diligit. » Naturali ratione mulier portio corporis viri est, ac per hoc vir in muliere se ipsum diligit; quomodo si fornicetur, in se ipsum peccat, quia duo in carne una sunt. Non ergo personæ substantiam dividunt, ut per personas numerus fiat naturæ: sed sunt in unitate naturæ.

(Vers. 29.) « Nemo enim unquam carnem suam odit, sed nutrit et fovet eam, sicut et Christus Ecclesiam. » Exemplo Salvatoris viros uxores suas diligere hortatur: sicut Christus corpus suum nutrit (34) et fovet, ita et vir mulierem, qui caro ejus est.

(Vers. 30.) « Quoniam membra sumus corporis ejus, et de carne ipsius, et de ossibus ejus. » Hoc spiritualiter intelligendum est; ideo enim dixit nos esse membra ejus, quia caput est ipse totius Ecclesiæ; ut quia per ipsum esse cœpimus, caput nostrum dicatur, quasi ex quo omne corpus subsistat; ut membra ejus omnis spiritalis creatura sit: si tamen in nomine ejus genua flectat.

(Vers. 31, 32.) « Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una (Gen. II, 24). » Ad unitatem commendandam unitatis dedit exemplum; ut sicut vir et mulier unum sunt per naturam, ita et Christus et Ecclesia unum intelligantur esse per fidem. « **C** Mysterium hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia. » Mysteriorum sacramentum grande in unitate viri ac femine esse significat. Nec hoc prodit, sed aliam causam quæ non discordet a memorato mysterio flagitat, quam scit ad profectum humani generis pertinere, hoc est Ecclesiæ et Salvatoris; ut sicut relictis parentibus, homo uxori suæ adhæret, ita et relicto omni errore, Ecclesia adhæreat et subjiciatur capiti suo, quod est Christus.

« Verumtamen et vos singuli, unusquisque suam uxorem ut se diligit: mulier autem ut timeat virum. » Quoniam una natura in viro et femina est, idcirco vir quasi se ipsum, ita mulierem diligere commonetur; mulier autem, quia persona inferior est conditionis causa, non naturæ, viro subjecta timere eum jubetur.

CAPUT VI.

(Vers. 1, 2.) « Filii, obaudite parentibus vestris in Domino, hoc enim justum est: Honora patrem tuum et matrem. » Lex datur filiis, ut quia parentibus auctoribus constant, obediant eis; justum enim est ut reverentiam exhibeant eis, per quos sunt.

(Vers. 3.) « Quod est mandatum primum promissionis, ut et bene sit tibi, et sis longævus super terram. » Promissio hæc in Exodo continetur (Exod.

A xx, 12), ut honorifici sint parentes; ut bene essent, et provectoris fierent ætatis. Quomodo tamen hoc primum 249 mandatum dixit, cum constet primum mandatum ita contineri: « Nonsint tibi alii cii præter me (Ibid. 3). » Deinde: « Non facies tibi similitudinem ullam eorum, quæ sunt in cælo sursum, et in terra deorsum (Ibid. 4). » Tertium: « Non sumes nomen Domini Dei tui in vanum (Ibid. 7). » Quartum: « Observabis, inquit, Sabbata mea (Ibid. 8). » Quintum autem: « Honora patrem et matrem, » etc. (Ibid. 12). Sed quia prima quatuor mandata ad Deum pertinent, hæc in prima tabula contineri subintelliguntur, cætera ad hominem ut honoret parentes, non occidat, non fornicetur, non furetur, non falsum testimonium dicat, neque quidquam proximi **B** sui concupiscat. Hæc sex mandata in secunda tabula videntur scripta, quorum primum est: « Honora patrem et matrem. » Hac causa ergo dixit: « Quod est mandatum primum in promissione; » ut discerneret inter mandata quæ ad Deum, et inter ea quæ ad hominem pertinent.

(Vers. 4.) « Et vos, patres, nolite ad iracundiam provocare filios vestros, sed educate illos in disciplina et correptione Domini. » Ut lex possit servari, qua cautum est, ut filii honorificent parentes: parentibus quoque alia lex ab Apostolo datur, ut sic imbuant filios, ne mandata legis contemnant; quia si in timore Domini fuerint enutriti, poterunt observare quæ præcepta sunt. Nam si ad iram provocant filios, nec ipsi modum legis custodiunt; cogere enim eos videntur, ut prævaricatores inveniantur. In ira enim nemo agnoscit quid sit utile; idcirco temperantiam parentum exemplo debent addiscere, ut quæ utilia sunt, sectentur. Meminisse enim debent Patres, quia et ipsi fuerunt filii, et noluerunt utique exacerbari a patribus. Filii quoque cognoscere debent quod futuri sunt patres, et nolent inhonorari ab eis. Idcirco utrique exhibeant invicem, quod exquirunt ab invicem.

(Vers. 5.) « Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore in simplicitate cordis vestri sicut Christo. » Quoniam omnium sublimior et sola potens est religio nostra, et quæ credentibus cælorum regna pollicetur: ne hac igitur causa superbia nasceretur hominibus, omnes debita conditionum vel officiorum præsentium jubentur exsolvere; ut et magis incitent perfidorum animos ad culturam Dei, quam vident et justam et humilem. Videntes enim domini meliorasse servos, et in reddendis obsequiis fideliter profecisse, quod merentur cum omni libertate exsolvunt. Servi quoque dum cernunt mansuetudinem dominorum, omni aviditate concupiscunt fidem, cujus tam placidis retinaculis gubernantur humana officia. Nam et qui in conditione est, si habuerit famulum, non vult contemni ab eo; ideoque nec ipse debet contemnere dominum suum: et sicut vult

nicetur.

(34) Nonnulli mss., opus suum nutrit, etc.

(33) Rom. edit. sola, Se ipsum diligit. Eadem vero ant. edit. ac paucis mss., quoniam si for-

agere secum dominum suum, ita et ipse agere debet cum servo, et sic poterit placere Deo.

(Vers. 6, 7, 8.) « Non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum benignitate servientes sicut Domino, et non ut hominibus; scientes quod nansquisque quodcunque fecerit bonum, hoc consequetur a Domino, sive servus, sive liber. » Propter timorem Dei justa et fidelia vult hominibus exhiberi servitia; Deo enim servit, cujus jura in obsequiis domini carnalis custodit, quem sibi pro justis actibus in die judicii vicem reddere, et cæteris omnibus audit testari. Quæ res potest proficere etiam ad salutem dominorum; videntes enim, quod difficile est servos per Dei gratiam factos fideles ministros, poterunt Dei gloriam collaudare.

(Vers. 9.) « Et vos, domini, eadem facite ad illos, remittentes minas: scientes quod et vester et illorum Dominus est in cælis, et personarum non est acceptio apud eum. » Non ignorantes utique carnales domini Deum omnium dominum esse communem, talia exigant servitia, qualia a se exigi non ferant ægre. In qua enim quis mensura mensuraverit, remietetur illi (*Matth.* vii, 1); Dominus enim justus judex causas discernit, non personas.

(Vers. 10.) « De cætero, fratres, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. » Post omnia monita (35) et hortamenta, et disciplinæ ordinem traditum religiose, et dispositionem mysterii manifestam, robustos illos vult esse in fide fiducia potestatis Dei; ut scientes firmam esse spem promissionis, prompti sint circa obsequia Dei, erigentes gubernacula contra fluctus excitos imprudentia inimici. Tempestatem enim Dei servis commovet, sed ipse naufragium facit.

250 (Vers. 11, 12.) « Induimini vos arma Dei, ut possitis stare adversus nationes. » Arma Dei fides est stabilis, per quam solam semper victus est Satanas. « Quoniam non est vobis lucta adversus carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates hujus mundi (36), adversus tenebrarum harum rectores, adversus spiritualia nequitiae, quæ sunt in cælestibus. » Certus Apostolus quia exitia, quæ a perfidis Dei famulis irrogantur, auctore diabolo, ministrantur, cujus altitudo grandis et hominibus impossibilis est; monet adversus hæc arma Dei sumenda, cujus solius virtute superantur et destruuntur omnia machinamenta diaboli. Ipse est enim cujus satellites sunt, quos tenebrarum harum dicit rectores, spiritus nequissimi, qui degunt in cælestibus, in firmamento mundi. Hi sunt erroris duces, tenebrarum rectores, hoc est, ignorantiae et perfidiae præpositi. Rectores enim

(35) Vet. edit. ac quidam mss., *Post omnia merita*; Rom. edit. et alii mss. . . . *monita*; infra vero ex mss. non paucis reposuimus, *imprudentia inimici*, ubi omnes edit. et mss. aliquot habent, *imprudentia inimici*.

A tenebrarum in perversum intelligendi sunt gubernare, quasi incredulitatis magistri.

(Vers. 13-17.) « Ideo accipite universitatem armorum, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare, succincti lumbos vestros in charitate, et induti lorica justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis. Super his omnibus assumentes scutum fidei, in quo poteritis omnia tela maligni ignita extinguere: et galeam salutis accipite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei. » Quoniam contra atrocissimos hostes et omni tergiversatione callidos bellum gerimus, idcirco omni cantela et sollicitudine vigilare debemus; ut quæcunque tentaverint, munitos nos et præparatos inveniant. Necesse est enim ut et Deus adjuvet, quos viderit in precibus vigilare, et de armis ejus expectare victoriam. In hujusmodi autem bello sobria mente opus est, et pura conscientia, quia non contra carnalia nequitiae, sed adversus spiritualia dimicatur. Contra terrigenos enim hostes corpus sagina roboratur, et poculis mens incenditur, ut repugnandi sumat audaciam; adversus autem spiritualia nequitiae spiritualiter repugnandum est, et sobrietatis et abstinentiæ arma sumenda sunt, ut infusi sancto Spiritu immundos et erraticos spiritus devincamus. Sic itaque succingemus lumbos nostros in veritate, si parati sumus (37) errori resistere. Omnis enim qui operari vult, subcingit se; ut ablato impedimento, diligentius operetur.

C (Vers. 18, 19, 20.) « Per omnem orationem et precem orantes in omni tempore, in spiritu, et in ipsum vigilantes in omni perseverantia et obsecratione pro omnibus sanctis, et pro me; ut detur mihi sermo in apertione oris mei (38) exerte notum facere mysterium Evangelii, pro quo legatione fungor in catena; ut in ipso exerta libertate utar, prout oportet me loqui. » Si recte conversamur, Spiritus sanctus manet in nobis, et quod postulamus, possumus impetrare. Hoc est ergo in spiritu omni tempore orare, munda conscientia et fide integra precem ad Deum dirigere. In carne enim orat, qui polluta mente precatur, iterum peccaturus, non de eventu aut subreptione, sed de proposito. Sed potest non peccari ad mortem, si perseveranter oretur, ut animus sedula mente intentus sit semper in Dei legem, ea meditans die nocteque quæ amat Deus. Tunc et pro sanctis possunt orare; non est enim indignum ut pro invicem sollicita sint membra: nec temerarium poterit videri, si pro magistro discipuli idonei interpellent, adjuvantes eum, ut postpositis impedimentis libertate utatur ad prædicandum, sicut traditum est ab auctore, ne pressus vi tribulationum, ipsa

(36) Rom. edit. sola, *adversus versutias diaboli*.

(37) Mss. aliquot, *Sic itaque succingamus. . . sic parati simus*, etc.

(38) Rom. edit. sola, *oris mei cum libertate*, etc.

formidine acumen doctrinæ obtundat, amissa se-
veritate. Duplici igitur genere pro se orandum
hortatur; ut et sensus ejus impleatur spiritu ad
eloquendum plene mysterium, et facultas illi detur
audaciæ in asserendo, quam utique precem libenter
audit Deus; videt enim legationem suam in Apo-
stolo suo despici, unde utique indignatus in causa
sua non negabit effectum. Si enim consuetudo et
lex est legatis hominum non inferre exitia: qua
præsumptione et audacia legatis Dei non solum exi-
tia, sed et mors irrogatur! Quare et dicit: «Pro
quo legatione fungor in catena.» Non enim per-
mittebatur libere loqui, sed in subjectione et ne-
cessitate verba Dei referens, vinculis, plagis sub-
jiciebatur, et mortibus: et lapidatus est enim et
ad bestias pugnavit Ephesi (*I Cor. xv, 32*).

(Vers. 21, 22.) «Ut autem sciatis et vos ea quæ
circa me sunt; quid agam plene notum faciet vo-
bis Tychicus dilectus frater, et fidelis minister in
Domino: quem misi ad vos in hoc ipsum, ut co-
gnoscat 251 quæ circa vos sunt, et consoletur
corda vestra.» Per Tychicum Ephesii discunt quid
agat Apostolus, et idem cognoscit, quid agerent

A Ephesii. De Apostolo, quia divina erant quæ age-
bat, dubium non erat; sed hoc sciendum erat de
eo, quid ageret inter perfidos, et insidias eorum.
De Ephesiis vero hoc cognoscendum, si profice-
rent, necne. Ut ergo obedirent, et libenter audi-
rent verba Tychici, hunc commendat, et fratrem
istum dilectissimum vocans, et ministrum Dei
idoneum.

«Pax fratribus, et charitas cum fide a Deo Patre
nostro, et Domino Jesu Christo.» Pacem quæ
est janua dilectionis, optat esse cum fratribus,
et charitatem cum fide; ut ingressi per pacem,
possint manere in charitate, quæ est ex fide. Hæc
est enim Dei Patris et Filii ejus Domini nostri
Jesu Christi.

B «Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum
nostrum Jesum Christum in incorruptione. Amen.»
Præscius Apostolus multos futuros desperatæ
fidei sensum habentes de Domino nostro Jesu
Christo, cum iis æternam gratiam dicit man-
suram qui diligunt Christum, recte de illo, et cum
Dei Patris voluntate sentientes; qui enim dege-
nerem hunc dicunt, data illis gratia auferetur.

IN EPISTOLAM B. PAULI AD PHILIPPENSES.

PROLOGUS.

Philippensibus verbum fidei Apostolus tradidit;
somnia enim monitus est, sicut continetur in Actis
apostolorum (*Act. xvi, 9*), ut accederet ad eos, et
aperiret aures eorum ad recipiendum sermonem
Domini. Multis ergo diebus commoratus apud eos,
instruxit eosdem in doctrina Domini. Et quia post
cessum ejus non sunt translati ad aliud, sicut
Galatæ: sed permanserunt in fide, non recipientes
pseudoapostolos; per epistolam collaudat eos, gau-
dens in proposito cordis eorum. In horum laude
aliorum vituperatio continetur: Corinthii enim
multo tempore audientes Apostolum, recedente eo,
a diversis pseudoapostolis fuerant eversi: unde
isti jure laudantur.

CAPUT PRIMUM.

(Vers. 1.) «Paulus et Timotheus servi Jesu Chri-
sti.» Apostolum se tacet, quia iis scribit qui de
illo recta sentirent; ideo dignitatem suam suppri-
mit, erat enim his manifesta: conditionem vero
fatetur; quia qui Christum confitentur dominum,
his magis liber est, et habet salutem. «Omnibus
sanctis in Christo Jesu.» Sanctis scribit more suo,
sed qui in Christo Jesu sancti sunt, id est, qui Deum
et hominem Christum fatentur; Photinus enim
Christum Deum negat, et Manichæus hominem:
ideoque immundi sunt. Non ergo iis scribit, qui
mendaciis propriis supprimunt veritatem. «Qui
sunt Philippis.» Quibus scribat, significat. «Cum

PATROL. XVII

C episcopis et diaconibus; » hoc est, cum Paulo et
Timotheo, qui utique episcopi erant; simul signi-
ficavit et diaconos, qui ministrabant ei. Ad plebem
enim scribit; nam si episcopis scriberet, et diaco-
nibus, ad personas eorum scriberet, et loci ipsius
episcopo scribendum erat, non duobus, vel tribus,
sicut et ad Titum et Timotheum.

(Vers. 2.) «Gratia vobis et pax a Deo Patre
nostro, et Domino Jesu Christo.» Manifestum est
Deum patrem esse, Christum vero Jesum Dominum
nostrum. Numquid non videtur plus dominus esse
quam pater? Sed inter homines in mundo: apud
Deum vero Patrem, et apud Christum dominum
concordia est. Hic enim, hoc est, in mundo, ideo
plus est dominus quam pater; quia aut et ipsius
patris dominus est, aut pater filium non suæ con-
ditionis generat, sed alienæ: Deus autem sic ge-
nuit, ut in potestate ejus sint quos genuit; ut nati
ingenui, servi tamen ejus sint: cum hos tradit
proprio Filio, facit illos etiam servos Filii sui,
ut sit dominus eorum, sicut dicit: Pater, quos
dedisti mihi, tui erant (*Joan. xvii, 9*), et mihi eos
dedisti; ut in Patre et Filio servi sint Dei unius.

(Vers. 3, 4, 5.) «Ego quidem gratias ago Domi-
no super omni memoria vestri, semper in omni
oratione mea pro omnibus vobis cum gaudio ora-
tionem faciens, super communicatione vestra in
Evangelio.» Primum quidem Domino gratias agit,
cujus nutu prospera omnia cedunt fidelibus. In
omni oratione sua memor eorum cum exsul-

14